પ્રકાશક:
[illegible] નગીનદાસ [illegible]
મંત્રી
[illegible]
[illegible]
[illegible] : અમદાવાદ.

વ્યાખ્યાનોનો અનુક્રમ

નિવેદન

[illegible]

[illegible]

બુદ્ધિને સતેજ કરી ફેરફાર કર્યેજ છૂટકો છે. ઘણા જણ ફેરફારથી ડરે છે પણ તેઓ એ નથી જાણતા કે એમની બીક, એમનું સંકુચિતપણું અને એમનું અજ્ઞાન પણ એક જાતનો ભારે ફેરફાર સર્જે છે. (અલબત તે બેહૂદો હોય છે એ જુદી વાત). તેથી બુદ્ધિ અને સદ્‌ભાવપૂર્વક ફેરફાર સૂચવવામાં અને કરવામાં વિશેષ સલામતી છે એ વસ્તુ જેટલી જલદી સમજાય તેટલુંજ વિશેષ ભલું છે.

પર્યુષણમાં ધાર્મિક પ્રવચનો ગૃહસ્થો કરે એ કદાચ ઘણાને સાલે. પરંતુ આ સ્થિતિ ઊભી થવાનાં કારણો ઉપર જે કોઇ વિચાર કરશે તેને સમજાયા વિના નહિ રહે કે આવી સ્થિતિ ધર્મગુરુઓએ આપોઆપ ઊભી કરી છે. એક બાજુ સામાજિક, રાષ્ટ્રીય અને ધાર્મિક પ્રશ્નો દિવસે દિવસે વિશેષ અને વિશેષ જટિલરૂપમાં આપણી સામે આવી ઉકેલ માગે છે, જ્યારે બીજી બાજુ લગભગ આખો ગુરુવર્ગ આ બાબત કાં તો ઉદાસીન છે અને કાં તો કાંઈ પણ નવી દિશા સૂચવવા અશક્ત છે, અથવા તો એમ કરતાં બહુ ડરે છે. પરિણામે જિજ્ઞાસુ અને વિચારક વર્ગ પોતાની મરજી વિરુદ્ધ પણ તેમની પાસે જતાં ખંચકાય છે અને કેટલોક વર્ગ તો તેઓ પાસે જતો જ નથી. સેંકડો વિદ્યાર્થીઓ અને બીજા જિજ્ઞાસુઓને ખુલ્લેખુલ્લાં એમ કહેતા સાંભળ્યા છે કે ધર્મસ્થાનોમાં ધર્મગુરુઓ પાસે જઈએ તો ખરા પણ ત્યાંથી મેળવવું શું! અમુક પ્રશ્ન કર્યો અને તેનો ઉત્તર જો તેઓ આપે અને તેમાં શંકા કરવામાં આવે તો તેઓ ચીડાઈજ જવાના; કદાચ તે પોતે ન ચીડાય તો પણ પાસે બેઠેલા તેમના મક્કમ શ્રાવકોની આંખ એવી થવાની કે જેથી પ્રશ્ન કરનાર સહજ રીતે જ સંકોચ પામે. જો ધર્મગુરુઓ ઊંડા અભ્યાસી, નિખાલસ અને ઉદાર બને તો એમને કદીએ ભય રાખવાને કારણ નથી. વ્યાખ્યાનમાળામાં આવનાર પ્રવચનકારો પોતે પણ એ ધર્મગુરુઓ પાસે જવાના અને તેમની ઉપાસના કરવાના જો પ્રસંગો પ્રાપ્ત થશે તો

નિવેદન

[illegible]

[illegible]

બુદ્ધિને સતેજ કરી ફેરફાર કર્યેજ છૂટકો છે. ઘણા જણ ફેરફારથી ડરે છે પણ તેઓ એ નથી જાણતા કે એમની બીક, એમનું સંકુચિતપણું અને એમનું અજ્ઞાન પણ એક જાતનો ભારે ફેરફાર સર્જે છે. (અલબત તે બેહૂદો હોય છે એ જુદી વાત). તેથી બુદ્ધિ અને સદ્ભાવપૂર્વક ફેરફાર સૂચવવામાં અને કરવામાં વિશેષ સલામતી છે એ વસ્તુ જેટલી જલદી સમજાય તેટલુંજ વિશેષ ભલું છે.

પર્યુષણમાં ધાર્મિક પ્રવચનો ગૃહસ્થો કરે એ કદાચ ઘણાને સાલે. પરંતુ આ સ્થિતિ ઊભી થવાનાં કારણો ઉપર જે કોઈ વિચાર કરશે તેને સમજાયા વિના નહિ રહે કે આવી સ્થિતિ ધર્મગુરુઓએ આપોઆપ ઊભી કરી છે. એક બાજુ સામાજિક, રાષ્ટ્રીય અને ધાર્મિક પ્રશ્નો દિવસે દિવસે વિશેષ અને વિશેષ જટિલરૂપમાં આપણી સામે આવી ઉકેલ માગે છે, જ્યારે બીજી બાજુ લગભગ આખો ગુરુવર્ગ આ બાબત કાં તો ઉદાસીન છે અને કાં તો કાંઈ પણ નવી દિશા સૂચવવા અશક્ત છે, અથવા તો એમ કરતાં બહુ ડરે છે. પરિણામે જિજ્ઞાસુ અને વિચારક વર્ગ પોતાની મરજી વિરુદ્ધ પણ તેમની પાસે જતાં ખંચકાય છે અને કેટલોક વર્ગ તો તેઓ પાસે જતો જ નથી. સેંકડો વિદ્યાર્થીઓ અને બીજા જિજ્ઞાસુઓને ખુલ્લેખુલ્લાં એમ કહેતા સાંભળ્યા છે કે ધર્મસ્થાનોમાં ધર્મગુરુઓ પાસે જઈએ તો ખરા પણ ત્યાંથી મેળવવું શું! અમુક પ્રશ્ન કર્યો અને તેનો ઉત્તર જો તેઓ આપે અને તેમાં શંકા કરવામાં આવે તો તેઓ ચીડાઈજ જવાના; કદાચ તે પોતે ન ચીડાય તો પણ પાસે બેઠેલા તેમના મઝમ શ્રાવકોની આંખ એવી થવાની કે જેથી પ્રશ્ન કરનાર સહજ રીતે જ સંકોચ પામે. જો ધર્મગુરુઓ ઊંડા અભ્યાસી, નિખાલસ અને ઉદાર બને તો એમને કદીજ ભય રાખવાને કારણ નથી. વ્યાખ્યાનમાળામાં આવનાર પ્રવચનકારો પોતે પણ એ ધર્મગુરુઓ પાસે જવાના અને તેમની ઉપાસના કરવાના જે લેકો પં જવાહર-

બાબત કે મહાત્માઓની પાસે પહોંચવા [illegible] જાય છે તેઓને કાંઈ એમની સાથે સગપણ નથી, અથવા એમના રૂપનો મેહ નથી. પણ એમનું આકર્ષકપણું એમની સેવાવૃત્તિ, સાચો ત્યાગ, વિશાળ ઉદારપણું અને સમભાવમાં સમાયેલું છે. આ ગુણો જે ધર્મગુરુઓ ધારણ ન કરે તો અમે તેમનું [illegible] કરતાં અને અમે તેમના પ્રતિમાનો [illegible] કરતાં પણ તેમના ઉપાશ્રયો (ખાલી નહિ તો) સ્વછંદ અને વિલાસ પ્રવૃત્તિ. [illegible] વધારેને વધારે ખાલીજ રહેતાં

આજ કારણને લઈને વ્યાખ્યાનમાળાનો આરંભ કરતાં અમે સ્પષ્ટ [illegible] કે [illegible] ધર્મગુરુઓ અમને પોતાના ધર્મ [illegible] [illegible] [illegible] અને [illegible] કરવાની [illegible] વ્યાખ્યાનમાં [illegible]

[illegible]

આ વર્ષે એક વિશેષતા એ હતી કે દિગંબર સમાજના પ્રતિષ્ઠિત વિદ્વાનો પણ બહારગામથી આવ્યા હતા. જેમનાં ભાષણો વાંચકો આ માળામાં વાંચશે. બ્હેનો પણ આ વર્ષે બોલનાર હતાંજ.

સમયની નિયમિતતા અને કાર્યક્રમ ગયા વર્ષની પેઠે બરાબર સચવાયાં હતાં. તેથી શ્રોતાઓને અકળાવાનું અગર તો ફરિયાદ કરવાનું કંઈ કારણ ન રહ્યું. જે વિચાર કરી શકે જે વ્યવસ્થિત રીતે વિચાર દર્શાવી શકે તે બધાને બોલવાની તક હોવાથી શાંતિ અને નિયમિતતા આપોઆપ આવી જતાં.

આ બીજી વ્યાખ્યાનમાળા છે. તેમાં પ્રસિદ્ધ કરવા માટે જેટલા લેખો નક્કી કર્યા છે તે બધા હજી છપાયા નથી અને ગ્રાહકોની માગણી બહુ જ ત્વરાથી આવતી જાય છે તેથી વિશેષ ખર્ચને ભોગે પણ એમ ઠરાવ્યું છે કે આ વ્યાખ્યાનમાળાના બે ભાગ બહાર પાડવા. જે જે લેખો છપાઈ ગયા છે તેનો પહેલો ભાગ તુરત બહાર પાડવો જેથી વાંચકોને ધીરજ રહે અને બાકીના લેખો છપાવી કાઢવામાં અઘટિત ઉતાવળ કરવી ન પડે. જેઓએ પ્રથમથી ગ્રાહક તરીકે નામ નોંધાવી પૈસા આપ્યા છે તેમને ઠરાવેલ કિંમતમાં જ બન્ને ભાગ મળશે અને હવે પછી જેઓ ગ્રાહક થશે અથવા હવે પછી મંગાવશે તેમને માટે છપામણી, કાગળ આદિ ખર્ચ પ્રમાણે જોઈ કાંઈ વધારે કિંમત લેવી કે નહિ એ નક્કી કરવામાં આવશે. વાંચકો એટલું યાદ રાખે કે કિંમતની આંકણીમાં અંગત કમાણીનો હેતુ નહિ રહે.

ચર્ચા કરવા માટે પ્રથમથી જાહેર કરેલા બધા વિષયો ઉપર થોડું કે ઘણું લખવાની અમારી બન્નેની ઇચ્છા હતી પણ કામના બોજાને લીધે અને તબિયતને કારણે તેમ બની ન શક્યું. અમુક લેખ તો અધુરાજ લખાએલા રહી ગયા તે બદલ વાચકો પાસે ક્ષમા યાચના.

'ધર્મ અને જાતમહેનત' એ વિષય વિષે બહુ વિસ્તારથી અને બને તેટલી સ્પષ્ટતાથી લખવા ધારેલું. કારણ કે આજે એ વિષય એક કોયડારૂપ થઇ પડ્યો છે અને તેના નિરાકરણ ઉપર ધાર્મિક દૃષ્ટિનો આધાર છે. પરંતુ અનેક અડચણોને લીધે એ કામ થઇ શક્યું નથી, જે વખત આવે પૂરું કરવાની પૂર્ણ ઇચ્છા છે.

પંડિત સુખલાલ

પંડિત બેચરદાસ

ત્યાગી સંસ્થા હોવી જોઈએ ?
હોવી જોઈએ તો....

દરેક સમાજમાં ત્યાગી સંસ્થાનું અસ્તિત્વ

વૈદિક, બૌદ્ધ, શીખ, પારસી, જૈન આદિ આર્ય જાતિના સમાજો લ્યો કે મુસલમાન, ક્રિશ્ચિયન કોનફ્યુશ્યસ આદિ આર્યેતર જાતિના સમાજો લ્યો કે ભીલ, કોળી, સંથાલ આદિ જંગલી યા અસંસ્કારી કહેવાતી જાતિઓના સમાજો લ્યો તો અને તેમાં જુઓ તો તમને સર્વત્ર એક અથવા બીજે રૂપે ધર્મપન્થો ચાલતા દેખાશે. અને જ્યાં ધર્મપન્થો ત્યાં કોઈ અને કોઈ પ્રકારની ત્યાગી સંસ્થા હોવાની જ; એટલે મનુષ્ય-સમાજના અસ્તિત્વ અને વિકાસની સાથે સાથે ત્યાગી સંસ્થાનાં અસ્તિત્વ અને વિકાસ પણ અનિવાર્ય રીતે હોવાનાં જ. આ ઐતિહાસિક સત્ય છે.

એમાં સમયે સમયે સુધારાને અવકાશ

અમુક ભૂમિકામાંથી ત્યાગી સંસ્થા ઉદયમાં આવે છે, અમુક સંજોગોમાં તેનું ભરણપોષણ અને પ્રવૃત્તિકાર્ય ચાલે છે. વળી એવા પણ સંયોગો ઊભા થાય છે, કે એવી સંસ્થાઓમાં સડો વધારે દાખલ થાય છે, એમાં ઉપયોગિતા કરતાં નકામાપણાનું તત્ત્વ વધી જાય છે અને એ સંસ્થા રસોળી જેવું કે બકરીના ગળાના આંચળ જેવું નકામું અંગ પણ ક્યારેક થઈ જાય છે. તેવે વખતે તેમાં વળી સુધારો દાખલ થાય છે. જો સુધારક વધારે અનુભવી અને વધારે મક્કમ હોય

કર્તા પણ તેમની ઇચ્છા અને રસવૃત્તિ એ ઉપભોગ તરફ નામમાત્રની જ હોય છે. તેવી વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓનું સંપૂર્ણ લક્ષ્ય અને ઇચ્છાબળ અમુક સાધ્યમાં ચોંટેલું હોવાથી તેનો ઉપભોગ ઓછામાં ઓછો માત્ર સાધનપૂરતો, અને કોઈ ને બોજારૂપ કે બાધ ન થાય તેટલો જ હોય છે. ઉચ્ચ અને વિશાળ ધ્યેયની સાધના અને રસવૃત્તિને કારણે એવી વ્યક્તિઓમાં વિકાર, અભિમાન, સંકુચિતતા આદિ દોષો સ્થાન મેળવી શકતા નથી. એટલે જ તેવી વ્યક્તિઓનું જીવન સહેજે ત્યાગમય બની જાય છે. આવી એકાદ વિભૂતિ ક્યાંક પ્રગટી કે તુરત જ તેના ત્યાગની શીતળ છાયાનો આશ્રય મેળવવા આજુબાજુથી ભોગસંતપ્ત પ્રાણીઓ તેની આસપાસ એકઠા થાય છે અને ઓછેવત્તે અંશે એની સાધનાની ઉમેદવારી કરવા માટે ઓછોવત્તો અંદરથી કે બહારથી ત્યાગ સ્વીકારે છે. આ રીતે કાળક્રમે એક વ્યક્તિના વિશિષ્ટ ત્યાગને પ્રભાવે એકત્ર થએલ જનસમૂહમાંથી એક સંસ્થાનું નિર્માણ થાય છે. એટલે ત્યાગી સંસ્થાના આવિર્ભાવનું મૂળબીજ તો કોઈ મહાવિભૂતિના ત્યાગમાં જ સમાએલું હોય છે.

જ્યારે સંસ્થા એકથી વધારે વ્યક્તિઓની થઈ એટલે ભલેને તે ત્યાગી સંસ્થા હોય, છતાં તેવી સંસ્થાને પણ પોતાનું પાલન અને પોષણ કરવું પડે છે. આવી પાલન અને પોષણ સંસ્થા પાસે સામાન્ય રીતે શરૂઆતમાં ખાસ કરીને કેવી રીતે ચાલે છે? કાંઈ સંપત્તિ કે ચોક્કસ આવકનું સાધન હોતું નથી. એટલે તેવી સંસ્થાનું પાલન અને પોષણ માત્ર તેની પ્રતિષ્ઠા ઉપર ચાલે છે પ્રતિષ્ઠાનો આધાર સદ્‌ગુણો અને જનસમાજને ઉપયોગી સાબીત થવાના ગુણો પર રહેલો છે. જેટલે અંશે સંસ્થાની સદ્‌ગુણો વિષેની ખ્યાતિ વધારે અને લોકજીવનને ઉપયોગી થવાની ખાત્રી વધારે, તેટલે અંશે તેની પ્રતિષ્ઠા વધારે; અને જેટલે અંશે તેની પ્રતિષ્ઠા વધારે તેટલે અંશે તે લોકોની દાનવૃત્તિને વધારે જાગ્રત કરી શકે છે. પાલનપોષણનો આધાર મુખ્યત્વે કરીને પ્રતિષ્ઠા

વૈજ્ઞાનિક જો સંકુચિત અને ભયશીલ વાતાવરણમાં હોય તો તે પોતાની સ્વતંત્ર બુદ્ધિ ને સ્વતંત્ર પુરુષાર્થ જોઈતા પ્રમાણમાં વાપરી ન જ શકે. એટલે આવી શક્તિવાળા સભ્યો ત્યાગી સંસ્થાને વિચાર અને જ્ઞાનવિષયક અમુક ફાળો ભલે આપે, મૂળપુરુષના સાહિત્યમાં ભલે કાંઈક ઉમેરો કરે; પણ તેઓ એ સંસ્થામાં રહી કોઈ 'સ્વતંત્ર' શોધ કે જે મૂળ પુરુષના માર્ગથી અને એ સંસ્થાના વર્તુળથી જુદી પડતી હોય તે કરી શકતા જ નથી. એ રીતે કેટલીક વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓમાં, સંસ્થાના અંગ તરીકે રહેવાને પરિણામે બુદ્ધિ અને પુરુષાર્થની સ્વતંત્રતા કાંઈક તો હણાઈ જ જાય છે. આને જ લીધે આપણે કોઈ પણ સસ્થાના સાહિત્યનો ઇતિહાસ તપાસીશું તો માલમ પડશે, કે તેમાં જે પ્રખર વ્યાખ્યાકારો અને ટીકાકારો થયેલા હોય છે, તેઓ પોતાની ટીકા અને વ્યાખ્યામાં મૂળ ગ્રંથની નિર્ભય સમાલોચના ભાગ્યે જ કરે છે.

ત્યાગી સસ્થાનો બીજો ગુણ એ છે, કે તે મૂળપુરુષ અને તેના બીજા અનુગામી વિશિષ્ટ પુરુષોની મહત્તાનું લોકોને ભાન કરાવે છે. લોકોને એવા પુરુષોનો વિશેષ પરિચય પ્રધાનતયા તેમની સંસ્થાના સભ્યો મારફત જ મળે છે. અને એ રીતે લોકોને અમુક મહાન પુરુષો વિષે માહિતી મેળવવાની અને આદર કેળવવાની તક તે તે સંસ્થા દ્વારા જ પ્રાપ્ત થાય છે. આ એક ગુણ છે ખરો, પણ તેની સાથોસાથ ત્યાગી સસ્થામાં એક મોટો દોષ દાખલ થાય છે, અને તે અભિમાનનો. અમુક મૂળપુરુષ અને તેના અનુગામી બીજા વિશિષ્ટ પુરુષોનુ મહત્ત્વ જોવા, વિચારવા અને કહેવામાં ઘણી વાર સંસ્થાઓ એટલી બધી તલ્લીન થઈ જાય છે કે તેનાં વિચારક્ષેત્ર બીજા પારકી મહાન પુરુષની મહત્તા તરફ ભાગ્યે જ જાય છે. તેથી જ આપણે જોઈએ છીએ, કે અમુક ત્યાગી સસ્થાના બુદ્ધિશાળી ગણાતા સભ્યો પણ બીજી તેવી સંસ્થાના મૂળ ઉત્પાદક વિષે અથવા અન્ય વિશિષ્ટ પુરુષો વિષે કશું જ જાણતા નથી હોતા, અને જો જાણતા હોય

થઈ શકવાનો ? આ અંતરનું કારણ તપાસતાં આપણે સાંપ્રદાયિકતાની સંકુચિત ભાવનાના પ્રદેશમાં જઈ પહોંચીએ છીએ.

ત્યાગી સંસ્થાનો ત્રીજો એક ગુણ એના સભ્યોમાં ત્યાગ કેળવવાનો અને લોકોમાં દાનવૃત્તિ જગાડવાનો તેમજ વિકસાવવાનો કહેવામાં આવે છે. સંસ્થાના સભ્યોને કાંઈ સંચય કરવાનો નથી હોતો, અને લગ્નનું બંધન પણ નથી જ હોતું; તેથી તેમનામાં સંતોષ અને ત્યાગની વૃત્તિ મરજીઆત કે ફરજીઆત સચવાય છે અને ખીલે છે. એ જ રીતે એ સંસ્થાના નિર્વાહની ચિંતા લોકોમાં દાનવૃત્તિ પ્રગટાવે છે અને વિકસાવે છે. એટલે આવી સંસ્થાઓથી અમુક વ્યક્તિઓમાં ત્યાગ પોષાય છે અને સાધારણ લોકોમાં દાનવૃત્તિ પોષાય છે. એમ બેવડો લાભ છે. આ લાભની પાછળ બારીકીથી વિચાર કરતાં મોટો દોષ પણ સમાએલો દેખાય છે. તે દોષ આળસ, કૃત્રિમ જીવન અને પરાશ્રયનો છે. ત્યાગી સંસ્થાના બધાય મૂળ નિયમો ત્યાગલક્ષી જ હોય છે. ધીરેધીરે એવી સંસ્થાઓ એક અમુક નિયમોના ચક્ર જેવી યાંત્રિક બની જાય છે. પછી તો તે નિયમોને કબૂલ રાખનાર કોઈ પણ વ્યક્તિ તેવી સંસ્થામાં દાખલ થઈ શકે છે. બધા જ એ દાખલ થનારા કાંઈ સાચો ત્યાગ લઈને આવ્યા નથી હોતા. એમને ત્યાગ પસંદ તો હોય છે, પણ શરૂઆતમાં તૈયાર સગવડ મળવાને લીધે તેમજ તે સગવડ માટે કાંઈ જાતમહેનત ન કરવી પડતી હોવાને લીધે, અને મનુષ્યસ્વભાવની દુર્બળતાને લીધે ધીરેધીરે આભ્યંતરિક ત્યાગ ગુમાવી બેસે છે. એક બાજુ ત્યાગી સંસ્થાના ત્યાગલક્ષી દેખાતા નિયમોને વશ થવાનું ફરજીઆત થઈ પડે છે, અને બીજી બાજુ તૈયાર સાંપડતી સગવડમાંથી આળસ પોષાઈ બીજાની દાનવૃત્તિ ઉપર પોતાની ભોગવૃત્તિ સંતોષવાનું ફરજીઆત થઈ પડે છે. આ રીતે એક બાજુ સાચા ત્યાગ વિના ત્યાગી રહેવાનો અને ત્યાગી દેખાવાનો પ્રયત્ન કરવો પડે છે, અને બીજી બાજુ જાતમહેનતથી પ્રાપ્ત કરેલ સાધનો સિવાય જ ભોગવૃત્તિ સંતોષવાની હોય છે. એને પરિણામે ત્યાગી સંસ્થાના સભ્યનું જીવન કૃત્રિમ અને બોજારૂપ બની જાય છે. તેઓ કર્મ, પ્રવૃત્તિ અને

હસાવવા વિવિધ યુક્તિઓ યોજે છે. એટલે ત્યાગી સંસ્થાઓ મારફત ત્યાગ અને દાનવૃત્તિ પોષાવાને બદલે વાસ્તવિક રીતે અકર્મણ્યતા, ક્ષુદ્રતા, અને લોભલાલચ પોષાય છે.

ત્યાગીનું જીવન ફિકર વિનાનું હોવાથી,—તેને કમાવાની કે લૂંટાવાની ચિંતા ન હોવાથી—તે કોઈ પણ ક્ષેત્રમાં, કોઈ પણ વખતે, કોઈ પણ જાતની લોકસેવા કરવા છૂટો રહી શકે છે. તે ઉપરાંત તેને જ્ઞાન અને કેળવણીના હરકોઈ પ્રદેશ ખેડવા જેટલી શક્તિ ફાજલ હોય છે. તેમજ તેને પોતાના જીવનમાં સદ્‌ગુણો ખીલવવાની અને લોકોમાં તે દાખલ કરવાની પણ પૂરી સરળતા હોય છે. આ એક ત્યાગી સંસ્થાનો મોટામાં મોટો ગુણ કલ્પી શકાય. પરંતુ ત્યાગીના જીવનમાં એક એવું તત્ત્વ દાખલ થઈ જાય છે કે જેને લીધે એ ગુણો ખીલવવાની વાત તો એક બાજુએ રહી જાય છે પણ તેની જગ્યા મહાન દોષો લઈ લે છે. એ તત્ત્વ તે બીનજવાબદારીનું તત્ત્વ છે. સામાન્ય રીતે ત્યાગી કહેવાતા અને મનાતા બધા જ બીનજવાબદાર હોય છે. એ લોકો દેખીતી રીતે, પોતે જે સંસ્થાના અંગ હોય તેને અથવા તો પોતાના ગુરુ આદિ વડિલોને જવાબદાર હોય તેમ ઘણી વાર લાગે છે; પરંતુ ઊંડે ઊતરીને તપાસ કરીએ છીએ ત્યારે સ્પષ્ટ જણાય છે કે તેમની જવાબદારી નામમાત્રની હોય છે. તેઓમાં નથી હોતી જ્ઞાન-પ્રેરિત જવાબદારી કે નથી હોતી મોહપ્રેરિત જવાબદારી. ગૃહસ્થો અમુક કામ વખતસર ન કરે, અથવા પૈસા ધીરનાર કે મદદ આપનારને પરતો જવાબ ન આપે, કે સાસસાડથી ન વર્તે તો તેમની પ્રતિષ્ઠા ન બંધાય, નિર્વાહ ન ચાલે, નાણાં ન મળે અને કન્યા પણ ન મળે; પરંતુ ત્યાગીઓ તો પોતાને નિર્મોહ માનતા હોવાથી એવી મોહજનિત જવાબદારી માથે લેવાની તો તે પસીને ના જ પાડે છે. બાકી રહી જ્ઞાનપ્રેરિત જવાબદારી. આપણે કોઈ પણ ત્યાગી સંસ્થામાં જઈને જોઈશું તો જણાશે, કે તે ત્યાગીઓ જેટ નસમો આવે છે, જેટલી

ફસાવવા વિવિધ યુક્તિઓ યોજે છે. એટલે ત્યાગી સંસ્થાઓ મારફત ત્યાગ અને દાનવૃત્તિ પોષાવાને બદલે વાસ્તવિક રીતે અકર્મણ્યતા, ક્ષુદ્રતા, અને લોભલાલચ પોષાય છે.

ત્યાગીનું જીવન ફિકર વિનાનું હોવાથી,—તેને કમાવાની કે લૂંટાવાની ચિંતા ન હોવાથી—તે કોઈ પણ ક્ષેત્રમાં, કોઈ પણ વખતે, કોઈ પણ જાતની લોકસેવા કરવા છૂટો રહી શકે છે. તે ઉપરાંત તેને જ્ઞાન અને કેળવણીના હરકોઈ પ્રદેશ ખેડવા જેટલી શક્તિ ફાજલ હોય છે. તેમજ તેને પોતાના જીવનમાં સદ્‌ગુણો ખીલવવાની અને લોકોમાં તે દાખલ કરવાની પણ પૂરી સરળતા હોય છે. આ એક ત્યાગી સંસ્થાનો મોટામાં મોટો ગુણ કલ્પી શકાય. પરંતુ ત્યાગીના જીવનમાં એક એવું તત્ત્વ દાખલ થઈ જાય છે કે જેને લીધે એ ગુણો ખીલવાની વાત તો એક બાજુએ રહી જાય છે પણ તેની જગ્યા મહાન દોષો લઈ લે છે. એ તત્ત્વ તે બીનજવાબદારીનું તત્ત્વ છે. સામાન્ય રીતે ત્યાગી કહેવાતા અને મનાતા બધા જ બીનજવાબદાર હોય છે. એ લોકો દેખીતી રીતે, પોતે જે સંસ્થાના અંગ હોય તેને અથવા તો પોતાના ગુરુ આદિ વડિલોને જવાબદાર હોય તેમ ઘણી વાર લાગે છે; પરંતુ ઊંડે ઊતરીને તપાસ કરીએ છીએ ત્યારે સ્પષ્ટ જણાય છે કે તેમની જવાબદારી નામમાત્રની હોય છે. તેઓમાં નથી હોતી જ્ઞાન-પ્રેરિત જવાબદારી કે નથી હોતી મોહપ્રેરિત જવાબદારી. ગૃહસ્થો અમુક કામ વખતસર ન કરે, અથવા પૈસા ધીરનાર કે મદદ આપનારને ઘટતો જવાબ ન આપે, કે સાસસાઈથી ન વર્તે તો તેમની પ્રતિષ્ઠા ન બંધાય, નિર્વાહ ન ચાલે, નાણાં ન મળે અને કન્યા પણ ન મળે; પરંતુ ત્યાગીઓ તો પોતાને નિર્મોહ માનતા હોવાથી એવી મોહજનિત જવાબદારી માથે લેવાની તો તે ઘસીને ના જ પાડે છે. બાકી રહી જ્ઞાનપ્રેરિત જવાબદારી. આપણે કોઈ પણ ત્યાગી સંસ્થામાં જઈને જોઈશું તો જણાશે, કે તે ત્યાગીઓ જેટલો સમય નકામો ગાળે છે, જેટલી શક્તિ એળે ગુમાવે છે અને કાનો કે

અનુક્રમે તો તરફથી મળેલી મદદ જેટલે અંશે ભરપાઈ કરે છે તેમનું ધ્યાન જો મનપ્રેરિત વ્યાપારી હોય તો ન સાંભળે તેવો [illegible] મનપ્રેરિત વ્યાપારી હોય તેને તો એક પણ [illegible] ન ખમે. તેમ પણ [illegible] આદી [illegible] [illegible] પૂરી પાડેલ મદદનો ઉપયોગ તો [illegible] પણ આપણું ત્યાંથી મદદમાં એ [illegible] નહિ. [illegible] તેમનામાં [illegible]

[illegible]

કોઈ દર્શાવનાર મળે ત્યારે પેલા રસ્તાને વળગી રહેવાનો આગ્રહ પણ ન જ રખાય. આજે ત્યાગી સંસ્થાનું પરિવર્તન સેવક સંસ્થામાં થવું ઘટે. ત્યાગનો અસલી અર્થ વિસરાઈ જવાથી અને ત્યાગીને મળતી સગવડમાં ત્યાગીપદનું સ્થાન દબાઈ જવાથી, જ્યારે કોઈ ત્યાગી ભક્તોમાં, લોકોમાં, સમાજમાં કે કોઈ પણ સ્થળે જાય છે ત્યારે તે પોતાને સૌનો ગુરુ માની સૌની પાસેથી આદરસત્કાર અને માન-પ્રતિષ્ઠાની આકાંક્ષા રાખે છે. આ આકાંક્ષા તેને અક્કડ કરી મૂકે છે અને વારસાથી રાજગાદીએ ઊતરી આવેલ રાજકુમારની પેઠે તેમને લોકોમાં નમ્ર ભાવે મળતાં રોકે છે. તેથી દરેક ત્યાગી સંસ્થાએ સેવક-સંસ્થા બની જવું જોઈએ. એટલે એ સંસ્થાનો દરેક સભ્ય પોતાને ત્યાગી નહિ પણ સેવક માને અને મનાવે. લોકો પણ તેને સેવક તરીકે જ ઓળખે, ગુરુ તરીકે નહિ. પોતાને સેવક માનતાં, અને વર્તન દ્વારા બીજા પાસે સેવક તરીકે હાજર થતાં જ, અભિમાનનો ભાવ આપોઆપ સરી જાય છે; અને લોકોને ખભે કે માથે લેવાનો સવાલ જ ન રહેવાથી ભોગનું પ્રમાણ આપોઆપ ઓછું થઈ જાય છે અને એ પ્રમાણ ઓછું થવાથી બીજા ઘણા દોષો વધતા અટકે છે. જાતમહેનતથી નિર્વાહ પૂરતું પેદા કરવામાં વખત જશે તો સેવા ઓછી થશે એમ કહેવાને કશું કારણ નથી. કારણ કે તેમ કરવામાં સરવાળે બીજાની સેવા વધારે જ થવાની. પોતાનો બોજો બીજા ઉપર ન લાદવો એ કંઈ ઓછી સેવા નથી. અને સેવકની જરૂરિયાત ઓછી હોવાથી તે માટે ઉપાર્જન કરવામાં બધો વખત ન જ આપવો પડે એટલે સહેજે બચતમાં મળેલ થોડો વખત પણ વધારે કિંમતી થવાનો; અને લોકોને જાતમહેનત તથા સાદાઈનો પદાર્થપાઠ મળે તે કંઈ નાનીસૂની સેવા ન કહેવાય. તેથી ત્યાગી સંસ્થાનું ખરું જ પરિવર્તન જાતમહેનતથી નિર્વાહ કરવાના પાયા ઉપર જ થવું ઘટે. ત્યાગી થવા માટેની લાયકાતની પહેલી શરત જ જાતમહેનત હોવી ઘટે. દાનવૃત્તિ ઉપર નભવું તે નહિ

[illegible] નથી ઓળખાવવામાં સોંપ્ય [illegible]
[illegible] નથી.

[illegible] આપવામાં આવે [illegible]

[illegible]

(૧) ત્યાગી એટલે કે સેવક સંસ્થામાં દાખલ થનાર સભ્ય સ્ત્રી કે પુરુષ અવિવાહિત હોય કે વિવાહિત, પણ તે

બંધારણ કઈ બ્રહ્મચર્યપૂર્વક જીવન ગાળનાર હોવો જોઈએ.

તતનું હોવું જોઈએ ?

(૨) દરેક સભ્ય પોતાની જરૂરિયાત પૂરતું જાતમહેનતથી જ પેદા કરવાની શક્તિવાળો અને જાતમહેનત કરવા તૈયાર હોય તેવો જ

। જોઈએ.

(૩) દરેક સભ્ય પોતાના સમય અને કામકાજ વિષે સંસ્થાએ ર કરેલ વ્યવસ્થાપક મંડળને જવાબદાર હોવો જોઈએ. તે ાની પ્રત્યેક ક્ષણ માટે એ મંડળને જવાબદાર રહેવા બંધાએલો ા જોઈએ.

(૪) ઓછામાં ઓછા દિવસના દશ કલાક જેમાં તેની નિર્વાહ તી જાતમહેનતનો સમાવેશ થાય છે તેટલું કામ કરવા તે બંધાએલો વો જોઈએ.

(૫) તેની રુચિ, શક્તિ અને પરિસ્થિતિ જોઈ જે કામ માટે ને કાર્યવાહક મંડળ પસંદ કરે તે જ કામ તેણે હાથ ધરી પાર ડવા બંધાવું જોઈએ.

(૬) કોઈ મિત્ર, ભક્ત કે સ્નેહીની કશી જ ભેટ તે જાતે લઈ નહિ; જો કઈ મળવાનું હોય તો તે કાર્યવાહક મંડળને સોંપવા બંધાએલો રહે, અને બિમારી કે લાચારીના વખતમાં તેનો નિર્વાહ ળ કરે.

(૭) જ્યારે ત્યાગ અને બ્રહ્મચર્યપૂર્વક જીવન ગાળવાની ા બંધ પડે, ત્યારે તે કાર્યવાહક મંડળ પાસેથી રજા લઈ છૂટો થઈ અને ઇચ્છા પ્રમાણે જીવન ગાળી શકે, અને છતાં તેનું નૈતિક ન બરાબર હોય ત્યાં લગી તેની પ્રતિષ્ઠા ત્યાગી અને સેવક ટલી જ લેખાય.

(૮) જો [illegible] અને [illegible] પ્રમાણે [illegible]

(૯) [illegible] અને [illegible]

(૧૦) [illegible]

[illegible]

એવા ત્યાગને કશી જ હરકત નથી પહોંચતી; કારણકે સંસ્થામાં રહેનાર સભ્યોના ત્યાગ અને એવા એકાન્ત ત્યાગ વચ્ચે ઘણું અંતર હોય છે. એકાન્ત ત્યાગમાં જ્ઞાનપ્રેરિત જવાબદારી હોવાથી તેમાં દોષને લેશ પણ અવકાશ નથી અને ભૂલે ચૂકે કોઈ દોષનો સંભવ હોય તો તે માટે બીજા કોઈ કરતાં વધારે સાવધાની તો એ ત્યાગ સ્વીકારવાની જ હોય છે; એટલે એવા એકાન્ત ત્યાગને બાહ્ય નિયમનની જરૂર જ નથી રહેતી. ઊલટું એવો ત્યાગ ધારણ કરનાર બુદ્ધ હોય કે મહાવીર હોય પણ એ તો મનુષ્યજાતિના અને પ્રાણીમાત્રના કલ્યાણની શોધ પાછળ જ નિરંતર મંડેલા હોય છે. તેમને પોતાની સાધનામાં લોકાશ્રય કરતાં જંગલનો જ આશ્રય વધારે સહાયક નીવડે છે. અને સાધના પૂરી થયે તેનું પરિણામ તે લોકો સમક્ષ જ મૂકવા તત્પર હોય છે. એટલે જેઓ એકાન્ત ત્યાગની શક્તિ ધરાવતા હોય તેમને માટે તો તેમનો અંતરાત્મા જ મોટો નિયન્તા છે. તેથી આ ફેરફાર અને આ બંધારણના નિયમોને લીધે એવા એકાન્ત ત્યાગ અને તેના પરિણામને કશું જ જોખમ આવતું નથી. કેટલાક સાધારણ માણસો જેઓ એકાન્ત ત્યાગ અને પૂર્ણ ત્યાગનું સ્વરૂપ નથી સમજતા અને પોતાના ઉપર નિયમન આવતું જોતા નારાજ હોય છે તેઓ ઘણીવાર એમ દલીલ કરે છે, કે જો જાતમહેનત અને બીજાં જવાબદારીનાં નિયમનો મૂકવામાં આવે તો બુદ્ધ અને મહાવીર જેવા ત્યાગી ક્યાંથી પાકશે? અને જગતને મહાન શોધનો વારસો કોણ આપશે? તેમણે જાણવું જોઈએ કે આજનું જગત એ હજારો વર્ષ પહેલાંનું જગત નથી. આજના જગતને ઘણા અનુભવો મળ્યા છે. તેણે જોયું છે કે જીવનની શુદ્ધિ કરવામાં અને જ્ઞાનની શોધ કરવામાં જાતમહેનત કે જવાબદારીનું બંધન આડે આવતું જ નથી. જો એ આડે આવતું હોત તો જે સેંકડો અદ્ભુત વૈજ્ઞાનિકો અને ગૃહસ્થ શોધકો પાક્યા છે, જે ગાંધીજી જેવા નરરત્નને ધારણ કરવા જગત ભાગ્યશાળી બન્યું છે તે કદી ન જ

કેવી રીતે લાગુ પડે? અને એ સિદ્ધાંત લાગુ પાડવા જતાં એનું આધ્યાત્મિક જીવન, એનો સંસારત્યાગ, અને એનું નિર્લેપપણું કેવી રીતે સચવાય? આવી શંકા થવી સહજ છે. પરંતુ જૂની જૈનપરંપરા જૈન ત્યાગનો મર્મ, જૈન શાસ્ત્ર, અને જૈન ઇતિહાસ તેમજ અત્યારના દેશકાળના સંયોગો, અને સાધુસમાજની સ્થિતિ ઉપર બની શકે તેટલો તટસ્થ છતાં નિર્ભય વિચાર કર્યા પછી મને સ્પષ્ટ લાગે છે કે જાત-મહેનતનું તત્ત્વ ભલે દેખીતી રીતે જૈનપરંપરાથી વિરુદ્ધ લાગે છતાં તત્ત્વદષ્ટિએ જૈનત્યાગ અને જૈનસિદ્ધાંતની સાથે એનો સંપૂર્ણપણે મેળ ખાય તેમ છે.

આજનો જૈન સાધુસમાજ આધ્યાત્મિક છે એમ કોઈ કહી શકશે ખરું? જો તે આધ્યાત્મિક હોય તો પ્રમાણમાં બીજા કરતાં વધારે કલેશ, કંકાસ, પક્ષાપક્ષી, તોછડાઈ અને અભિમાન, સ્વાર્થ અને બીકણપણું, ઇત્યાદિ દોષો એ સમાજમાં સંભવે અને નભે ખરા? આજનો જૈન સાધુસમાજ દેશકાળ જાણનાર અને વ્યવહારકુશળ છે એમ પણ કોઈ સાબીત કરવાની હિંમત ધરાવે છે ખરો? જો તેમ હોય તો હજારોની સંખ્યામાં સાધુઓ હોવા છતાં જૈનસમાજ પછાત કેમ રહે? અને ખુદ સાધુઓ એક પામરની જેમ ભક્તોની માત્ર દયા ઉપર જીવે કેમ? સંગઠન કે આરોગ્ય, શિક્ષણ કે ઉદ્યોગ, સામાજિક સુધારો કે રાજકારણ, સાહિત્યપ્રચાર કે ઇતિહાસરક્ષા—એ બધી બાબતોમાં આટલા મોટા સાધુસમાજને ધારનાર અને અને તેનું ભક્તિપૂર્વક લાલનપાલન કરનાર જૈન સમાજ સૌથી પછાત હોઈ જ કેમ શકે? ખરી વાત તો એ છે કે જૈનસાધુ પોતાને ત્યાગી સમજે છે અને તેમ કહે છે; લોકો પણ તેને ત્યાગી તરીકે ઓળખે છે. પરંતુ આજના જૈન સાધુનો ત્યાગ એ માત્ર કર્મ-ક્રિયા અને જાતમહેનતનો ત્યાગ છે, એના ફળનો એટલે ભોગ લેવાનો ત્યાગ નથી. ઉલટી તે જેટલે અંશે જાતમહેનત નથી કરતો તેટલે અંશે બીજાની મહેનતનો અને બીજાની સેવાનો વધારેમાં વધારે ભોગ કરે

છતાંય તે ભોગીની પેઠે મુખ્ય મુખ્ય સગવડોને જતી કર્યા સિવાય જ ત્યાગી તરીકે પોતાને ઓળખાવે છે. એટલે ભગવાનના સિદ્ધાંતને અનુસરવા ખાતર પણ જો તેને ત્યાગી જ રહેવું હોય તો જંગલમાં જવું. અથવા વરતીની નજીકમાં રહ્યા છતાં બીજાના શ્રમનો તેણે કાંતો ઉપભોગ ન કરવો, અને જો તેણે ભોગી થવું હોય તોપણ બીજાની મહેનત ઉપર ભોગી ન થતાં જાતમહેનત ઉપર જ ભોગી થવું. એમ થાય તો જ ક્યારેક પણ સાચા ત્યાગનો સંભવ છે.

જાતમહેનતથી ઉત્પન્ન કરેલ વસ્તુનો ભોગ કરવો પડે ત્યારે જ ઘણીવાર તો વધારેમાં વધારે ત્યાગ થાય છે. અને તેવો ત્યાગ પણ અનિવાર્ય થઈ પડે છે. જાતમહેનતથી તૈયાર કરેલ કપડાં બીજાએ આપેલ કપડાં કરતાં પ્રમાણમાં ઓછાં જ વપરાવાનાં, ઘસાવાનાં, અને ફાટવાનાં, જાતે ધોવાનું કપડું બીજાએ ધોએલાં કપડાં કરતાં ઓછું અને મોડું જ મેલું થવાનું. દાનવૃત્તિથી મળેલ ઘી, દૂધ, પુસ્તકપાનાં, કાગળ, પેન્સીલ, અને જીંડણી કરતાં જાતમહેનત અને મજૂરીદ્વારા પ્રાપ્ત કરેલ એ વસ્તુઓ પ્રમાણમાં ઓછી જ વપરાવાની અને ઓછો જ બગાડ થવાનો. બીજા પગ ચાપે અને તૈલ મર્દન કરે એ કરતાં જો જાતે કરવાનું હોય તો તેમાં સુખશીલતા ઓછી જ પોષાય. એટલે સદ્બુદ્ધિ અને વિવેકપૂર્વક સ્વીકારેલી જાતમહેનત એ તો સાચી વ્યાવહારિકતા અને સાચી આધ્યાત્મિકતાનું મુખ્ય લક્ષણ છે અને તેની પોષક છે.

હમેશાં જ બીજાને હાથે પાણી પીનાર અને બીજાને પગે ચાલનાર રાણી અને શેઠાણીને જાતે પાણી ભરવાનું કે પગે ચાલવાનું કહેવામાં આવે અથવા એવો પ્રસંગ આવે તો તેના સ્નાયુઓ જ પહેલાં તો એમ કરવાની ના પાડશે: તથા મોહ્ય અને પ્રતિષ્ઠાનું ભૂત પણ એ કામ કરવામાં આડે આવશે. રાજાઓ અને ધનવાનો જેઓ જાતમહેનતથી ટેવાયા નથી અને છતાં બીજાની મહેનત વિના જેમને ક્ષણ માત્ર ચાલતું નથી તેઓને પણ જો જાતમહેનત કરવાની ફરજ પડે તો તે શરૂઆતમાં વસમું લાગે. જૈન સાધુ એટલા બધા સુકુમાર

કે તદ્દન [illegible] નથી હોતા છતાં પરાધીનતાનું અમુક મૂળ તેમના પણ છે. જે તેમને આત્મદેવતાનો વિચાર કરતાં મુશ્કેલી નડે છે, અને એ વિચારને અમલમાં મૂકતાં તો તેમને મુશ્કેલી નડે જ. પરંતુ હવે દિવસે દિવસે જાગતી જતી આપણી વૃત્તિને લીધે [illegible] આત્મદેવતાના [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] તેમનું આ [illegible] [illegible] છે, અને [illegible] [illegible] [illegible] છે. પણ હવે આપણી [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

છાત્રાલયોમાં અને બીજી સંસ્થાઓમાં ધાર્મિક શિક્ષણ હોવું જોઈએ કે નહિ? અને હોવું જોઈએ તો કયા પ્રકારનું?

જેમ ભૂગોળખગોળાદિ વિદ્યાઓ છે તેમ ધાર્મિક શિક્ષણ એ ણ એક વિદ્યા છે કે નહિ! અને તે વિદ્યા નથી એમ જો નથી હી શકાતું તો એ જોવું રહે છે કે ધાર્મિકશિક્ષણમાં જાણવા જેવી, સ પેદા કરે એવી, અને માનવબુદ્ધિની ભૂખ જગાડી તેને સંતુષ્ટ રે એવી મહત્ત્વની બાબતો કોઈ છે કે નહિ! જો અનુભવીઓનો ઉત્તર એ હોય (અને છે એમ મારો વિશ્વાસ છે) કે એવી બાબતો ધાર્મિક કહેવાતી વિદ્યામાં પુષ્કળ છે, તો પછી આજે એ પ્રશ્ન કેમ ઊભો થાય કે છાત્રાલય વગેરે સંસ્થાઓમાં ધાર્મિક શિક્ષણ હોવું જોઈએ કે નહિ!

આ પ્રશ્ન થવાનાં ચાર મુખ્ય કારણો છેઃ (૧) દૃષ્ટિનું સંકુચિતપણું, (૨) બુદ્ધિસ્વાતંત્ર્ય અને તર્ક ઉપર અંકુશ, (૩) જ્ઞાન ઉપર અંકુશ અર્થાત્ નવી વિચારધારાઓ અને શોધ તરફ દુર્લક્ષ, (૪) શૈલી દોષ.

ધાર્મિક શિક્ષણ આપવામાં દૃષ્ટિ ભારે સંકુચિત અને ટૂંકી રાખવામાં આવે છે. દા. ત. જૈન સમાજ, અને તેમાં પણ દિગંબર, ધાર્મિક શિક્ષણ આપે ત્યારે તેઓ એવીજ દૃષ્ટિ ધરાવતા હોય છે કે અમુક બાબત ઉપર દિગંબર શાસ્ત્રોમાં જે લખાએલું છે તે લેખામાં

આ ચર્ચા જૈન સમાજને લક્ષીને લખેલી છે પણ તે બધા ધાર્મિક સમાજોની શિક્ષણપદ્ધતિને લાગુ પડે એ દૃષ્ટિએ જ વિચારાએલી છે.

[illegible] સર્વ[illegible] છે. અને તેમાં [illegible]
[illegible] નથી. તે [illegible] અને [illegible]
[illegible] અને [illegible]
[illegible] પણ તે [illegible]
[illegible]

મળી આવે છે તેમ આવી અજબ વસ્તુઓનો ઉલ્લેખ કેમ નથી મળતો? વળી કોઈ વિદ્યાર્થી એમ તર્ક કરે કે પૂજામાં ફૂલોના ઢગલા કરો છો તે અથવા તીર્થરક્ષાને નામે કોઈ કોઈ વાર મનુષ્યહત્યા સુધીનાં અ-જાણતાં પણ પગલાં ભરાય છે તે ત્યાગ અને અહિંસાની સાથે બંધ કેવી રીતે બેસે? એક તો આવા તર્કો ઊઠવા જેવી બુદ્ધિ જ ઘટી ગઈ છે. અને કદાચ દુર્ભાગ્યે કે સદ્ભાગ્યે ઊઠ્યા તો તેવા તર્ક કરનારને મોટે ભાગે નાસ્તિક અથવા દોઢડાહ્યો કહીને ઉતારી પાડવામાં આવે છે. જ્યારે એમાંના કોઈ વિદ્યાર્થી આગળ જતાં સ્વતંત્ર વિચારક અને તાર્કિક થાય છે ત્યારે તેઓ પેલા વિદ્યાર્થી જીવનના ધાર્મિક શિક્ષણ સામે તોબાહ પોકારે છે, અને બળવો જગાવે છે.

ધાર્મિક શિક્ષણમાં જે વિષય શીખવાતો હોય અને તેના ઉપર જે આચાર્યનું પુસ્તક ચાલતું હોય તે વિષય પરત્વે તે આચાર્યના (પછી ભલે તે સેંકડો અને હજારો વર્ષ પહેલાં થઈ ગયા હોય) વિચારો સિવાય બહારની દુનિયામાં એ જમાના સુધીમા બીજાઓએ શું વિચાર્યું છે અને તે જમાનાથી માંડી અત્યાર સુધીમાં તે વિષય પરત્વે આખી દુનિયામાં શું શું વિચારવામાં આવ્યું છે, શી શી શોધો થઈ છે, ક્યાં જૂનાં સત્યો વધારે સ્પષ્ટ થયાં છે, કઈ વિગતો ઉમેરાઈ છે, અને કઈ બાબતો ખોટી સાબીત થતી જાય છે અગર થઈ છે, ત બધા તરફ માત્ર દુર્લક્ષ કરવામાં આવે છે. તેથી જ્યારે કોઈ ધાર્મિક શિક્ષણ લીધેલ વિદ્યાર્થી મોટી ઉમરે પોતે શીખેલ વિષયની બાબતમાં ચોમેરથી નવું જાણે છે અથવા તેને એ જાણવા સાંભળવાનો પ્રસંગ આવે છે ત્યારે તેને પેલો ધાર્મિક અભ્યાસ દરમ્યાનનો જ્ઞાનઅંકુશ ખટકે છે અને વગર સંકોચે તે કહી દે છે કે ધાર્મિક શિક્ષણને સલામ! એને લીધે તો કૂપમંડૂક જેવા મૂર્ખ રહ્યા!!

ઉપરના ત્રણ દોષ ઉપરાંત એક મોટો દોષ શિક્ષણની શૈલીનો છે. આજે મોટે ભાગે અર્થહીન પાઠો ગોખાવવામા આવે છે. એમા

[illegible]

દોષો નિવારવા માટે છે. ધાર્મિક શિક્ષણના વિરોધી પક્ષની દલીલો તો એટલું જ સાબીત કરે છે કે જે ખામીઓને કારણે આગળ જતાં ભણેલાઓને ધાર્મિક શિક્ષણ તરફ અરુચિ થાય છે તે ખામીઓ દૂર કરવી અને એ શિક્ષણમાં પ્રાણ લાવવો. ત્યારે અત્યારે ધાર્મિક શિક્ષણ કયા પ્રકારનું હોવું જોઇએ કે જેથી તે રસપ્રદ થાય, આગળ જતાં તે લેનારને પસ્તાવો ન થાય એ જ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે. ધાર્મિક શિક્ષણ કઈ રીતે અને કઈ દૃષ્ટિએ આપવું તેનું ટૂંક સૂચન અહીં કરવામાં આવે છે. વિશેષ સુધારાને અને પરિવર્તનને પૂર્ણ અવકાશ છે.

શિક્ષણમાં પહેલી વાત દૃષ્ટિની ઉદારતાની છે. એટલે જે વિષય પરત્વે જે વિચાર ધાર્મિક શિક્ષણમાં શીખવવામાં આવે તે વિષય પરત્વે તે વિચાર છેવટનો જ છે એમ આગ્રહ ન રાખતાં તે પણ એક વિચાર છે, જાણવા જેવો છે, અને અમુક જમાનાના, અમુક સંપ્રદાયના વિદ્વાનો અમુક વખત સુધી આ રીતે માનતા આવ્યા છે એમ ધારીને જ એ વિચાર શીખવવો જોઈએ. આ પ્રમાણે દૃષ્ટિ વિશાળ બની એટલે એ વિષય પરત્વે બીજા આચાર્યોના વિચાર ઉપર પણ ઉદારભાવે લક્ષ આપી શકાશે. અને એક વિષય પરત્વે ધાર્મિકોમાં સમાતી બધી જ માન્યતાઓ સમતોલપણે જાણવાની તક રહેશે. પરિણામે સર્વજ્ઞપણું હોઈ શકે કે નહિ એવી અને બીજી બાબતોમાં માત્ર એક વિચારનો પૂર્વગ્રહ ન બંધાતાં તે મુદ્દા ઉપર ભિન્ન ભિન્ન દર્શનોમાં મળતાં બધાં જ મંતવ્યો સમતોલપણે જાણી અને વિચારી શકાશે. દૃષ્ટિ ઉદાર થઈ એટલે તેનો જ્ઞાનનો દરવાજો પહોળો થયો, તેનું સાહિત્ય અપાર બન્યું, અને તેને માત્ર દુરાગ્રહને લીધે જ અમુક સાહિત્યમાં ગોંધાઈ રહેવાની સ્થિતિ પ્રાપ્ત થઈ હતી તે પણ ગઈ. પછી ધાર્મિક શિક્ષણ લેનાર જો દશવૈકાલિક શીખતો હશે તો તે સ્થાનકવાસી કે શ્વેતાંબર દેરાવાસી હોવા છતાંય ધમ્મપદ, ગીતા અને બાઈબલ આદિ વાચવાનો અને જો તે વિદ્યાર્થી બ્રાહ્મણ હોઈ વેદ કે

[illegible]

દાખલ થશે; અને ભણનારને કદી અરુચિ નહિ થાય તેમ જ તેનું વિચારક ક્ષેત્ર પણ વધશે.

આ ઉપરાંત શૈલીનું પરિવર્તન જરૂરી છે. ગોખણપટ્ટીનું સ્થાન સમજશક્તિ અને કલ્પનાશક્તિ લે એટલે સમય અને શક્તિ લેખે લાગવાનાં. પછી ધાર્મિક શિક્ષણ તરફ આકર્ષવા માટે નહિ જરૂર પડે પતાસાં વહેંચવાની, કે નહિ જરૂર પડે બીજાં પ્રલોભનોની. ટૂંકમાં ઉપરના સ્વરૂપનું તારણ એટલું જ કાઢી શકાય કે ધાર્મિક શિક્ષણ ઉદાર દૃષ્ટિથી, તુલનાત્મક પદ્ધતિથી, અને સમજશક્તિ તેમજ કલ્પનાશક્તિના વિકાસને પ્રધાન રાખીને જ આપવું જોઈએ.

આ બધું છતાં ધાર્મિક શિક્ષણ મરજીયાત રહેવું જોઈએ. એનાં કારણો ટૂંકમાં આ છે:

(૧) વર્ગ ખાલી ન રહે તે માટે શિક્ષકને શિક્ષણ ખૂબ આકર્ષક બનાવવાની ફરજ પડશે. કારણકે વર્ગના ચાલવા ઉપર જ તેની પ્રતિષ્ઠાનો આધાર માનવો જોઈએ.

(૨) તેથી શિક્ષકને ખૂબ વાંચવું વિચારવું પડશે, અને શિષ્યોનાં માનસ તપાસી તેને અનુકૂળ થવા શિક્ષણમાં રસ રેડવો પડશે. આને લીધે એ શિક્ષક ગંભીર બનશે. અને પરિણામે ફરજીઆત પદ્ધતિમાં જે શિષ્ય અને શિક્ષક બંનેય છીછરા રહી જાય છે તેને બદલે શિક્ષક તો પ્રૌઢ બનશે જ અને અન્તે એ ચેપ બીજે પણ ફેલાશે.

(૩) ફરજીઆત પદ્ધતિથી આગળ જતાં જે કંટાળો અને હમેશને માટે અણગમો જન્મે છે તેને સ્થાન જ નહિ રહે.

ફરજીઆત શિક્ષણના ફાયદાઓ કાંઈ ધ્યાન બહાર નથી; પણ મરજીઆત શિક્ષણના પરિણામ સામે તેની કશી જ કિંમત નથી.

ધાર્મિક શિક્ષણમાં જ્યાં જ્યાં આચાર વિશેના [illegible]

આવે ત્યાં પણ ઉપરના ઉદારતા, તુલના આદિ [illegible]

ધોખરવાથી વિદ્યાર્થીઓને તેમાં પણ

તીર્થોની પ્રતિષ્ઠા કેમ સચવાય?

[illegible]

હિ પણ આત્માની. શરીર અને અલંકારની ઉણપ હોય અને આત્મા સબળ હોય તો એ ઉણપ જરા પણ સાલતી નથી. ઊલટું. મહત્ત્વ વધારે ખીલે છે. પણ જ્યારે આત્માની ઉણપ હોય ત્યારે ગમે તેવું શરીર અને ગમે તેવાં આભૂષણો-છતાં એ બધું ફીકું લાગે છે. તપ, ત્યાગ, અને અધ્યાત્મચિંતનનો આત્મા તીર્થોમાં કેમ નથી રહ્યો ? અથવા તો કેમ દબાઈ અને કચરાઈ ગયો છે ? એ પ્રશ્ન વિચારવા જેવો છે. જેમ જેમ ઊંડો વિચાર કરીએ છીએ તેમ તેમ તેનાં કારણો સ્પષ્ટ તરી આવે છે. એ આત્માને દબાવાનાં અને કચરાઈ જવાનાં મુખ્ય બે કારણો છેઃ (૧) અતિરેક, (૨) મમત્વ અને કલેશ.

જ્યારે વૃત્તિ અંતર્મુખ હોય છે ત્યારે જ તપ, ત્યાગાદિ તત્ત્વો જન્મે છે અને વિકસે છે. વૃત્તિ બહિર્મુખ થતાં એ તત્ત્વો ઓસરવા માંડે છે. એ તત્ત્વોનો વારસો તો જૈનસમાજને વિચારમાં મળ્યો પણ વખત જતાં એ સમાજ એની પૂજા પ્રતિષ્ઠામાં પડી ગયો અને તેય પણ સ્થૂળ પૂજા પ્રતિષ્ઠા. આ સ્થૂળ પૂજા પ્રતિષ્ઠાએ સમાજની વૃત્તિ વધારે બહિર્મુખ કરી અને એમ મનાવા લાગ્યું તથા જાણે અજાણે એવું વાતાવરણ ઊભું થઈ ગયું કે જ્યાં વધારે કિંમતી, વધારે કળામય અને સમૃદ્ધ મંદિરો તે તીર્થ બીજાં તીર્થો કરતાં વધારે મોટું. આ રીતે બહિર્મુખ વૃત્તિ વધતી ચાલી અને તેને પરિણામે સ્વાભાવિક રીતે જ જે અંતર્મુખ વૃત્તિનો થોડો ઘણો સંભવ હતો તે દબાઈ ગયો, અને બાહ્ય દેખાવ તેમજ બાહ્ય શણગારનો એટલો બધો અતિરેક થઈ ગયો કે ત્યાગી, તપસ્વી, આધ્યાત્મિક ગણાતા કે મનાતા પુરુષો પણ એ બાહ્ય વિભૂતિ અને આડંબરની વાહવાહમાં ઓછે-વત્તે અંશે ઘસડાવા લાગ્યા. પરિણામે બાહ્ય શોભાના અતિરેકથી તીર્થોની સાદગી અને સરળતા હણાઈ; તેમજ તપ, ત્યાગ, અને અધ્યાત્મચિંતન માત્ર શબ્દમાં રહી ગયાં. એક બાજુ જેનાથી શાંતિ, સમાધિ, સહિષ્ણુતા, અને વિવેકનો સંચાર હતો એ અંતર્મુખ વૃત્તિ

[illegible]

બીજે, પરમ દિવસે ત્રીજે એમ સ્વાર્થીઓ અને દુશ્મનો આવવાના અને નબળાઇનો લાભ લઈ બધું ઓઈયાં કરવાના. શું આ રીતે બધું ગુમાવવું ? આ દલીલ બન્ને પક્ષોના ડાહ્યા ડાહ્યા માણસોની છે અને તેમાં વજુદ પણ છે, પરંતુ જ્યાં એકજ વસ્તુ ઉપર બન્ને વિરોધી પક્ષોના સંબંધનો સંભવ છે ત્યાં તકરાર બંધ કરવાનો ઉપાય શો છે ? એ પણ વિચારવું તો ઘટે જ. ઓછામાં ઓછું કાંતો એક પક્ષ તદ્દન પાયમાલ થઈ જાય અને બીજો આબાદ રહે: અને કાંતો એક અથવા બન્ને પક્ષ ઉદારતા કેળવે. આ સિવાય ત્રીજો રસ્તો કોઈ પણ છે ખરો ? પહેલો રસ્તો શક્ય નથી અને શક્ય હોય તોપણ તે પસંદ કરવા જેવો છે ખરો ? જમણી આંખ ડાબીનો નાશ કરી ટકવા માગે એના જેવો એ ઉપાય નથી શું ? શ્વેતાંબરો છેક જ પાયમાલ થાય તેથી દિગંબરોનું શું મહત્ત્વ રહેવાનું? અથવા દિગંબરો બરબાદ થાય એમાં શું શ્વેતાંબરોની મહત્તા ગણાવાની ? જો બન્ને પક્ષ સરખા બળવાળા હશે તો તો જ્યાંલગી મમતામમતી હશે ત્યાં લગી લડાઇનો અંત આવવાનો જ નથી. એટલે સમાન બળની લડાઇનો અંત નથી; અને એકની પાયમાલી પણ પસંદ કરવા જેવી વસ્તુ નથી. ત્યારે પછી માર્ગ શો રહે છે ? એ પ્રશ્ન થાય છે. અને તેનો ઉત્તર જૈનધર્મ સહેલાઇથી એ જ આપે છે કે સહિષ્ણુતા કેળવવી. એક પક્ષ ઉદાર બનશે ત્યારે તે દેખીતી રીતે ઘણું ગુમાવશે પણ જો સમાજની અને રાષ્ટ્રની એકતા માટે એ ઉદારતા દાખવવામાં આવી હશે તો તે પક્ષ જ જીત્યો ગણાશે. અને સામા પક્ષને ઉદારતાનો ચેપ લાગ્યા વિના કદિ નહિ રહે, તેથી જેમ જેમ વિચાર કરીએ છીએ તેમ તેમ વ્યવહાર દૃષ્ટિએ પણ તીર્થોની સમાધાની માટે ઉદારતાનો જ માર્ગ સામે આવે છે.

એક બાજુ તીર્થોને શોભે એવી સાદગી અને મરજાદા દાખલ થાય અને બીજી બાજુ મમતામમતી ઓછી થઈ એટલે તીર્થોની પ્રતિષ્ઠા આપોઆપ સચવાવાની અને તેનું તેજ પણ આપોઆપ વધવાનું.

[illegible] છે [illegible] પણ દુઃખ થાય છે અને તેને
[illegible] છે [illegible] તેને [illegible]
[illegible] બહાર રહેવા
[illegible]
[illegible] અને [illegible]
[illegible]

અને દેખાવો પાછળ જ માત્ર વળેલી છે તે તરફથી લક્ષ ખસેડવું જોઈએ અને તે બે રીતે ખસેડી શકાય. આધ્યાત્મિક પ્રદેશમાં જઈને અને વિદ્યાના પ્રદેશમાં જઈને. બીજો માર્ગ સર્વગ્રાહ્ય અને જરૂરી છે, અને તેમાંથી ક્યારેક પહેલા માર્ગનો સંભવ પણ છે. જે પુષ્કળ ધન, સમય, અને અપાર બુદ્ધિશક્તિ તીર્થોની પ્રતિષ્ઠા સાચવવા ખાતર ખરચાય છે (અને છતાં નથી સચવાતી પ્રતિષ્ઠા કે નથી વધતું સામાજિક બળ) તે જ ધન, સમય, અને શક્તિ જો તીર્થોદ્વારા વિદ્યા-વૃદ્ધિ કરવામાં ખરચવામાં આવે તો પરિણામે સમાજ સબળ બને અને તીર્થોની પણ પ્રતિષ્ઠા એક અથવા બીજી રીતે સચવાય.

ॐ

સર્વે જૈન શીરકાઓના પરસ્પર સંબં
અને મેળનો વિચાર

[illegible]

રહ્યાં, અને જેનાં નામ વગેરે રહ્યાં છે તેનો પણ પૂરો ઇતિહાસ આપણી પાસે નથી.

આજે જૈન શાસનના ત્રણ ફીરકા મુખ્ય મનાય છે; પણ ખરી રીતે જોતાં એકે એક ફીરકામાં આજે પણ પુષ્કળ ગચ્છ, સંઘાટક આદિ ભેદો છે. અને એ પેટા ભેદો વચ્ચે પણ ઘણીવાર તો મુખ્ય ફીરકાઓ વચ્ચે દેખાય છે તેટલુંજ અંતર છે. દિગંબર તેરાપંથી કે દિગંબર વીસપંથી લ્યો, સ્થાનકવાસી તેરાપંથી કે બીજા સ્થાનકવાસી લ્યો, શ્વેતાંબર-અંચળગચ્છી, પાયચંદગચ્છી કે તપાગચ્છ લ્યો, એ બધા વચ્ચે પણ આજે તો મોટું અંતર થઈ પડ્યું છે, સ્થાનકવાસી અને મૂર્તિપૂજક એ બે વચ્ચે જે ભેદ અને વિરોધની ખાઈ દેખાય છે તેથી જરાપણ ઓછી ખાઈ સ્થાનકવાસી-તેરાપંથી અને બીજા સ્થાનકવાસીઓ વચ્ચે નથી. દિગંબર અને શ્વેતાંબર વચ્ચે દેખાય છે તેટલું જ અંતર લગભગ પાયચંદ અને તપા એ બન્ને શ્વેતાંબર ગચ્છો વચ્ચે છે. આ બધું હોવા છતાં પ્રસ્તુત લેખનો આશય તો મુખ્યતઃ ઉક્ત ત્રણ ફીરકાઓના સંબંધ વિષેજ વિચાર કરવાનો છે.

પહેલાં તો ભેદનું મૂળ તપાસીએ. આચાર વિચાર અને પરંપરાની ઘણી બાબતોમાં શ્વેતાંબર દિગંબર વચ્ચે ભેદ છે છતાં એમનો મુખ્ય ભેદ નગ્નત્વ અને વસ્ત્રધારણ ઉપર અવલંબિત છે. બન્નેને માન્ય મૂર્તિના સ્વરૂપનો ભેદ લ્યો કે સ્ત્રી દીક્ષા લઈ શકે કે નહિ એ ભેદ લ્યો, પણ એની પાછળ તો તત્ત્વ એક જ છે, અને તે નગ્નત્વમાંજ ધર્મ માનવાનું કે વસ્ત્રધારણમાં પણ ધર્મ માનવાનું. દિગંબરોએ નગ્નત્વને ધર્મનું મુખ્ય અંગ માન્યું એટલે સાધુઓ અને મૂર્તિ બન્ને ઉપર નગ્નત્વ આરોપાયું. શ્વેતાંબરોએ વસ્ત્રધારણમાં પણ જૈનત્વનો નાશ ન જોયો એટલે સાધુઓ અને મૂર્તિ બન્ને ઉપર વસ્ત્રો લદાયાં. નગ્નત્વનો જ આગ્રહ રખાયો એટલે સ્ત્રી આપોઆપ શ્રમણ દીક્ષાથી દૂર થઈ ગઈ. વસ્ત્રો સ્વીકારાયાં એટલે શ્વેતાંબરોમાં શ્રમણી કાયમ

[illegible] અને [illegible] આજુબાજુ [illegible]

[illegible]

[illegible] અને [illegible]

[illegible]

સરખી રીતે માને છે અને તેની ઉપાસના માટે એક સરખો ભાર આપે છે. જ્યારે આમ છે ત્યારે વિરોધ શાનો? પૂર્વ દિશામાં ફેલાતી શાખા એમ કહે કે બધીજ શાખાઓએ મારી દિશામાં, મારી ઢબે, મારી સાથેજ ચાલવું જોઈએ, અને બીજી શાખાઓ એ રીતે કરે તો એનું પરિણામ એજ આવે કે અંતે ઝાડ જ ન વધે; અને તે ન વધે એટલે પૂર્વની શાખા પણ ન રહે. એક બાજુ ભાર વધતાં સમતોલપણું જવાથી વૃક્ષ વધી જ ન શકે. અને અંતે પૂર્વની શાખાનો પણ સંભવ ન રહે. એજ ન્યાય ધર્મની શાખાઓને લાગુ પડે છે. એક ફીરકો માને છે તેજ રહેણીકરણી દરેકે સ્વીકારવી અને બીજી નહિ, એવો ભાર આપવા જતાં મનુષ્ય સ્વભાવમાં રહેલા જે સમતોલપણાને લીધે ધર્મનો વિસ્તાર થાય છે તે સમતોલપણું જ ન રહે. અને બીજા ફીરકાઓની સાથે તે એક ફીરકો પણ ન ટકે. તેથી વિકાસ અને વિસ્તાર માટે ભેદ અનિવાર્ય છે. અને ભેદથી જ સમતોલપણું સચવાય છે. ત્યારે અહીં પ્રશ્ન એ થાય છે કે જો વીતરાગપણાની ભાવના ઉપર રચાએલા બધાજ ફીરકા-ભેદો અનિવાર્ય અને ઇષ્ટ હોય તો આજની જૈન ધર્મની જે સ્થિતિ છે તે સ્વાભાવિક હોઈ તેમાં કહેવાપણું શું રહે છે?

અત્યારે જે કહેવાપણું છે તે ભેદ કે જુદાઈની બાબતમાં નહિ પણ વિરોધની બાબતમાં છે. વિરોધ અને ભેદ એ બન્ને એક નથી. કડવાશ હોય ત્યારે વિરોધ કહેવાય છે; અને ત્રણે ફીરકાના પરસ્પર સંબંધમાં કડવાશ છે. કડવાશ એટલે પોતાને વિષે મિથ્યાભિમાન અને બીજા તરફ અણગમો. આ કડવાશ ત્રણે ફીરકાઓમાં અંદરોઅંદર કેવી અને કેટલી છે એ સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિએ જોનારથી ભાગ્યે જ અજાણ્યું છે. દરેક ફીરકાનો આધાર તે તે ફીરકાના સાધુ, પંડિત, અને ઉપદેશો છે. એક ફીરકાનો ગુરુવર્ગ અને ઉપદેશકવર્ગ બીજા ફીરકાને હૃદયથી મિથ્યા જૈન માને છે, અને એ જ રીતે પોતાના અનુયાયીઓને સમજાવે છે. બીજા ફીરકાનો ગુરુ અને ઉપદેશકવર્ગ પણ તેમજ કરે છે. આનાં બે પરિ-

છે. દિગંબર ફીરકાનું પણ ગંભીર અને બીજે ન મળી શકે તેવું કેટલુંક સાહિત્ય છે. એને વિષે સામાન્ય રીતે શ્વેતાંબરો બેપરવા છે. આને પરિણામે પાઠશાળાઓ, છાત્રાલયો, અને વિદ્યાલયોમાં કે ગુરુ-વર્ગના અભ્યાસક્રમમાં જ્યાં પુસ્તકોની પસંદગીનો સવાલ આવે છે ત્યાં કેટલીક વખતે એકજ વિષય ઉપર અન્ય ફીરકાનું સર્વોત્તમ પુસ્તક છોડી તેની જગ્ગોએ કચરા જેવું પુસ્તક પસંદ કરવામાં આવે છે; અને પરિણામે ભણનાર જ્ઞાન કે વિદ્યા કરતાં અજ્ઞાન અને અવિદ્યા જ વધારે સેવે છે. એટલે એકંદરે અત્યારનો જે ફીરકાઓનો કડવાશવાળો સંબંધ છે તે આપણામાં જ્ઞાનશત્રુતા જ પોષે છે. જે ધર્મ, સહિષ્ણુતા અને જ્ઞાનના પ્રચાર માટે જન્મ્યો હતો અને એ પ્રચાર સિવાય જે ધર્મનું જીવન નકામું જ ગણાવું જોઈએ તે ધર્મ ફીરકાઓની કડવાશમાં પરિણમતાં અસહિષ્ણુતા અને અજ્ઞાન જ પોષી રહ્યો છે. આ સ્થળે એક રૂપક યાદ આવે છે. કિનારે પહોંચવાના ધ્યેયથી વહાણો અમુક ટાપુથી ઉપડ્યાં. બધાં વહાણોએ ઉતારુઓને લીધા. શરત બધાની એકજ હતી અને તે કિનારે પહોચાડવાની. રસ્તામાં એક વહાણના કપ્તાન અને મુસાફરોએ બીજા વહાણમાં કાંઈક ખોડ બતાવી અને ટીકા કરી. એ ટીકાને તેના કપ્તાન અને મુસાફરોએ અંગત ટીકા માની સામસામી ખોટી ટીકા શરૂ કરી. મુસાફરી વખતે બધા હતા તો નવરા જ. ટીકા અને ખોડ કાઢવાનું મળી આવતાં સૌનું મન ત્યાં રોકાયુ. મુસાફરીનો આનંદ, સમુદ્રની ગંભીરતા, અને આકાશની અપારતા તરફ તેમજ સહીસલામતી અને ઝડપ વધારવા તરફ લક્ષ જવાને બદલે એક બીજાની ટીકામા સામુદાયિક માનસ રોકાયુ. કોઈ વાદવિવાદમાં ઉતર્યા અને બીજાઓ ખોના બન્યા. પરિણામે તકરાર વધી. એક બાજુ બધુ રસાકસી પરસ્પરના નાશમાં ખરચાવા લાગ્યુ; અને બીજી બાજુ વહાણો અકસ્માત એક બરાબરી ભયની સાવધાની રાખી ન શક્યાં. એક વહાણ અથડાયું અને બીજું તેના નાશ તરફ બેપરવા હતાં એ

[illegible] દ્રવ્યોપાર્જન [illegible] સ્વામિ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] પ્રસાર કરી [illegible] [illegible] કેળવણી ફેલાવવા [illegible]

[illegible] સમાય છે. [illegible] અને [illegible] શું [illegible] તેનું મુખ્ય કારણ [illegible] અભાવ છે. [illegible] હોત સમાન સંભવ [illegible] માટે રાષ્ટ્રીય મંદિર, ગુરુકુલ, [illegible] પંડિત [illegible] જ થયું હોત કદાચ ચલાવી પણ [illegible] પેઠે ફેલાવે તે સ્વાભાવિક જ હતું [illegible] ફેલાયું. આજે તો [illegible] છે. અને એ લાચારી [illegible] સંબંધ અને કંચાંઈક રાજકીય [illegible] સમેલન નથી વ્યાપક અને નથી તો બુદ્ધિપૂર્વકનું, તેમજ નથી [illegible] વિર સમેલન પણ ગૃહસ્થોમાં જ છે. કારણ કે પેલી લાચારી ગૃહસ્થોને મળવાની ફરજ પાડે છે. પરંતુ ગુરુવર્ગ અને પંડિત ઉપદેશકવર્ગ તો એ લાચારીજન્ય વિરલ સંમેલન પણ નથી. ગુરુઓને કે પંડિત ઉપદેશકોને નથી જરૂર વ્યાપાર ખેડવાની કે નથી પ્રસંગ સામાજિક

એ વર્ગને રાષ્ટ્ર અને રાજકીય બાબતોનું તો સ્વપ્ન પણ નથી, એટલે તેમનામાં પારસ્પરિક સંમેલન કે સંગઠનના સંભવનું વ્યાવહારિક કારણ એકેય નથી અને જે ધર્મ તેમને અરસપરસ મેળવવામાં સૌથી વધારે અને સૌથી પહેલો કારણભૂત થવો જોઈએ અને થઈ શકે તેજ ધર્મે તેમને ઊલટા હમેશને માટે દૂર કર્યા છે. એક બાજુ વ્યાવહારિક જરૂરિયાતોને લીધે ત્રણે ફીરકાના ગૃહસ્થો અરસપરસ વધારે મળવા અને સંગઠિત થવાનો વિચાર કરે ત્યાં તો બીજી બાજુ પેલો ગુરુ અને ઉપદેશક વર્ગ એમાં ધર્મનાશ જોઈ એમને મળતા અટકાવવા અને અરસપરસ ગાઢ સંબંધ બાંધતા અટકાવવા કમર કસે છે. પરિણામે એ ફિરકાઓ નથી પડી શકતા તદ્દન છૂટા કે નથી થઈ શકતા એકરસ અને સંગઠિત. આ સ્થિતિ લગભગ ગામોગામ છે. ત્યારે હવે શું કરવું જોઈએ?

ઉત્તર ટૂંકો અને સીધો છે. તકરાર અને વિરોધ મટાડવાની આશા ધર્મ પાસેથી હતી. આજના ધર્મમાંથી એ સફળ થવાનો સંભવ જ નથી એટલે ત્રણે ફીરકાઓને પોતાનો મેળ સાધવા-વધારવા અને સંગઠન કરવા માટે બે જ રસ્તા બાકી રહે છે. પહેલો એ કે નિર્ભય અને સ્વતંત્ર બુદ્ધિવાળી વ્યક્તિઓએ (તે ગૃહસ્થ હોય કે ત્યાગી) ધર્મનાં સૂત્રો હાથમાં લેવાં અને તેના ઉપર જે કડવાશનો મેલ ચડ્યો છે તે દૂર કરી ધર્મની મારફત જ બધી કોમોમાં વધારેમાં વધારે મેળ સાધવો અને બીજો માર્ગ પરંતુ ઉત્કટનો માર્ગ (ભલેને તે ક્રાન્તિકારી લેખાય) એ છે કે ગૃહસ્થોએ આ નવા ધર્મને જ એટલે કે વિકૃત અને સાંકડા ધર્મને શરણે જવું છોડી જાણે કે ધર્મનો વારસો ન જ મળ્યો હોય એવી રીતનું મનને ઘડી વ્યાવહારિક ભૂમિકા ઉપર એકત્ર થવું, અને બુદ્ધિપૂર્વક તથા અગત્યનું સંગઠન કરવું, જેમાં ઇચ્છા પ્રમાણે એક ફીરકાના ગૃહસ્થો બીજા ફીરકાના ગૃહસ્થો સાથે હાથથી દરેક ક્ષેત્રમાં બેસી શકે અને અરસપરસ સહકાર કરી શકે. જ્યારે ગૃહસ્થો પેલા ધર્મધ્વજોને બાજુએ મૂકી એકરસ થવા લાગશે અને દિગંબર

॥ अर्हम् ॥

શિષ્યચોરીની મીમાંસા

આખા દેશનું ધ્યાન અત્યારે સરકાર સામે ચાલતા જંગમાં રોકાઈ રહ્યું છે એટલે જૈનસમાજ પણ એની અસરથી સ્વાભાવિક રીતેજ છૂટો રહી ન શકે. બીજી બાજુ આખો ય જૈનસમાજ એ એક વ્યાપારી સમાજ છે અને વ્યાપારી દુનીઆમાં જે ભારે આર્થિક ઉથલપાથલ થઈ રહી છે તેની અસર પણ જૈનસમાજ ઉપર નાનીસુની નથી. આ સિવાય બીજા કેટલાય સામાજિક અને કેળવણી સંબંધી જે અગત્યના ફેરફારો ઝપાટાબંધ ચોમેર થઈ રહ્યા છે, એની અસરથી પણ જૈનસમાજ મુક્ત નથી. આવી સ્થિતિમાં એ બધા અગત્યના સવાલો ઉપર વિચાર કરવો છોડી શિષ્યચોરી જેવા ક્ષુદ્ર દેખાતા વિષય ઉપર કેમ વિચાર કરવામાં આવે છે? અથવા તો એવો ક્ષુદ્ર વિષય આજે કેમ ચર્ચવામાં આવે છે! એ પ્રશ્ન થવો સહજ છે. એનો ઉત્તર એ છે કે–આજે શિષ્યચોરીના વિષયે જૈનસમાજનું ભારે ધ્યાન રોકયું છે; અને એ વિષય "ઊંટડીનું દૂધ પીવું તે શાસ્ત્રવિહિત છે કે નહિ?" એના જેવો માત્ર કાલ્પનિક ચર્ચાનો વિષય નથી રહ્યો. કારણ કે શિષ્યચોરીમાં માનનારા એને શાસ્ત્રસમ્મત માની બીજાને તેમ મનાવી એ કૃત્ય કરે છે; એટલે શિષ્યચોરીના હિમાયતીઓ સમાજમાં ગમે તેટલા ઓછા હોય છતાં લોકો લગભગ આખા સાધુવર્ગને ચોર અને પાણીની જેમ બાળકચોર માને છે; અને સીધી કે આડકતરી રીતે લોકો તેમની સાથે મનુષ્યચોર તરીકે જ વ્યવહાર કરે છે. શિષ્યચોરીના હિમાયતી ગૃહસ્થો પણ પોતાનાં બાળક બાળિકાઓને સાધુ પાસે ખુલ્લા દિલથી ભાગ્યેજ જવા દે છે. શિષ્ય-

દેખાય છે, છતાં વાસ્તવિક રીતે આખોય જૈનસમાજ આ ઝેરીલી અપડામણીનો ભોગ થઈ પડ્યો છે.

'શિષ્યહરણ યોગ્ય છે કે નહિ?' એનો ખુલાસો સ્વતંત્ર બુદ્ધિથી અને શાસ્ત્રના આધારોથી એમ બન્ને રીતે મેળવી શકાય તેમ છે. જેઓને વિચારવાની અને સાચું ખોટું તપાસવાની સ્વતંત્ર બુદ્ધિ મળી છે તેમને તો આ વિષય પરત્વે કોઈ પણ નિર્ણય બાંધવા માટે કોઈનો આધાર લેવાની જરૂર નથી; અને બહુ ઊંડા પાણીમાં ઉતરવું પડે તેમ નથી. તેઓ તો તદ્દન સહેલાઈથી કોઈપણ નિર્ણય બાંધી શકે એટલી આ બાબત સહેલી, બુદ્ધિગમ્ય, અને દીવા જેવી ખુલી છે. છતાં આ સ્થળે તો આ પ્રશ્નનો ખુલાસો શાસ્ત્રીય દૃષ્ટિએ જ કરવાનો હોઈ બુદ્ધિનો ઉપયોગ મુખ્યતઃ શાસ્ત્રના પ્રમાણોને આધારે જ કરવાનો છે.

જૈન સાધુની આખી જીવનચર્યા અહિંસા આદિ પાંચ મહાવ્રતોને આધારે જ હોવાનું શાસ્ત્રમાં કથન છે અને તે દરેક પક્ષ સ્વીકારે છે. એ પાંચ મહાવ્રતો જૈનપણાના પાયા ઉપર યોજાયલાં છે. જૈનપણું એટલે લોભ, લાલચ, ભય આદિ વિકારોનો વિજય અથવા એ વિજય માટેનો પ્રયત્ન. હિંસા હોય કે અસત્ય, ચોરી હોય કે પરિગ્રહ, એ બધા દોષો જૈનત્વના વિરોધી છે; તેથી જૈનત્વને ધારણ કરનાર કે તેની સાચી ઉમેદવારી કરનાર સાધુ એ દોષોનો હંમેશને માટે ત્યાગ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લે છે, જે પ્રતિજ્ઞા પાંચ મહાવ્રતના નામથી ઓળખાય છે. એમાં ત્રીજું મહાવ્રત અદત્તાદાન વિરમણ આવે છે. એનો સ્થૂલ શબ્દાર્થ એ છે કે—"કોઈ પણ વસ્તુ તેના માલિકની રજા સિવાય લેવાનો સદંતર ત્યાગ." જેમ દરેક વ્રત કે નિયમની પાછળ એના શબ્દાર્થ ઉપરાંત એનો વિશિષ્ટ ભાવ હોય છે તેમ આ ત્રીજા મહાવ્રતની યોજનામાં પણ છે. "માલિકની પરવાનગી સિવાય તેની ચીજ લેવાનો ત્યાગ એ ત્રીજું મહાવ્રત." એટલો માત્ર શાબ્દિક અર્થ લઈને કોઈ ને કોઈ વને વગરની

રહે તોતો તે ઘણો અનર્થ પણ કરી બેસે. દાખલા તરીકે કોઈ કહે કે ઉપરના અર્થ પ્રમાણે તો એ મહાવ્રતનો અર્થ કોઈની માલિકીની ચીજ જ પરવાનગી સિવાય લેવાનો ત્યાગ થાય છે તેથી કાંઈ માલિકી વિનાની ચીજ લેવાનો ત્યાગ થતો નથી. જેમ હવા પ્રકાશ આદિ કુદરતી તત્ત્વોનો જીવનમાં ઉપયોગ દર ક્ષણે કોઈ મનુષ્યની પરવાનગી સિવાય જ કરીએ છીએ તેમ બીજી પણ કોઈ વસ્તુ જેની માલિકીનો સ્પષ્ટ દાવો કરનાર કોઈ ન હોય તે લેવામાં શી અડચણ છે ? કારણ કે જ્યારે તેનો કોઈ વાંધો લે એવો માલિક જ નથી તો પછી તેનો ઉપયોગ કરવો એ અદત્તાદાન શી રીતે હોઈ શકે ? એવી દલીલ કરી તે અદત્તાદાન ત્યાગની પ્રતિજ્ઞા લેનાર કોઈ એકાંત ખૂણેથી મળી આવનાર [illegible] અગર તો જંગલમાં માલિક વિનાના રખડતા તદ્દન અનાથ [illegible] નો નષ્ટ કરે. અથવા તો જેમાં લવલેશ પણ કોઈ[illegible] માલિકનો દાવો નથી એવી જ્ઞાનપ્રતિષ્ઠા સાચવવાની અને [illegible] ગોચર થઈ જાય તો શું એ અદત્તાદાનત્યાગની [illegible] કેમ કોણ કહી શકશે ? જો એણે કોઈની માલિકીની [illegible] અને [illegible] વિચાર સુદ્ધાં કર્યો નથી [illegible] કહેવા ન જોઈએ ? અને આવા બીજા [illegible] ની દૃષ્ટિએ કોઈ માણસની [illegible] ચીજ લેવાની, અડવાની, [illegible] ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર [illegible] આપણને તરત જ [illegible] ઉપરાંત પ્રતિજ્ઞાની [illegible] પ્રતિજ્ઞાના મમ[illegible] [illegible], અને બુદ્ધિ અને [illegible] અદત્તાદાન[illegible] [illegible] લેવામાં [illegible] અને

ભયના ત્યાગમાં છે. સામાન્ય રીતે કોઈ એક માણસ બીજાની માલિકીની ચીજ તેની પરવાનગી સિવાય લે છે ત્યારે કાં તો તેનામાં અમુક લાલચ હોય છે અને કાં તો અમુક ભય હોય છે. લોભ અને ભય જેવી મોહજન્ય વૃત્તિઓ જ અદત્તાદાનની પ્રેરક હોય છે, તેથી અદત્તાદાનના ત્યાગની પ્રતિજ્ઞા પાછળ ખરો હેતુ એવી વૃત્તિઓનોજ ત્યાગ કરવાનો હોય છે. જેનામાં લોભ અને ભય જેવી વૃત્તિઓ જ નથી હોતી તેનું જીવન સ્વાભાવિક રીતે જ અદત્તાદાનથી મુક્ત હોય છે. પછી ભલે તે હવા આદિ ભૌતિક તત્ત્વનો ઉપયોગ કરતો હોય અથવા તો અકસ્માત સાંપડેલ સોનાના સિંહાસન ઉપર તે જઈ પડ્યો હોય. જેણે લોભ-ભય-આદિ વૃત્તિઓ જીતી નથી પણ એમને જીતવાનો જેનો પ્રયત્ન ચાલુ છે તે કોઈ જ માલિકીની કે બિનમાલિકીની કોઈપણ નાની કે મોટી, જડ કે ચેતન વસ્તુને લોભ કે ભયથી પ્રેરાઈ નહિ અડે, નહિ સંઘરે, અથવા આપોઆપ આવી પડેલ વસ્તુ પાછળ પણ ક્લેશ નહિ પોષે. સારાંશ એ છે કે—ત્રીજા મહાવ્રતદ્વારા નિર્લોભપણું, નિર્ભયપણું પોષવાનું હોય છે, અગર તો પ્રગટાવવાનું હોય છે. જ્યાં નિર્લોભપણા અને નિર્ભયપણામાં ખલેલ પહોંચે ત્યાં દેખીતી રીતે ત્રીજા મહાવ્રતનો સ્થૂલ અર્થ ખંડિત થયેલો ન જણાવા છતાં જૈન દૃષ્ટિએ ત્રીજા મહાવ્રતનો તેટલે અંશે ભંગ જ છે; અને જ્યાં નિર્લોભત્વ, નિર્ભયત્વ આદિ મૂળ વસ્તુ અબાધિત હોય ત્યાં દેખીતી રીતે કોઈને કોઈ વાર ત્રીજા મહાવ્રતનો ભંગ પણ લાગે છતાં વાસ્તવિક રીતે તેવા દાખલાઓમાં ત્રીજું મહાવ્રત અખંડિત જ હોય છે.

ત્રીજા મહાવ્રતની પ્રતિજ્ઞાના અર્થ વિષે અહીં જે સહજ લંબાણ ચર્ચા કરી છે તે પ્રસ્તુત વિષયની સાથે ખાસ સંબંધ હોવાને લીધે જ કરેલી છે માબાપ કે બીજા ખાસ લાગતાવળગતાની સમ્મતિ લઈ દીક્ષા લેવી અગર એવી સમ્મતિ મેળવનારને જ દીક્ષા આપવી એ 'સમ્મત-દીક્ષા' કહેવાય અને સમ્મતિ સિવાય ઉમેદવારને નસાડી ભગાડીને કે બીજી કોઈ પણ રીતે દીક્ષા આપવી તે " અસંમત

થોડી વાર એમ માની લેવામાં આવે કે અસંમતદીક્ષામાં દીક્ષા આપનારનો હેતુ સ્વપરકલ્યાણનો હોય છે તોપણ એ કહેવું જોઈએ કે જૈન આગમોએ અને ખુદ ભગવાન મહાવીરે તેવી અસંમતદીક્ષાની હિમાયત નથી કરી એક પણ દાખલામાં તેમણે એને સ્થાન નથી આપ્યું તેનું શું કારણ ? તેનું કારણ એ જ સંભવે છે કે—જો સ્વ-પરકલ્યાણનો હેતુ હોય તો પછી અધીરાઈ અને ઉતાવળ કરવાથી શું ફાયદો ? એક બાજુ અસમ્મતદીક્ષાને પરિણામે લાગતાવળગતામાં ક્લેશ કંકાશ વધે, દીક્ષા આપનાર ઉપર તહોમત મૂકાય, તે કદાચ જોખમમાં પણ પડે, તેને લીધે આખો ધર્મસંઘ નિંદાપાત્ર બને અને જૈન જેવા શુદ્ધ ધર્મની હિમાયત કરનારાઓ ઉપર જાત જાતનાં કલંકો મૂકાય તે કરતાં દીક્ષા લેનારની બુદ્ધિ જાગ્રત કરી તેને વિચાર કરવાની અને સંયમ કેળવવાની ઘેર બેઠાં તક આપવી એ શું ખોટી છે ? કલ્યાણની ખરી ઇચ્છા જેનામાં જાગી હોય તે તો ન છૂટકે જ ઘરમાં રહેતો હશે તોપણ ધીરજ અને સંયમની વૃદ્ધિ કેળવશે જ, અને વખત જતાં એ વૃત્તિને પ્રભાવે દીક્ષાના વિરોધીઓ પણ આપોઆપ સંમત થશે. જૈન ધર્મમાં ધૈર્ય અને સહનશીલતાને મુખ્ય સ્થાન છે. સાચી કલ્યાણની ઇચ્છા જન્મે અને દીક્ષાની સંમતિ ન મળે ત્યારે જ એક રીતે એ દિશામાં ધૈર્ય અને સહનશીલતા કેળવવાની તક ઊભી થાય છે અને તે જ વખતે બુદ્ધિ, વિનય, પ્રેમ, અને સાચા ત્યાગથી સામા પક્ષને જીતવાની તક મળે છે, ભગવાને એ વસ્તુ જેમ જાણી હતી તેમ જીવનમાં પણ ઉતારી હતી અને વિવેકી તથા સાચા ઉમેદવારોએ એ ભગવાનના જીવનનું તત્ત્વ જાણી લઈને અમલમાં મૂક્યું હતું. તેથી જ આપણે ભગવાન પછીના લગભગ ૭ સૈકાઓમાં એક પણ દાખલો અસમ્મત દીક્ષાનો નથી જોતા. આ રીતે સંમતદીક્ષાની પરંપરા મૂળમાં તો ખીજ મહાવ્રતમાંથી નીકળી અને વ્યવહારમાં એ એટલી બધી સ્થિર તેમજ પ્રતિષ્ઠિત થઈ ગઈ કે—અસમ્મતદીક્ષા આપવાનો વિચાર કરવો કે તેવી દીક્ષા લેવાનો વિચાર કરવો એ

ત્રીજા મહાવ્રતના ભંગ જેવું જ થઈ પડ્યું. જૈન શ્રમણસંઘની [illegible] કે જૈનધર્મની કહો પ્રતિષ્ઠાનો આધાર માત્ર મહાવ્રતો છે. અસંમતદીક્ષા [illegible] મહાવ્રતનો ભંગ ન થતો હોય તેવા દાખલાઓમાં પણ [illegible] ભંગ વિષે કે મહાવ્રત દૂષિત થવા વિષે શંકા લેવાને કારણ મળે [illegible] વસ્તુ જ જૈન શ્રમણસંઘ ચલાવી ન શકે. તેથી તે ધીર અને ગંભીર સંઘે સમતદીક્ષાની પરંપરાને કાયમ રાખી અને વધાવી લીધી [illegible] દીક્ષા લેવામાં સંમતિ મેળવવી એ એક મહત્ત્વનું ધાર્મિક વિધાન બની ગયું.

ભગવાનના સંઘને લગભગ છસો વર્ષ થયાં હતાં. નાની મે[illegible] તેની અનેક શાખાઓ વડવાઈની પેઠે ફેલાઈ હતી. લગભગ હિંદુસ્તાન[illegible] બધા ભાગમાં એ સંઘ ફેલાયો હતો. ભિન્ન ભિન્ન પ્રકૃતિવાળા [illegible] ભિન્ન ભિન્ન દરજ્જાના લોકો એમાં દાખલ થઈ ચૂક્યા હતા. [illegible] દાખલ થતા જતા હતા. સંઘની આટલી બધી વિશાળતા વખતે [illegible] આટલે લાંબે ગાળે કોઈ અપવાદ કે ભિન્નતા દાખલ થાય એ મનુ[illegible] સ્વભાવના અભ્યાસીને માટે નવાઈ જેવું નથી. એક પ્રસંગ [illegible] છે તે આર્યરક્ષિતનો છે [illegible] [illegible]

[illegible]

તેથી તેણે પુત્રને એ વિધાન કર્યું કે જ્યાં લગી દૃષ્ટિવાદનામક જૈન શાસ્ત્ર તું નથી ભણ્યો ત્યાં લગી તારો અભ્યાસ અધૂરો કહેવાય. પુત્ર તો વિદ્યાભૂખ્યો હતો અને તેમાં વળી ખુદ માતાની પ્રેરણા એટલે તે જરાપણ થોભ્યા વિના બોલ્યો કે એ શાસ્ત્ર મારે કયાં શીખવું? માતાએ પોતાના ભાઈ જે એક વિદ્વાન અને પ્રધાન જૈન આચાર્ય હતા જેમનું નામ આર્યતોસલિપુત્ર હતું તેમની પાસે જવા સૂચના કરી. આર્યરક્ષિત ત્યાં પહોંચ્યો. ભાણેજને કહ્યું કે જૈનદીક્ષા લીધા સિવાય એ શાસ્ત્ર શીખી શકાય નહિ. તેમજ અદીક્ષિતને આરામથી શીખવી પણ ન શકાય વિદ્યાભૂખ્યા આર્યરક્ષિતે દીક્ષા લીધી અને એ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કર્યો. અન્તે દીક્ષામાં તેમનું મન ઠર્યું અને તે એક અસાધારણ વિદ્વાન તથા વિશિષ્ટ આચાર્ય થયા. આ દાખલામાં નીચેની બાબતો ખાસ ધ્યાન દેવા જેવી છે:

(૧) આર્યરક્ષિત બાવીસ વર્ષ જેટલી પાકી ઉંમરના હોવા ઉપરાંત વિશિષ્ટ વિદ્યાભ્યાસી હોઈ સ્વયંનિર્ણય કરવાની શક્તિવાળા હતા.

(૨) તે વિવાહિત ન જ હતા

(૩) આચાર્યે તેમને ફોસલાવવાનો નસાડવાનો, કે બીજો કોઈ તેવો અયોગ્ય માર્ગ અવલંબ્યો જ ન હતો: એટલું જ નહિ પણ આચાર્યે આર્યરક્ષિતની માતાને એટલે પોતાની બ્હેનને સુદ્ધાં આ વિષે કાંઈ કહ્યું ન હતું કે તું છોકરાને વિદ્યાભ્યાસ નિમિત્તે મારી પાસે મોકલ અથવા તું એને દીક્ષા લેવા દે, અથવા બીજી કોઈ પણ સાધ્ય તેને આપી ન હતી. ઊલટું તેમણે તો ચોખી અને ચોકખી રીતે આર્યરક્ષિતને એટલું જ કહ્યું કે અમારો ધર્મ દીક્ષિતને જ શાસ્ત્ર શીખવવાનો છે.

(૪) દીક્ષા લીધા પછી કે દીક્ષા લેતી વખતે નથી માતાએ વિરોધ કર્યો કે નથી પિતાના વિરોધનો ઉલ્લેખ: એટલું જ નહિ પણ આગળ જતાં પિતાએ પોતાની પત્ની સાથે પણ કોઈ જાતનો કલેશ કર્યાનો

ઉલ્લેખ નથી, તેમ જ પુત્રને તેના મામા જૈન આચાર્ય પ[illegible]
મોકલવા માટે વિરોધ કર્યાનો પણ ઉલ્લેખ નથી. [illegible]
પાછળથી દીક્ષા આપનાર આચાર્ય સાથે કલેશ થવાનો
બીજી કોઈપણ ખેંચતાણ થયાનો કશો જ ઉલ્લેખ નથી.

આ કિસ્સામાં પરંપરાથી ચાલી આવતી દીક્ષાવિ[illegible]
કાંઈ ઉણપ હોય તો તે એટલી જ હતી કે આચાર્યે દીક્ષાના
રક્ષિતને તેના પિતાની સમ્મતિ મેળવવા વાસ્તે પાછો મો[illegible]
બાર ન આપ્યો. અને તેની માતાની સમ્મતિથી જ સં[illegible]
લીધો. એક બાજુ દીક્ષા લેનાર આગળ જતાં વિશિષ્ટ શ્રુ[illegible]
પ્રસિદ્ધ થએલ આર્યરક્ષિત અને બીજી બાજુ નિઃસ્પૃહ, નિ[illegible]
નિષ્કપટ, તેમજ અસાધારણ વિદ્વાન તરીકે પ્રસિદ્ધ, દીક્ષા[illegible]
આચાર્ય તોસલિપુત્ર. ત્રીજી બાજુ શિષ્ય અને ગુરુ વ[illegible]
બાળયોગનો સંબંધ, અને ચોથી બાજુ [illegible] જ વા[illegible]
આર્યઆચાર્ય પાસે પુત્રને મોકલ્યો. આ બધી [illegible] અને
બીના હોવા છતાં ફક્ત પિતાની અસમ્મતિ [illegible] આ
"પ્રથમ શિષ્યનિષ્ફેટિકા" કહેવામાં આવે [illegible] કથ
મહત્ત્વની બાબતો ઉપર પ્રકાશ [illegible]
છે કે જ્યારે ફક્ત પિતાની જ અસમ્મતિ [illegible]
સંપૂર્ણ જ્યારે ભગવાનથી [illegible]
[illegible]

તેમજ સમ્મતિપૂર્વક દીક્ષા લેવા અને દેવાની પરંપરા અતિ સખત અને અતિ માન્ય હોવાથી જ ફક્ત પિતાની અસમ્મતિવાળા નજીવા કિસ્સાને પાછળથી અને તે વખતે શિષ્યનિસ્ફેટિકા જેવું મોટું રૂપ આપવામાં આવ્યું.

આર્યરક્ષિતનો દાખલો બની ગયો. પણ પાછળથી એનો ઉપયોગ બહુ અઘટિત રીતે થવા લાગ્યો. અત્યાર લગી એક સરખી ચાલી આવેલી સમ્મતદીક્ષાની પરંપરામાં એક નજીવી ચીરાડ પડી. તેને કેટલાક અલ્પજ્ઞ અને અવિચારી ગુરુઓએ મોટો દરવાજો બનાવવાનું શરૂ કર્યું. આર્યરક્ષિતના દાખલાનો ઉપયોગ કરી ઘણા વગર સમ્મતિએ દીક્ષા આપવા લાગ્યા અને પછી તો એ શિથિલતા એટલે સુધી વધી કે ન તેમાં જોવાતો ઉમરનો ભેદ, કે ન જોવામાં આવતું દીક્ષા લેનારનું વિવાહિતપણું કે અવિવાહિતપણું; અને દીક્ષા લેનારને ભોગવવાની, નસાડવાની અને છૂપાવવા આદિની બધી પ્રપંચક્રિયામાં એ શિથિલતા પરિણમવા લાગી. આ ભયંકર સ્થિતિ જોઈ આચાર્યોને અપવાદ દાખલ કરવાની ફરજ પડી. અપવાદ દાખલ કરવામાં બે તરફ ધ્યાન રાખવાનું હતું: એક તો એ કે આર્યરક્ષિતની જે શુભ-પરિણામકારક ઘટના બની ગઈ હતી તેનો બચાવ કરવો અને બીજું એ કે તે ઘટનાનો અઘટિત રીતે થતો ઉપયોગ અટકાવવો. આ કારણથી જે અપવાદવિધાન આગમો અને નિર્યુક્તિમાં ન હતું તે ભાષ્યકાળમાં ભાષ્યમાં દાખલ થયું તેમાં આચાર્યોએ શિષ્યનિસ્ફેટિકાના સંબંધમાં ખુલાસો કર્યો કે સોળ વર્ષ સુધીની ઉમર સુધીમાં અસમ્મત દીક્ષા શિષ્યનિસ્ફેટિકામાં આવે છે. અને તેથી ઉપરની ઉમરમાં શિષ્યનિસ્ફેટિકાનો આરોપ લાગુ નથી પડતો.

આ રીતે આર્યરક્ષિતની ઘટનાનો બચાવ કરવા અને તેના દુરુપયોગ થતો અટકાવવા આચાર્યોએ અમુક અપવાદવિધાન કર્યું તો ખરું. પણ જેમ સર્વત્ર અને સદાકાળ બનતું આવ્યું

છે તેમ એ અપવાદવિધાનનો પણ દુરુપયોગ થવા લાગ્યો. [illegible] તે એ રીતે કે-સોળથી વધારે વર્ષની ઉમરનાને દીક્ષા આપ[illegible] સમ્મતિનું ધોરણ જળવાતું ન લાગ્યું, અને ઘણી વાર તે [illegible] ઉમરનાને સમ્મતિ વિના જ ઉત્સર્ગમાર્ગ તરીકે દીક્ષા આપ[illegible] કિસ્સાઓ બનવા લાગ્યા. તેને પરિણામે ઘણી વાર [illegible] આપનારને દીક્ષિત ઉમેદવારના લાગતાવળગતા પકડવા લાગ્યા, [illegible] ક્યારેક ક્યારેક અદાલતોમાં ઘસડવા પણ લાગ્યા. ઘણીવાર ન્યા[illegible] લયોમાં આવા કિસ્સાઓના મુકદ્દમાઓ પણ ચાલવા લાગ્યા. [illegible] દીક્ષા આપનાર પોતાના અન્યાયને લીધે હારી પણ જતા અને [illegible] વાર જાહેર રીતે તેવી દીક્ષા આપનારને શિષ્યચોર કે મનુષ્યહરા[illegible] નિંદાના પ્રસંગો ઊભા થવા લાગ્યા. અવિચારી, અવિવેકી, [illegible] શિષ્યલાલચુ ગુરુઓ અપવાદનો મર્મ ભૂલી જવાથી અને તેને ઉ[illegible] રૂપ આપવાથી જ્યારે શાસનને વગોવવામાં કારણભૂત થવા [illegible] ત્યારે વળી પેલા અપવાદમાં સુધારો કરવાની આચાર્યોને ફરજ [illegible] અને તેથી જ આપણે ભાષ્ય અને ચૂર્ણિમાં સ્પષ્ટ રીતે દીક્ષા[illegible] જ્યાં દીક્ષા લેનારના લાગતાવળગતાઓ બળવાન હોય, રાજ્યાધિ[illegible] તેમના પક્ષમાં હોય, અને જૈન ધર્મ વગોવાવાનો સંભવ હોય [illegible] કોઈ કે ન્યાયમંદિરમાં ઘસડાવાનો પ્રસંગ [illegible] હોય ત્યાં [illegible] તેટલી ઉંમર સુધી દીક્ષા જતાં પણ અસમ્મતિથી ન આપવી. દેશકાળ તેમજ પરિસ્થિતિનો વિચાર કરીને, અત્યાર સુધીમાં [illegible] [illegible]

ઉખડી ગએલ વડવૃક્ષ ગમે તેવાં થડ અને ડાળા હોવા છતાં પણ જીવિત કે રક્ષિત ન રહી શકે તેમ જેઓ સમ્મતદીક્ષાના ઉત્સર્ગ નિયમને બાજુએ મૂકી અસમ્મતદીક્ષાના અપવાદવિધાનને જ મુખ્યતઃ આગળ ધરે છે અથવા તેને અવલંબે છે તેઓ તીર્થંકરની આજ્ઞાને છોડી આડે રસ્તે ચાલતા હોવાથી અનુક્રમે ચારિત્રભ્રષ્ટ જ થાય છે. ભાષ્ય અને ચૂર્ણિના આ છેલ્લા અને સખ્ત કથન ઉપરથી તે વખતની ગુરુઓની દીક્ષા આપવાની પ્રવૃત્તિ ઉપર બહુ સ્પષ્ટ પ્રકાશ પડે છે. અને આર્યરક્ષિતનો દાખલો કેટલે અંશે સ્વીકારવા યોગ્ય છે એ બાબત ઉપર જરા પણ શંકા ન રહે તેવો પ્રકાશ પડે છે. અહીં સુધી તો ઉત્સર્ગ અને અપવાદને લગતી જે ટૂંક હકીકત મળે છે તેની વિચારણા થઈ. પરંતુ ઉત્સર્ગ અને અપવાદ એ શી વસ્તુ છે? એ બન્નેનો શો સબંધ છે? અને કઈ હદ સુધી એ સંબંધ સચવાઇ રહે છે? એ વસ્તુ જાણ્યા વિના પ્રસ્તુત ચર્ચા અસ્પષ્ટ અને અધૂરી રહે. તેથી ટૂંકમાં એ વિષે પણ કંઈક લખી દેવું જોઈએ.

ઉત્સર્ગ એટલે સામાન્ય નિયમ. એ નિયમ કોઈ એક તત્ત્વ ઉપર ઘડાયેલો હોય છે. અપવાદ એટલે વિશેષ નિયમ. એ પણ ઉત્સર્ગના જ તત્ત્વ ઉપર ઘડાયેલો હોય છે. ઉત્સર્ગનો પ્રદેશ વિસ્તૃત હોય છે, અને અપવાદનો પ્રદેશ ઉત્સર્ગના પ્રદેશમાંથી જ કપાતો હોવાથી તે સ્વાભાવિક રીતે જ તેના કરતાં ટૂંકો હોય છે. ઉત્સર્ગ અને અપવાદનો સંબંધ પોષ્ય પોષકપણાનો છે. એટલે કે અપવાદ એ ઉત્સર્ગના પોષક હોય છે, અને તે જ્યાં લગી ઉત્સર્ગનો પોષક રહી શકે ત્યાં લગી જ તે અપવાદ ગ્રાહ્ય છે, અને પછી તો તે ત્યાજ્ય બને છે. અપવાદ એ પ્રાસંગિક એટલે કોઈક જ સ્થળમાં અને કોઈક જ કાળમાં સ્થાન લે છે, જ્યારે ઉત્સર્ગ સર્વ દેશ અને સર્વ કાળમાં વ્યાપ્ત રહે છે. પ્રસ્તુત બાબતમાં ઉત્સર્ગ અપવાદ આ રીતે સમજી શકાય. સમ્મત દીક્ષાનો વિહિત નિયમ એ ઉત્સર્ગ છે;

અને તે નિર્લોભત્વ, નિર્ભયત્વ, અને શાસનપ્રતિષ્ઠાના તત્ત્વ [illegible] સ્થિર છે. અસમ્મતદીક્ષાનો અપવાદ જો, અને જ્યાં લગી, એ તત્ત્વને પોષક હોય તો, અને ત્યાં લગી જ, તે અપવાદકોટિ તરીકે માન્ય રહે. એટલે ઉત્સર્ગને મર્યાદા નથી હોતી પણ અપવાદને દેશની, કાળની અને પ્રયોગોની મર્યાદા હોય છે. એ મર્યાદાનો સૂક્ષ્મ વિચાર સાધારણ લોકો ન કરી શકે એટલા જ માટે ભાષ્ય અને ચૂર્ણિમાં ઠેરઠેર પડ્યું કે અપવાદને આગળ કરી જેઓ વર્તે છે તેઓ મંદધર્મી અને મૂલચ્યુત છે

અપવાદ એ અપવાદની મર્યાદામાં છે કે નહિ એને [illegible] સામાન્ય સાધન એટલું જ [illegible] કે અસમ્મતદીક્ષા લેનાર અને આપનારે લોભ, ભય, [illegible] જેવા દોષ દાખલ ન જોઈએ. [illegible] હોય માર્ગ [illegible] અથવા [illegible] છે એમ લો [illegible] કોઈ કહી શકે [illegible] આજુબાજુના લોકોની [illegible] [illegible]

[illegible]

ભાષ્ય-ચૂર્ણિકારના કથન પ્રમાણે તે મંદધર્મીની પ્રવૃત્તિ થઈ ગયેલ છે. તેના પુરાવા તરીકે ચોમેર ચાલતી ઝઘડાબાજી, કોર્ટબાજી અને કલેશપ્રવૃત્તિ ઉપરાંત સ્થળે સ્થળે થતો સંઘ-ભેદ છે. સૌથી વધારે અને પ્રબળ પુરાવો તો એ છે કે નામદાર શ્રીમંત સરકાર ગાયકવાડને પોતાને ત્યાં દીક્ષા ઉપર અંકુશ મૂકનારો ઠરાવ ધારાસભામાં લાવવો પડ્યો છે.

શાસ્ત્રને આધારે વર્તવાની વાત કરનારા અને જ્યાં ત્યાં શાસ્ત્રના પુરાવાના નામે મરજી મુજબ વિધાન કરનારાએ જાણવું જોઈએ કે શાસ્ત્ર એટલે શું? અને શાસ્ત્રની મર્યાદામાં શું સમાય છે અને શું નહિ! સાધારણ લોકો તો નથી હોતા ભણેલા કે નથી હોતા વિચારશીલ કે જેથી તેઓ શાસ્ત્રનો કાંઈ વિવેક કરી શકે. હજારો વર્ષ જેટલા લાંબા સમયમાં ઘણા લોકોએ ઘણું લખેલું હોય છે અને તે બધું શાસ્ત્ર પણ કહેવાય છે. તેમાં ઘણીવાર તો એક બીજાથી તદ્દન વિરોધી અને અસંગત વિધાનો પણ મળી આવે છે. દરેક જણ પોતાને ફાવતું વાક્ય લઈ તેને આધારે પોતાની પ્રવૃત્તિને શાસ્ત્રીય ઠરાવવાનો પ્રયત્ન કરે તો હિંસા, મૃષાવાદ, ચોરી અને વ્યભિચારાદિ દોષોનું પોષણ થઈ શકે એવા પ્રસંગો પણ તેમાંથી મળી આવવાનો અથવા તો ઉપજાવી શકવાનો ચોક્કસ સંભવ છે. તેથી ટૂંકમાં અને ઘણા અવિરોધી, સર્વમાન્ય શાસ્ત્રની વ્યાખ્યા એટલી છે કે જે સુધારે અથવા જેનાથી કશું બગડે નહિ પણ સર્વ સુધરે તે શાસ્ત્ર અથવા એમ કહો કે જેનાથી દોષોનું પોષણ ન થાય તે શાસ્ત્ર. જૈનશાસ્ત્રને નામે ચડેલા શાસ્ત્રોમાં કોઈપણ કારણને લીધે એમ ક્યાંયે સુદ્ધાં કહ્યું છે કે સીધી રીતે વર્તો કે ઉમેદવારોની સંમતિ ન મળે તો દીક્ષા લેનાર અમુક અમુક રીતે પ્રપંચજાળ પણ રચે અને એ [illegible] પણ [illegible] [illegible] [illegible] કોઈપણ [illegible] કોઈ પણ [illegible] કહું છું એમ આપણે માની લેવું જોઈએ કે [illegible] શાસ્ત્રીય [illegible] પણ

લઈએ. હવે ધારો કે આવા કથનનો ઉપયોગ સાર્વત્રિ[illegible] તો એનુ પરિણામ છેવટે શુ આવે? એનું પરિણામ અને તે એ કે સત્ય તેમજ સરળતા ખાતર અસત્ય[illegible] સેવન, અથવા એમ કહો કે અહિંસા ખાતર હિંસાનો પુષ્ટિ થવા પામે. તેથી જ્યા આટીઘુટીની બાબત આવે પ્રમા[illegible] જ વ[illegible]વાનો સુગમ નિયમ શાસ્ત્રસમ્મત છે.

[illegible] શાસ્ત્રના મુખ્ય પાયો તો અનેકાંતદૃષ્ટિ [illegible] અપવાદ ગ્રન્થોમા દાખલ થયા [illegible] અનેકાંતદૃષ્ટિ રાખેલી છે. સોળ વાની [illegible] કહેલ છે [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

શાસ્ત્રીય દૃષ્ટિએ અને સમયધર્મની દૃષ્ટિએ દીક્ષાની વિચારણા

આ દીક્ષા નિબંધમાં [illegible] કર્યા હતા કે, અહીં તે વિષે વિચાર કરવો [illegible] શાસ્ત્રીય રીતે અને સમયધર્મ રીતે આ [illegible] જણાવવાનું શાસ્ત્રીય રીતે [illegible] કરવી એ વધારે [illegible] નારાઓ એમ કહે છે કે [illegible] ગમે તેને ગમે તે પ્રકારે [illegible] ભગાડી જઈને તે માટે નાટક, પ્રપંચ [illegible] વગેરે નીતિવિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિઓ કરતા [illegible] તે દીક્ષા આપનારાઓ [illegible] પ્રપંચ, અસત્ય, ચોરી [illegible] [illegible] નહિ [illegible] [illegible] નથી [illegible] પડેલું જણાય છે

(૧) [illegible]

(૨) [illegible]

(૩) [illegible]

(૪) [illegible]

(૫) [illegible]

ઉપર્યુક્ત પાંચ પ્રશ્નોને શાસ્ત્રના આધારે વિચારીશું તો વર્તમાન દીક્ષા વિષેની કેટલીક ભ્રાન્તિઓ દૂર થઈ જશે.

(૧) આપણે બધા જાણીએ છીએ કે પ્રસ્તુત દીક્ષા આપનારા જૈન સાધુઓ છે. તે સાધુઓ પાંચ મહાવ્રતની પ્રતિજ્ઞાને સ્વીકારનારા અને તેનું પાલન કરનારા છે. એ પાંચ મહાવ્રતોમાં પ્રથમ અહિંસા, બીજું સત્ય, ત્રીજું અચૌર્ય, ચોથું બ્રહ્મચર્ય અને પાંચમું અપરિગ્રહ આવે છે. જ્યારથી તેઓ યાવજ્જીવ સામાયિક પાળવાનું વ્રત લે છે ત્યારથી આ પાંચેય પ્રતિજ્ઞાઓ તેઓને પાળવાની હોય છે એટલું જ નહિ પણ જ્યારે જીવન મરણના કટોકટીના પ્રસંગો ઊભા થાય છે ત્યારે મરણ સ્વીકારીને પણ તેમને એ પ્રતિજ્ઞાઓ પાળવાનું શાસ્ત્ર ફરમાવે છે અને જે સંયમીઓ પૂર્વે થયેલા છે તેઓએ પણ તે પ્રતિજ્ઞાઓ આજ રીતે પાળેલી છે. શાસ્ત્રકારે એ પ્રતિજ્ઞાઓના પાલન માટે પાંચ સમિતિઓ, ત્રણ ગુપ્તિઓ, પાંચ ઇંદ્રિયોનો નિગ્રહ, બ્રહ્મચર્યની નવ વાડોનું પાલન વગેરે અનેક પ્રકારનાં બીજાં આવશ્યક વિધાનો કરેલાં છે.

એ પ્રતિજ્ઞાઓને પાળવામાં શાસ્ત્રમાં ક્યાંય કોઈએ કદિ પણ એવો અપવાદ બતાવ્યો નથી કે જે અપવાદને સેવતાં એ પ્રતિજ્ઞાઓનો મૂળથી જ નાશ થાય.

માણસોમાં નબળાઈ હોવાથી અપવાદો સિવાય ચાલી શકતું નથી પણ એ બધા અપવાદો ઉત્સર્ગના પોષક હોય છે. જે અપવાદ ઉત્સર્ગનો પોષક ન હોય તેને તેનો અપવાદ જ કેમ કહેવાય ?

ચૌર્યના ત્યાગની પ્રતિજ્ઞા લેનારો કોઈ પણ માણસ લોકોના કલ્યાણ માટે કે ધર્મને માટે કોઈનું ઘર ફાડે તો તેને શાસ્ત્ર તો મંજૂર રાખતું જ નથી; પણ આજનો કાયદો શું કહેશે ? જીવન પર્યંત બ્રહ્મચર્ય પાળનારો માણસ કોઈ કામાતુર સ્ત્રીને દીક્ષા સ્વીકારવાની શરતે તેની જ સંમતિથી તેની કામવૃત્તિને પોષવાને કાજે માત્ર સ્પર્શ કરે તો શાસ્ત્ર એને ભ્રષ્ટ કહેવાને તૈયાર છે ન્યાય તો તેને ભ્રષ્ટ કહેશે જ.

બધા માણસોમાં વિચારની પરિપક્વતા ભાગ્યે જ હોય છે. [illegible] પોતાના હિતાહિતનો વિચાર ન કરી શકે એવા ઉમરે [illegible] વિચારમાં અપક્વ એવાઓને ભમાવવા એ શું પાંચે પ્રતિજ્ઞા [illegible] નારાઓને શોભા આપે એવું છે ?

તેમની એ પ્રતિજ્ઞાઓમાં એ સ્પષ્ટ આવે છે કે હિંસા [illegible] ચૌર્ય વગેરે પાપો કરવા નહિ કરાવવાં નહિ અને કરનારને [illegible] પણ ન આપવી આટલું જ નહિ પણ તેનો વધુ વિગતથી [illegible] કરવામાં આવ્યો છે જેમકે જ્યારે સાધુ યોગીના ત્યાગનો [illegible] છે ત્યારે એમ બોલે છે કે ગામમાં નગરમાં કે અરણ્યમાં, [illegible]

[illegible]

ાપવાની હિમાયત ન જ કરી શકે છતાં હિમાયત કરવા હિંમત કરે
ા શાસ્ત્ર તેને ચોર જ કહેશે.

પ્રાણી કદાચ ઉંમરે પક્વ હોય પણ વિચારમાં અપક્વ હોય
ર તેની મૂર્ખતાનો લાભ લઈ તેને ભમાવવો એ પણ શું ચોરી
થી ? બીજું તો કાંઈ નહિ પણ જેમને એક પડેલું તણખલું પણ
વામાં અચૌર્યનો ભંગ લાગે છે તેઓ પારકાં છોકરાંને ભગાડતાં
ી રીતે અચોર રહેતા હશે ?

જ્યારે સાધુઓ લઘુશંકા કરવા જાય છે ત્યારે તેઓ અણુજાણહ
હુજ્જહો એવા શબ્દો ગણગણે છે. એનો ખરો અર્થ એ છે કે જ્યાં
ે લઘુશંકા કરે છે તે જમીનનો માલિક કોઈ આસપાસ ન દેખાય
ર તેના પરોક્ષ માલિકની અનુમતિ મેળવવા એ શબ્દો બોલે છે.
ા શું તેઓનો ઢોંગ નથી ? નહિતર જેઓ આટલું સૂક્ષ્મ અચૌર્ય
ાચરવા પ્રયત્ન કરતા હોય તેઓ પારકાં છોકરાં ભગાડવાનો કે
ંતાડવાનો વિચાર સરખો પણ કેમ કરી શકે ? આ તો એક નીચેના
દાહરણ જેવી વાત થઈ:—

એક મહારાજ એક ગામમાં ચોમાસું રહ્યા. ત્યાં તેણે પોતાની
ોલવાની ચતુરાઈથી લોકોને વશ કર્યા. બિચારો એક ભક્ત ત્યાં
ાવ્યો. તેણે કહ્યું સ્વામિજી ! મુઝે પરદેશ જાના હૈ ઇસલિયે મેં સોનેકે
હિને ઔર ગિનિયોં આપકી કુટિયામેં રખ જાઉંગા । મહારાજ બોલ્યા
મ, રામ, રામ ! હમકો તેરે સોનેસે ક્યા મતલબ ? તુઝે જો રખના હો સો
ર । બિચારો તે એકવાર આવીને સ્વામિજીની ઓરડીમાં પોતાનું
ન્ય દાટી ગયો અને સ્થળ પણ બતાવી ગયો. મહારાજનું ચોમાસું
ૂરૂ થયું એટલે તેમણે દંડથી ખોદીને સોનાને ન અડી જવાય માટે
ોનાના દંડથી જ બહાર કાઢ્યું અને રખેને હાથથી તેનો સ્પર્શ થઈ
ાય માટે દંડથી જ તેને કપડામાં લઈ બીજી પોતાની પરિચિત
જ્યાએ દાટી દીધું અને વિહાર કરી ગયા. પેલો ભક્ત તો નિશ્ચિંત જ
ા કારણ કે તે મુનિમહારાજ હતા. ભક્ત ગામમાં પાછો આવી

ગયો છતાં તેણે નિશ્ચિંતતાને લીધે સાધુજીની કુટિરની તપાસ [illegible] મહારાજ બે ત્રણ ગાઉ ગયા ત્યાં એકાએક તેમનો હાથ માથા પર પડ્યો. ચોમાસામાં વધેલા વાળમાં તે કુટિરનું એક તણખલું [illegible] ગએલું તેથી તે દોડતા દોડતા અને હાંફતા હાંફતા પાછા [illegible] આવીને ગામના લોકોને કહેવા લાગ્યા કે " અરે ભાઈઓ! [illegible] થઈ ગયો. તમારી આ ઓરડીના છાપરાનું તણખલું તમારી [illegible] વિના મારી જટામાં આવી ગયું છે તેથી હું પાછું આપવા [illegible] છું." લોકો તો તેની ત્યાગની પ્રતિજ્ઞા જોઈ મુગ્ધ થઈ ગયા. પેલો [illegible] તો વિશેષ મુગ્ધ થઈ ગયો; એટલે તેણે ઓરડી તપાસવાનું [illegible] વાળ્યું. આ સાધુને તમે કેવો કહેશો? જો ભગવાન મહાવીરના [illegible] આ સાધુ જેવું કરતા હોય તો આપણે તેને કેવા કહીએ! મહાવીરના સાધુ સાચો અહિંસક, સાચો સત્યવાદી, સાચો અસ્તેયી, [illegible] બ્રહ્મચારી અને સાચો નિર્ગ્રંથ હોય.

[illegible] અને [illegible] જોતાં પણ જો તે ભગવાન મહાવીર[illegible] વેશને કારણે હોય તો તે મહાવીરનો શ્રમણ છે નહિતર એને [illegible] કહેતાં પણ [illegible] નથી.

આ [illegible] મહાવીર [illegible] અહિંસા વગેરેની [illegible] પ્રતિજ્ઞા [illegible] ધર્મનું નામ [illegible] તેમને [illegible]

[illegible]

યોગ્ય હોવો જોઇએ. દીક્ષા કોઈ સ્થૂલ વસ્તુ નથી કે જે વેશ બદલતાંની સાથે આવી જાય. વાસ્તવિક દીક્ષા એ વિવેક પરિપાકનું પરિણામ છે. એ પરિપાક થતાં સુધી દીક્ષાના ઉમેદવારે અવશ્ય ધીરજ રાખવી જોઇએ. જે મનુષ્યમાં માર્ગાનુસારીનો પહેલો ગુણ પણ પૂરેપુરો વ્યક્ત થયો હોય તે મનુષ્ય પછી અહિંસા, સત્ય વગેરેને અવિરોધી અને સમવૃત્તિ પોષે એવા ગૃહસ્થ ધર્મ આચરનારો હોય અર્થાત્ આ રીતે ધીરે ધીરે વિકાસ કરનારો હોય તો અવશ્ય દીક્ષાનો અધિકારી કોઈ શકે. આ જાતનો માણસ સ્વતઃ દીક્ષામાં આવી જાય છે. અહીં યાદ રાખવું જોઇએ કે દીક્ષા એટલે વેશ નહિ પણ આત્મગુણનો વિકાસ.

આ કાળમાં આપણામાં જ્યાં માર્ગાનુસારીનો પહેલો ગુણ પણ લુપ્તપ્રાય જેવો માલુમ પડે છે ત્યાં વાસ્તવિક દીક્ષાના અધિકારી થવાની ખરી હિંમત કોણ કરી શકે ! ચિત્તનો વિકાસ સાધારણ રીતે ક્રમે ક્રમે જ થાય છે; એટલે દીક્ષામાં જે ગુણની પ્રાપ્તિ કરવાની છે તે ગુણો તરફની અભિમુખતા થયા વિના કોઇ દીક્ષા લઇ બેસે તેનું પરિણામ જેનું પેટ સાફ નથી તે જો પારો ખાય ને જે પરિણામ આવે તેવું જ આવે; અને વર્તમાન સમયમાં તો એવું આવેલુ પરિણામ આપણે પ્રત્યક્ષ દેખીએ પણ છીએ. આ માટે શાસ્ત્રકારોએ માર્ગાનુસારી, શ્રાવક-ધર્મ, શ્રાવકની પ્રતિમાઓ, શૈક્ષદીક્ષા વગેરે વાસ્તવિક દીક્ષા સુધી પહોંચવાનાં અનેક પગથિયાં બતાવ્યાં છે. સાધારણ રીતે તે પગથિયે પગથિયે જનારો માણસ જ દીક્ષાના દ્વાર સુધી પહોંચી શકે છે.

માનસિક ઉત્ક્રાન્તિ કેટલી ધીરે ધીરે થાય છે અને તે ઉત્ક્રાન્તિને સાધનારાને કેટલું સાવધાન રહેવું પડે છે તેનો અનુભવ તેને જ હોય કે જે ચિત્તની શુદ્ધિ માટે તેની પાછળ જ પડેલો છે.

આનંદ શ્રાવક વગેરે ભગવાનના શ્રાવકોએ ભગવાનને કહ્યું છે કે હે ભગવન્ ! અમે અનગાર થવાને અશક્ત છીએ માટે જ આપની પાસે ગૃહિધર્મ સ્વીકારીને રહેવા ઇચ્છીએ છીએ. તોપછી માર્ગાનુ-

સારીનો પહેલો ગુણ કેળવ્યા વિના પણ જેને ભાગવની દીક્ષા [illegible] આવે છે તે જેઓ લેવાની વાત કરે છે કે લે છે તેઓ [illegible] ઉપર ચડતા હોય એવું નથી લાગતું?

જૂના જમાનામાં દીક્ષા લેનારા અને ગુરુ થનારા બન્ને [illegible] બહાર અને વિચારક હતા એમ દીક્ષા લેનારા અને દીક્ષા [illegible] વૃતાન્તો આગમોમાં આવે છે તે ઉપરથી સ્પષ્ટ માલૂમ પડે છે. [illegible] દીક્ષાના અધિકારી વિષે આચારનાં વિધાન કરનારાં અંગોમાં [illegible] કોઈ વિશેષ ચર્ચા આવી જણાતી નથી પણ જ્યારથી અયોગ્ય [illegible] દિક્ષાઓ થવા લાગી ત્યારથી શાસ્ત્રીય મર્યાદા ઘડનારાઓ [illegible] એ વિષયની ચર્ચાને સ્થાન આપવા ચૂક્યા નથી.

ભગવાન મહાવીરના શાસનમાં જ્યારથી [illegible] થઈ ત્યારથી અનેક પ્રકારના અનાચારનો પાત કરનારાં વર્ગો [illegible] એમાં પેસી ગયેલાં, તેમાંના કેટલાકને તો શાસનદિની [illegible] આચાર્યે એ [illegible] છે [illegible] કેટલાક [illegible] એમને એમ [illegible] છે [illegible] પ્રવર્તન પણ છે. [illegible]

[illegible]

[illegible]

કારણ કે તેને દીક્ષા આપવાથી અશાંતિ થવાનો વિશેષ સંભવ છે.*

જે કોઈ પૈસાવાળાને ઘેર આજીવિકા માટે ચાકરી કરવા રહેલો હોય તે પણ દીક્ષાનો અધિકારી નથી કારણ કે તેને દીક્ષા આપવાથી તેના શેઠને તેના ઉપર બહુ અપ્રીતિ પેદા થાય છે.

વળી જે કોઈ ઘરની દાસીનું સંતાન હોય અથવા દુષ્કાળ વિગેરે પ્રસંગોમાં કોઈને ત્યાં પેટવડીએ રહ્યો હોય અથવા ખરીદાયેલો હોય અથવા કરજ ચૂકવવાને માટે કામ કરવા સારૂ બંધાયેલો હોય એવો તે દાસ પણ દીક્ષાનો અધિકારી નથી કારણ કે તેને દીક્ષા આપવાથી તેમના સ્વામીઓને બહુ ક્લેશ થાય છે.×

જ્યારે ઉપર જણાવેલી અશાંતિના કારણે દાસ, દેવાદાર અને ભૃતકને દીક્ષાના અનધિકારીઓ બતાવ્યા છે અને પછી એજ દીક્ષાની પ્રવૃત્તિથી સંઘમાં મોટો વિક્ષેપ ઊભો થાય અને પરસ્પર દ્વેષ અને ઈર્ષાનું મલિન વાતાવરણ જામે ત્યારે તે દીક્ષાની પ્રવૃત્તિમાં કયો ખરો સંયમી લાભ લઈ શકે ?

---

*यो राजव्यवहारिकादीनां हिरण्यादिकं धारयति स ऋणार्त्तः तस्य दीक्षादाने राजादिकृता ग्रहणाकर्षणकदर्थनादयो दोषाः ।

(જુઓ પ્રવચનસારોદ્ધાર પૃષ્ઠ ૨૩૦)

'પવિત્ર દીક્ષાના લેખકને બે બોલ' નામના હેન્ડબીલમાં આ પાઠનો તદ્દન ઊંધો અર્થ કરી લોકોને ભમાવવામાં આવ્યા છે.

×तथा रूप्यकादिमात्रया वृत्त्या धनिनां गृहे दिनपाटकादिमात्रेण कर्मकरणाय प्रवृत्तो यः स भृतकः, सोऽपि न दीक्षोचितः, यस्मात्तं प्रव्राजयति स दीक्ष्यमाणे तस्मिन् महतीमप्रीतिमारचयति ।

(જુઓ પ્રવચનસારોદ્ધાર પૃષ્ઠ ૨૩૦)

तथा गृहदास्याः सञ्जातो दुर्भिक्षादिष्वर्थादिना वा क्रीतः ऋणादिप्रत्यये वाऽऽबद्धो दास उच्यते तस्यापि दीक्षादाने तत्स्वामिकृता उन्निष्क्रमणादयो दोषाः ।

(જુઓ પ્રવચન સારોદ્ધાર પૃષ્ઠ ૨૩૦

ઉપર જણાવેલા દીક્ષાના અનધિકારીઓ અણસમજુ ન પરન્તુ પૂરેપુરા સમજવાળા અને નીતિ જેમના ઉપર જ જવાબદારી સાચવવાનો અંકુશ મૂકી શકે એવા હોય તેમને શાસ્ત્ર દીક્ષા આપવાની ના પાડે છે. એનો અર્થ એ દીક્ષા લેવા માટે માત્ર મોટી ઉમર જ બસ નથી પણ બીજી અનેક પ્રકારની યોગ્યતા પણ દીક્ષા લેનારમાં હોવી [illegible]

ઉપર લખેલી વાતને આ નીચે જણાવેલી [illegible] પુષ્ટ કરે છે.

શાસ્ત્રકાર કહે છે કે જે માણસ કોઈ પણ કારણે અવબદ્ધ એટલે બંધાયેલો હોય એટલે કે કોઈના પૈસા [illegible] ગયેલા વચનબદ્ધ થયેલો હોય અથવા વિદ્યા વિગેરે [illegible] વચનબદ્ધ થઈને ગયો હોય તેવો અવબદ્ધ વ્યક્તિને દી[illegible] વાળી કલહ વગેરે થવાનો સંભવ છે માટે તેને દીક્ષા ન [illegible]

કોઈ એમ ન સમજે કે ઉપર કહેલા અનધિકારીઓ [illegible] નિષેધ કરેલો છે. [illegible] આપ્યાં છે [illegible]

[illegible]

સૌથી પહેલાં ખાસ જુદો બાલ શબ્દ મૂકીને સગીર ઉંમરનાને દીક્ષાનો અનધિકારી બતાવ્યો છે.

બાલ એટલે સગીરનો અર્થ વર્તમાન સમયમાં કાયદા પ્રમાણે જે થતો હોય તે આપણે અહીં સમજવાનો છે. અથવા બાલમરણ શબ્દમાં બાલનો જે અર્થ શાસ્ત્રમાં લીધો છે તે જ અર્થ અહીં લેવો વધારે ઉચિત છે.

આ પછીની જ ગાથામાં શૈક્ષનિસ્ફેટિકા દ્વારા મેળવેલો દીક્ષાનો ઉમેદવાર પણ દીક્ષાનો અધિકારી નથી એમ બતાવ્યું છે. શૈક્ષનિસ્ફેટિકાનો અર્થ કરતાં પ્રવચન સારોદ્ધારનો ટીકાકાર લખે છે કે માતાપિતા વગેરે કુટુંબીઓ દ્વારા જે મોકળો થઇ શકયો નથી તેનું અપહરણ કરીને તેને દીક્ષા દેવાનો વિચાર કરવો તેનું નામ શૈક્ષનિસ્ફેટિકા છે.* શૈક્ષ-નિસ્ફેટિકામાં આવેલો શૈક્ષ શબ્દ પણ કોઇ અણસમજુ સગીર બાળકને સૂચવતો નથી કારણ કે તે માટે તો શાસ્ત્રકારે આગળ કહ્યા પ્રમાણે 'બાલ' શબ્દ મૂળ ગાથામાં મૂકેલો છે. એટલે અહીં શૈક્ષ શબ્દનો અર્થ માતાપિતાની અનુમતિ નહિ પામેલો મોટી ઉંમરનો ઉમેદવાર લેવો જોઇએ એ ભૂલવું ન જોઇએ.

આ હકીકતનો સ્પષ્ટ અર્થ કરીએ તો આમાં ભગાડવું, સંતાડવું, ઘીંચતું સમજાવવું વગેરે આવી જાય છે.

શૈક્ષ નિસ્ફેટિકાનો સ્પષ્ટ અર્થ નીચેના દાખલાથી વધારે સમજાશે.

દશપુરમાં રહેતો રક્ષિત નામનો બ્રાહ્મણ પોતાનો પિતા સોમદેવ જેટલું જાણતો હતો તેટલું તેની પાસેથી ભણ્યો. એથી વધારે ભણવા

* तथा शैक्षस्य–दीक्षितुमिष्टस्य निस्फेटिका -अपहरणं शैक्षनिस्फेटिका तद्योगाद् यो मातापित्रादिभिरमुत्कलितोऽपहृत्य दीक्षितुमिष्यते सोऽपि न दीक्षोचितः, मातापित्रादीनां कर्मबन्धसम्भवाद् अदत्तादानदोषप्रसङ्गाच्च।
(જુઓ પ્રવચન સારોદ્ધાર પૃ ૨૩૦)

માટે ઘરમાં સગવડ ન હોવાથી તે પાટલીપુત્ર ગયો. ત્યાં તે છ અંગ સહિત ચારે વેદોને શીખ્યો. વેદોનું પારાયણ પણ તેણે કર્યું. અને વેદની બધી શાખાઓનો તે પારગામી થયો, એ પ્રકારે ચૌદે વિદ્યાઓને ભણીને તે દશપુરમાં આવ્યો. દશપુરના રાજાને ખબર થઈ કે પોતાના નગરનો બ્રાહ્મણ પાટલીપુત્રમાં રહી ચૌદે વિદ્યાનો પારગામી થઈ રાજધાનીમાં આવે છે. તેના ઉત્સવ માટે આખા નગરને શણગારવામાં આવ્યું. રાજા પોતે પણ તેની સામે ગયો. રાજાએ તેનો સત્કાર કરીને તેને અગ્રાસન આપ્યું. આ પ્રમાણે હાથી ઉપર બેઠેલો અને નગરજનોથી અભિનંદિત થતો તે બ્રાહ્મણ પોતાને ઘેર આવ્યો, ત્યાં તેના સત્કાર માટે આવેલી બ્રાહ્મણ મંડળીને તેણે પૂજા સત્કાર કર્યાં એમ તેણે થોડા વખત સુધી બહારના લોકોનો સત્કાર સ્વીકાર્યો તેના મિત્રો અને કુટુંબીજનોએ પણ [illegible] તેનો આદર કર્યો. એ રીતે પુજાયેલા તે બ્રાહ્મણનું ઘર [illegible] અનુપમ [illegible], અને સુવર્ણ રત્નોથી ભરાઈ ગયું. એટલે [illegible] [illegible]

[illegible]

તને ભણાવશે. પુત્રે માતાને કહ્યું કે તું ઉતાવળી ન થા. હું ત્યાં તેની પાસે જઈને તારા કહ્યા પ્રમાણે ભણી આવીશ. વળતે દિવસે રક્ષિત તે આચાર્ય પાસે ગયો અને વિનયથી નમસ્કાર કરીને તેની પાસે બેઠો. આચાર્યે તેના સંબંધમાં પૂછતાં ત્યાં બેઠેલા સાધુઓએ કહ્યું કે આ તે જ બ્રાહ્મણ છે કે જે ગઈ કાલે હાથી ઉપર બેસીને અહીંથી નિકળ્યો હતો. ફરીથી આચાર્યે પૂછ્યું કે તું શા માટે આવ્યો છે? તેણે પોતાનો દૃષ્ટિવાદ ભણવાનો વિચાર જાહેર કર્યો. આચાર્યે કહ્યું કે તું જો અમારી દીક્ષા લે તો જ અમે તને તે શાસ્ત્ર ભણાવી શકીએ; તે પણ તું ક્રમથી ભણી શકીશ. એ સાંભળીને રક્ષિત બ્રાહ્મણે દીક્ષા લેવાનો સ્વીકાર કર્યો, પણ તેણે કહ્યું કે હું અહીં દીક્ષા નહિ લઈ શકું. માટે આપણે બધા બીજે જઈએ. અહીં રાજાનો મારા ઉપર અનુરાગ છે, લોકોનો પણ વિશેષ પ્રેમ છે. તમે અહીં મને દીક્ષા આપશો તો તેઓ મને પરાણે પણ લઈ જશે. માટે બીજે સ્થળે જઈને મને દીક્ષા આપવી એ વધારે સારૂં છે. એટલે આચાર્ય તોસલીપુત્રે બીજે સ્થળે લઈ જઈને તેને દીક્ષા આપી. આ જાતની દીક્ષા વિષે લખતાં આવશ્યકના ટીકાકાર હરિભદ્ર લખે છે કે ભગવાન મહાવીરના શાસનમાં સૌથી પહેલી આ શૈક્ષનિસ્ફેટિકા એટલે શિષ્યનું અપહરણ થયું અને આચાર્ય હેમચંદ્રે પરિશિષ્ટ પર્વમાં આર્યરક્ષિતની દીક્ષાને સ્પષ્ટ શબ્દમાં પહેલવહેલી શિષ્યચોરી બતાવી છે.

ઉપરની કથામાં દીક્ષા લેનારો વિદ્વાન, સમજદાર અને માતાની અનુમતિથી જ દીક્ષિત થયેલો છે. છતાંય ટીકાકારે તેની દીક્ષાને શિષ્યની ચોરી તરીકે જણાવેલી છે. આ વિષે વધુ વિચારીએ તો સ્પષ્ટ જણાશે કે દીક્ષા લેવામાં દીક્ષા લેનારની માત્ર માતાની જ સંમતિ પૂરતી જણાતી નથી. પરંતુ પિતાની અને માતાની અને વિવાહિત થયેલ હોય તો સ્ત્રીની પણ સમતિની અવશ્ય અપેક્ષા છે

પુત્ર માતા પિતાનો ઋણી છે માટે અને સ્ત્રીનો રક્ષક છે માટે તેઓની સંમતિ હોવી જ જોઈએ એ સ્વતઃસિદ્ધ છે. [illegible]

ના મહાવ્યાધિઓથી ઘેરાયલી હોય; જે બાળ ચોરનો ધંધો
તી હોય; જે રાજાનો અપકારી હોય; ક્રોધ, માન, માયા, લાભ
આદિની ઉત્કટતાવાળો હોય; મદ હોય એ બધા દીક્ષાના અનધિકારી છે.

મૂળનો અર્થ કરતાં પ્રવચન સારોદ્ધારનો ટીકાકાર લખે છે કે
ઉપર્યુક્ત દોષને અજ્ઞાનતાદિના કારણથી જે યથાવસ્થિત વસ્તુનો વિચાર
કરી ન શકે તે વિવેકમૂલક એવી ભાગવતી દીક્ષાનો અધિકારી ન
કોઈ શકે. આ રીતે શાસ્ત્રકારે દીક્ષાના અનધિકારીઓનો વિસ્તારપૂર્વક
મીમાંસા કરી છે.

જે જે દીક્ષા લેનારાઓ ઉપરના અનધિકારીઓમાં આવી જતા
હોય તેઓને દીક્ષા આપવી તે ભગવાન મહાવીરના શાસનનું ઘોર
અપમાન છે અને દીક્ષાની પણ પૂરી ફજેતી છે.

દીક્ષા આપનારાઓ આ બધી ઉપર કહેલી હકીકતને સમજીને
દીક્ષા આપે તોજ તે સ્વ-પરનું કલ્યાણ કરી શકે. અન્યથા તેઓ બન્ને
ભારતી દિશામાં છે તેમ શાસ્ત્ર સ્પષ્ટ કહે છે.

ઉપર જણાવેલી અનધિકારીની હકીકતમાં દીક્ષાના ઉમેદવારની
ઉંમર, શારીરિક પરિસ્થિતિ અને વિચારની પરિપક્વતા ઇત્યાદિ અનેક
મુદ્દાઓ વિષે શાસ્ત્રકારોએ વિચારો દર્શાવ્યા છે. આ ઉપરાંત તેના
અધિકાર વિષે વિચાર કરતાં શાસ્ત્રકાર લખે છે કે દીક્ષાનો ઉમેદવાર
સંસારથી નિર્વેદ પામેલો, ઇન્દ્રિય અને શરીરના સુખોને તે દુઃખરૂપ
સમજનાર, જેના કષાયો અત્યંત મંદ થયેલા છે એવો તથા કૃતજ્ઞ,
વિનીત, અદ્રોહી, સ્થિર, શ્રદ્ધાવાળો અને સદ્‌ગુણસંપન્ન હોવો જોઇએ.

ટુંકમાં કહીએ તો દીક્ષાના ઉમેદવારને પાકે પાયે સમ્યક્ત્વનો
સ્પર્શ થયો હોય તો જ તે દીક્ષાનો અધિકારી થઈ શકે. કદાચ કોઈ
એમ સમજશે કે સમ્યક્ત્વ તો શ્રાવક માત્રને હોય જ છે પણ તે વાત
બરાબર નથી.

સમ્યક્ત્વ દીક્ષાટપકાંમાં, માળા ફેરવવામાં, પૂજાઓની ધમાલમાં,
દેખાવપૂર્ણ ક્રિયાઓમાં, ઓઘામાં, મુહપત્તિઓમાં કે સાધુઓના વેશમાં
ભેદું નથી. એ તો આત્મિક ...

એ સમ્યક્ત્વનાં આસ્તિક્ય, અનુકંપા, નિર્વેદ, સંવેગ અને પ્રશમ એ પાંચ ચિહ્નો છે. આસ્તિક્ય એટલે આત્મશ્રદ્ધા—આત્મવિશ્વાસ; અનુકંપા એટલે સર્વભૂતસમભાવ; નિર્વેદ એટલે વાસનાઓથી મન [illegible] ચક્રવર્તિ જેવાં સુખોની અનિચ્છા; સંવેગ એટલે તૃષ્ણારહિતપણું અને પ્રશમ એટલે કષાયની મંદતા. જેનામાં આ પાંચ ગુણોમાંથી એક ગુણ પણ પ્રગટ્યો હોય તે ભલે જાતિથી શ્રાવક ન હોય છતાં સમ્યક્ત્વશાળી છે એમ શાસ્ત્રકારો કહે છે. અને તેને જ દીક્ષાના અધિકારી તરીકે શાસ્ત્રકાર સૂચવે છે

પ્રસંગોપાત જણાવવું જોઈએ કે હું એકવાર એક પ્રસિદ્ધ જૈન આચાર્યને મળ્યો. તેમણે નિખાલસભાવે પોતાની જાતના અને આપણા ત્યાગીઓનાં વર્તન ઉપરથી જણાવ્યું કે આ વાતાવરણ જોતાં કોઈને સમ્યક્ત્વ સ્પર્શ્યું છે કે નહિ એ કહેવું પણ કઠિન છે.

આ સ્થિતિમાં દીક્ષા માટે દોડાદોડી કરનારા ઉમેદવારો અંતર્મુખ થઈને એટલું જ વિચારે કે તેઓ સમ્યક્ત્વની સ્થિતિ સુધી પહોંચ્યા છે કે નહિ તેયે પણ છે.

જે રીતે દીક્ષાના ઉમેદવારના અધિકાર વિષે શાસ્ત્રમાં ચર્ચા કરી છે તેમ જ રીતે દીક્ષા આપનારના અધિકાર વિષે પણ ઘણું જ કહ્યું છે. તેનો ટૂંક સાર નીચે પ્રમાણે છે

[illegible]

[illegible]

આ બીજા મુદ્દા વિષે વધારે ન લખતાં એટલું જ કહેવું બસ છે કે દીક્ષા લેનાર અને દીક્ષા આપનાર બન્ને આગળ જણાવેલા સમ્યકૃત્વથી વાસિત ચિત્તવાળા હોય તોયે ઘણું છે! નહિ તો જ્યાં ગુરુ અને ચેલો બન્ને મિથ્યાત્વથી વાસિત હોય ત્યાં તેઓમાંના એકેનું પણ શ્રેય થવાનો સંભવ જ નથી.

અધિકાર વિના દીક્ષા લેનારા અને અધિકાર વિના દીક્ષા આપનારા એ બન્નેના ભવાડા અત્યાર સુધીમાં જગતની દૃષ્ટિમાં આવી ગયા છે. માટે શાસ્ત્ર માનનારાઓએ શાસ્ત્રની ઉપર જણાવેલી મર્યાદાને બરાબર વફાદાર રહેવું જોઈએ.

બધાં શાસ્ત્રોમાં ગુરુ કરતાં વધારે સ્થાન માતાપિતાને મળેલું છે. જૈનશાસ્ત્રમાં પણ માતાપિતાનું તેવું જ સ્થાન છે. સ્થાનાંગ સૂત્રમાં ભગવાન કહે છે કે હે આયુષ્માન શ્રમણ! જગતમા ત્રણ પ્રકારના મનુષ્યોનો ઉપકાર વાળી શકાતો નથી: (૧) માતાપિતાનો (૨) પોતાના પોષકનો અને (૩) ધર્માચાર્યનો.

કોઈ માણસ આઠે પહોર અને બત્રીશે ઘડી માતાપિતાની સેવા કર્યા જ કરે અને તેમને કાવડમાં બેસાડીને પોતાના ખભા ઉપર લઈને જીવતાં સુધી વહ્યા કરે તો પણ માતાપિતાનો ઉપકાર વાળી શકાતો નથી. પાઠકો યાદ રાખે કે શાસ્ત્રના જે પાઠમાં જેમનો ઉપકાર વાળી શકાતો નથી એવા ત્રણ ગણાવ્યા છે તેમાં પણ માતાપિતાનું પ્રથમ સ્થાન છે. એથી જૈનશાસ્ત્ર માતાપિતાની મર્યાદા કેટલી સ્વીકારે છે એ સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે. આમ છે માટે જ ખુદ ભગવાન મહાવીરે પણ માતાપિતાની ભક્તિ તરફ સવિશેષ કાળજી બતાવી હતી. કૂર્મપુત્ર જેવા કેવળજ્ઞાનીની પણ માતાપિતાના વાત્સલ્યને તરછોડી શક્યા ન હતા; એટલે કે તેઓ કેવળી હોવા છતાં ઘરમાં જ રહ્યા હતા.

આપણે બધાંય મંદિરમા ચૈત્યવંદન કરતી વખતે ભગવાન પાસે મીઠાં પ્રાર્થના કરીએ છીએ કે મને બીજું કાંઈ ન મળે તો કાંઈ નહિ પણ ગુ

ત્યાગ એટલું મળે તોયે ઘણું છે. આમાં ગુરુજન પદની વ્યા[illegible] કરતાં શાસ્ત્રકાર કહે છે કે ગુરુજન એટલે માતાપિતા અને ધર્માચા[illegible] પૂજ્ય. જ્યાં શાસ્ત્રમાં માતાપિતા વિષે આટલો બધો સદ્[illegible] બનાવવામાં આવ્યો છે ત્યાં તેમનો દ્રોહ કરીને જે દીક્ષા લેવા[illegible] તે શાસ્ત્રનો પૂજક છે કે દ્રોહી છે એ સમજાતું નથી.

કોઈ એમ કહે કે આ રીતે તો કોઈ દીક્ષા લઈ જ ન [illegible] માતાપિતા મોહને લીધે કદી રજા જ નથી આપવાનાં. તેમની સમજણ બરાબર નથી. કારણ કે જ્યાં જીવનમાં ત્યાગનું [illegible] વાતાવરણ નથી ત્યાં ત્યાગ માટે કોણ આકર્ષાય?

કેટલાંક વર્ષ પહેલાં ખાદી પહેરનારો કે તેની હિમાયત કરના[illegible] ગાંડો મનાતો. પણ આજે જ્યારે ખાદીની પાછળનું રહસ્ય સમજા[illegible] અને તેના જીવનમાં ઉપયોગી એવો લાભ સમજાયો એટલે આખા દે[illegible] [illegible] ખાદીને પ્રથમ સ્થાન આપવા લાગ્યા છે.

[illegible] એમ સમજાય કે આપણે એટલા બધા [illegible] [illegible]

ઓછામાં ઓછી હાજતો, ઇંદ્રિયનિગ્રહ, વાસનાઓનો જય, દેશકાળનું જ્ઞાન, અને તે સાથે સર્વ પ્રાણી પ્રત્યેના સમભાવની ખીલવણી.

દીક્ષાના હિમાયતીઓ પોતાના વર્તન દ્વારા ઉપરના ગુણોને સાધી બતાવશે, તે ગુણોનો જીવન સાથેનો સંબંધ જોડી બતાવશે, તે ગુણો સિવાય જીવનનો વિકાસ નથી તે સિદ્ધ કરી આપશે, અને ધીરજ રાખીને માત્ર સંયમનું વાતાવરણ ઉપાશ્રયના આકાશના એક એક પ્રદેશમાં ચારેકોર પ્રસરાવવા કટિબદ્ધ થશે ત્યારે સંયમની કિંમત સમજનાર માબાપો પોતે સંયમ ધારણ કરશે અને ખરો સંયમ ધારણ કરતાં બીજા કોઈને પ્રતિબંધ નહિ કરે.

અત્યારે તો જે ધર્મસ્થાનકો કહેવાય છે ત્યાં પણ ત્યાગનું વાતાવરણ સુદ્ધાંય કળાતું નથી. ત્યાં પેઠા કે કષાય, કલહ, ધમાધમ, ધામધૂમ અને કહેવાતા ત્યાગીઓના બીજા અનેક પ્રકારના ભવાડા લોકોની આંખે આવે છે. જ્યાં જુઓ ત્યાં છાપામાં, મંદિરમાં, ઉપાશ્રયમાં બધે એવું એજ વિષ ફેલાઈ રહ્યું છે. ઘડીકમાં એવું સંભળાય છે કે અમુક સાધુ બૈરી લઈને નાસી ગયો, કોઈ સાધુએ બૈરી સાથે ફેરો પડાવ્યો, કોઈ સાધુની સ્ત્રી ઉપરની ચીઠ્ઠી પકડાઇ, કોઈ આચાર્યે પોતાના ચેલાની સાથે સૃષ્ટિવિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિ કરી, કોઈ સાધુએ ક્યાંક પૈસા જમા કરાવ્યા, અમુક સાધુના પૈસા ડૂબ્યા વગેરે વગેરે. જ્યાં હરઘડીએ કાન ઉપર આવું જ અથડાતું હોય ત્યાં કયો એવો આંધળો મનુષ્ય હોય જે આવી હલકી ક્ષુદ્ર પ્રવૃત્તિમાં ફસાય ! અને કયાં એવાં મૂર્ખ માબાપ હોય જે આવી પ્રવૃત્તિવાળા વાતાવરણમાં જવા માટે પુત્રને અનુમતિ આપે ! એટલા માટે ખરી વાત એ છે કે જ્યારે દીક્ષાના વેશધારીઓ ત્રિકરણ અને ત્રિશુદ્ધિથી ભગવાનના વેષને શોભાવશે, ત્યારે એમને આવી ધમાલનો અવકાશ જ નહિ રહે, છળકપટ નહિ કરવાં પડે, કોઈને ભગાડવો, મંતાડવો કે પૈસા દઈને ખરીદવો નહિ પડે.

ત્યાગની સુગંધી જ એવી છે કે જેથી તેમને આપોઆપ સ્વયંસેવકો મળતા જ રહેશે. પણ જો તેઓ ધીરજ સાથે શુદ્ધ વાતાવરણ

નહિ જમાવે અને માત્ર ચેલાની વૃદ્ધિ જ કરવા કે પોતાની ખ્યાતિ કરવા માટે જ કે બીજી વાસનાઓથી પ્રેરાઈને દીક્ષા આપવાનો ડોળ કરશે તો તેમાં તેઓ નિષ્ફળ જવાના છે. અને ભગવાન મહાવીરનો ધર્મ લજવાશે તે તો જુદું !

દીક્ષાનો ઉમેદવાર જો પૂર્વે જણાવેલા સમ્યક્‌ત્વવાળો દેવ [illegible] તેણે માત્ર વેશ સેવા દોડાદોડી કરવાની જરૂર નથી, તે માત્ર [illegible] સેવામાં રહી તેમના ચિત્તને પ્રસન્ન કરી જો આપના કરવા [illegible] તો જ તે કલ્યાણ થવાનો છે. તેમના મનનું સમાધાન કરવા [illegible] વરસોના વરસો સુધી તેમની સેવામાં રહેવું પડતું [illegible] ઘણું કરીને તેમ જ રહેવું જોઈએ અને તેમ રહેતાં રહેતાં પણ [illegible] ત્યાગમાં વધારે ને વધારે કેળવવો જોઈએ. [illegible] એ એવું નથી કે કોઈ જાતની જાત પકડી કે [illegible] [illegible] નિયમ કેળવવો, રસાદિક તેમજ સ્પર્શેન્દ્રિય [illegible] [illegible] સમભાવથી વર્તન કરવું અને [illegible] [illegible] સેવામાં પગાપગ રહેવું [illegible] [illegible] કરીને [illegible] [illegible]

[illegible]

વસુદેવ હિન્ડીમાં શિવકુમાર નામના રાજકુમારનું એક આખ્યાન છે. તેમાં શિવકુમારને વૈરાગ્ય થયાની હકીકત લખેલી છે. વૈરાગ્યથી પ્રેરિત થઈને પ્રવજ્યા લેવા માટે શિવકુમારે માતાપિતા પાસે તેમની અનુમતિ મેળવવાનો પોતાનો વિચાર વ્યક્ત કર્યો. માતાપિતા તેને વાત્સલ્યને લીધે છોડી ન શક્યા. તેથી તે શિવકુમાર એક શ્રમણોપાસકના સમજાવવાથી વૈરાગ્યભાવને જાગતો રાખી માતાપિતાની સેવામાં જ રહ્યો. અને તેજ રીતે તેણે પોતાનું આખું જીવન પૂરું કર્યું.

આચાર્ય હરિભદ્રે પોતાના અષ્ટકમાં કહેલું છે કે પ્રવજ્યાનું પ્રારંભ મંગળ ગુરુજનોની સેવા છે.

જે માણુસ ધર્મનો અને ગુરુજનોનો પૂજક છે તેજ માણુસ કેવળ છે અને શુદ્ધ ધર્મનો ધારક છે.

ભગવાન મહાવીરની માતાપિતાની ભક્તિનો ઉલ્લેખ કરનારા જૈનાચાર્યો લખી ગયા છે કે ભગવાને માતાપિતા જીવતાં સુધી પ્રવજ્યા ન લેવાનો અભિગ્રહ લીધેલો તે એટલા માટે કે બીજાઓ પણ તેનું અનુકરણ કરે અને માતાપિતા તરફ બહુમાન રાખે. આ હકીકત પર્યુષણપર્વમાં કલ્પસૂત્રની ટીકામાં આપણે રોજ સાંભળીએ છીએ; છતાંય એ વિચારવાની વાત છે કે કેટલાકોએ ભગવાનની માતાપિતાની ભક્તિને મોહને નામે વગોવેલી છે.

પચસૂત્રમાં આચાર્ય હરિભદ્રનો કહેવાનો સાર એ છે કે માતાપિતાને ઉપતાપ પમાડીને પ્રવજ્યા લેવી એ પ્રવજ્યા પ્રતિપત્તિમા મોટું વિઘ્ન છે. માતાપિતાને પજવીને પ્રવજ્યા લેવી એ ખરી રીતે ખરો ઉપાય નથી. તેમને સમજાવવા પ્રયત્ન કરવો અને વેશ લેવા માટે ઉતાવળ ન કરવી.

માતાપિતાની સેવામા રહેનારો અને સંયમ કેળવનારો શિવકુમારની પેઠે સંયમી જ છે એમા લેશમાત્ર સંશય નથી.

આ પ્રમાણે જૈનશાસ્ત્રમાં માતા અને પિતાની મર્યાદા વિષે આવા અનેક ઉલ્લેખો ઠેકઠેકાણે સ્પષ્ટરૂપે મળે છે. તેનાં ઉદાહરણો

આપણા શાસનનાયક ભગવાન મહાવીર અને કેવળજ્ઞાની કૂર્માપુત્ર ચરિત્રોમાં પણ મળે છે જ તોપણ જેઓ એમ કહેવા નીકળે કે માતાપિતાની સેવા એ મોહરૂપ છે તેઓ શાસન મર્યાદાના રક્ષક છે કે ભક્ષક છે એ સમજાતું નથી.

જૈનધર્મનાં અંગસૂત્રોમાં અનેક દીક્ષા લેનારાનાં ચરિત્રો નોંધેલાં છે. જેવાં કે મેઘકુમાર, યુધિષ્ઠિર, ભીમ, અર્જુન, જય [illegible] મૃગાપુત્ર, શૈલક, તેતલી અને થાવચ્ચાપુત્ર વગેરે. આ બધા [illegible] લેનારાઓએ ક્યાંય નાસભાગ કરી હોય કે તેમને સતાડવામાં આવ્યા હોય એવું કશુંય તેમને માટે બન્યું નથી.

દીક્ષાનો ઉમેદવાર પોતાના માતાપિતા પાસે આવીને પોતાનો વિચાર દર્શાવે છે અને દીક્ષા માટે અનુમતિની પ્રાર્થના કરે છે [illegible] પહેલા માતાપિતા તેમને સમજાવે છે, દીક્ષાની દુષ્કરતાનો ખ્યાલ આપે છે અને પોતાનું વાત્સલ્ય પણ પૂરું બતાવે છે [illegible] પછી પુત્રનો દૃઢ વૈરાગ્ય જોઈને તેને ભગવાન મહાવીર પાસે [illegible] લઈને ભિક્ષા [illegible] કે "હે ભગવાન્! આ અમારો [illegible] પુત્રને દૃઢ [illegible] માટે આપને અમે [illegible] [illegible]

સુપુત્રો માતાપિતાના કેટલા બધા ભક્ત હતા તેનો ખ્યાલ નીચેનાં એક બે ઉદાહરણોથી આવી જશે:—

તીવ્ર વૈરાગ્યવાળા મેઘકુમારને જ્યારે તેની માતાએ તેનો રાજ્યાભિષેક કરવાનું કહ્યું ત્યારે તેણે ખુશીથી સ્વીકાર્યું અને પછી જ પ્રવજ્યા સ્વીકારી.

જંબુકુમારને તેની માતાએ દીક્ષા લેતા પહેલાં વિવાહ કરવાનું કહ્યું તે પણ તેમણે સ્વીકાર્યું અને પછી જ દીક્ષા લીધી. ત્યારે આજના સુપુત્રો બિછાના ઉપર પડેલી સાઠ વર્ષની માતાની સેવાથી કંટાળીને દીક્ષા લેવા દોડે છે. એવો તે કયો તેમનો ઉત્કટ વૈરાગ્ય હશે ? દીક્ષા લઈને પેટ ભરવું છે, એશઆરામ કરવો છે કે કલ્યાણ કરવું છે તે સમજાતું નથી. જો કલ્યાણ જ કરવું હોય તો તે વૃદ્ધ માતાની સેવા શા માટે ખૂવે ?

એક જૈનાચાર્ય પોતાની નિરાધાર જેવી માતાને છોડીને દીક્ષિત થયેલા. તેની માતા કમોતે મરી ગઇ એ મેં જ્યારે સાંભળ્યુ ત્યારે એવો વિચાર થયો કે આવું માતાનું દ્રોહ કરનારું આચાર્યપણું મેળવવા કરતાં માતાની સેવા કરવી તે સો દરજ્જે સારું છે.

જ્યારે પૂર્વપુરુષોએ માતાપિતાને અને પત્નીને સમજાવીને તેમની અનુમતિ મેળવવા પ્રયાસો કરેલા છે એવા ઉલ્લેખો સૂત્રોમાં સ્પષ્ટ મળે છે ત્યારે આજના ખરી દીક્ષાના ઉમેદવારો એમનું અનુકરણ કેમ ન કરે ?

કહેવાનું એ છે કે સૂત્રોમાં વર્ણવાયેલા દીક્ષાના ઉમેદવારોમાંના કોઈને તેમની શિષ્યભિક્ષા મળ્યા વિના પ્રવજ્યા આપવામાં આવી નથી અને કોઈ એ અત્યારના દીક્ષાના ઉમેદવારો કરે એવો માતાપિતા કુટુંબ કે સમાજનો દ્રોહ કરીને પ્રવજ્યા લીધી પણ નથી. એવું હોવાથી જ તેઓ તરી ગયા છે અને અત્યારના ઉમેદવારો એવા ન હોવાથી તેમનાં નાટકો આપણને જોવા મળે છે.

વર્ધમાનસૂરિ જણાવે છે કે જેનું સમ્યક્ત્વ શુદ્ધ છે અને જે નિર્મળ રીતે પાળ્યા છે, જેનો ભોગાભિ

ગયો છે, આર્દ્રસ્થના મનોરથો જેના ફળી ચૂક્યા છે, પરમ વૈરાગ્ય વૃત્તિથી જે વાસિત છે, શાન્તરસમાં જે નિમગ્ન છે, જે કુટુમ્બ, પૌત્ર પુત્રો, અને સ્વામિ વગેરેની અનુજ્ઞા પામેલો છે અને પ્રવ્રજ્યા લેવા માટે ઉત્સુક થયેલો છે તે સર્વ પ્રકારે બ્રહ્મચર્યનું વ્રત લેવા યોગ્ય થાય છે.

જ્યારે એક માત્ર બ્રહ્મચર્ય માટે સાધારણ રીતે આટલી યોગ્યતાની અપેક્ષા શાસ્ત્રકાર બતાવે છે ત્યારે મેરૂ જેવા મહાભારે એવાં પાંચ મહાવ્રતો પાળવા માટે યોગ્યતા હોવી જ જોઈએ એમાં તો કહેવું જ શું ?

પૂર્વોક્ત આચાર્ય એમ લખે છે કે જે વ્યક્તિ દીક્ષાનો ઉમેદવાર છે તે ઉપરની યોગ્યતા સાથે એક માત્ર પ્રયોગની ખાતર [illegible] દીક્ષિત. જેવું જીવન ગાળે એટલે કે સર્વથા બ્રહ્મચર્ય પાળે, [illegible] [illegible]

[illegible]

જવા દઇએ તો જગતનું અકલ્યાણ થશે તો હું તેમને વિનંતી કરું છું કે ભલે જગતનું અકલ્યાણ થાય. તો પછી જગત આખું આપોઆપ દીક્ષામાં ભળી જશે. એકવાર અખતરો થઇ જવા દેવો જોઇએ. એથી માલુમ પડશે કે મુંડવેથી કલ્યાણ છે કે અકલ્યાણ?

અંગ્રેજો કહે છે કે જો અમે નહિ હોઇએ તો હિંદુસ્થાનમાં બીજો કોઈ પેસી જશે અને દેશ ખુવાર થઇ જશે, પઠાણો આવશે, હિંદુઓ અને મુસલમાનો લડી લડીને મરી જશે. જેટલું આ ખોટું તેટલીજ સાધુઓની કલ્યાણની દલીલ ખોટી છે. સાચી હોય તો ...રો થવા દે. લોકો એની પરીક્ષા કરી લેશે.

કહેવાનો આશય એ છે કે દીક્ષાના ધોરી માર્ગ સિવાય બીજા ...ળા માર્ગનું આલંબન લઈ દીક્ષા આપવી તે નર્યું ગેરવાજબી ... શાસ્ત્રથી વિરુદ્ધ છે; અને ભગવાન મહાવીરના શાસનને કલંકરૂપ છે. અને આગળ જણાવ્યા પ્રમાણે અપવાદ કરવાનું કશું કારણ ... જણાતું નથી.

આગળ જે કહ્યું તે બધુ શાસ્ત્રની મર્યાદામાં રહીને કહેવાયું છે. ... વસ્તુ સંક્ષેપ-વિસ્તારથી ભલે કહેવાણી હોય પણ મુખ્ય શાસ્ત્રપ્રમાણનો જ છે એથી જેમનામાં થોડી પણ ... શાસ્ત્ર પ્રતિ સદ્‌ભાવ છે તેવા ભાઇઓ અને ... શકશે કે આ નાશભાગ કરીને-કરાવીને અપાતી અને ...ઓને ભેળવીને અપાતી દીક્ષા, બીજી ...ખત કરી આપીને અપાતી દીક્ષા, અને જેઓ ... કર્તવ્ય વિષે કશું સમજતા નથી એવાઓને ... તદ્દન વિરુદ્ધ છે. તેને શાસ્ત્રના કોઈપણ

... તેને યથાર્થ છે તેઓ શાસ્ત્રના પૂજક ... નથી અને તેમને શાસ્ત્ર કે દીક્ષાની પરવા ... ...ાની પરવા જ માલુમ પડે છે.

કહેવાનું એ કે શાસ્ત્રકાર પોતે પણ અપવાદનો ઉપયોગ કરવાનું કહેતાં કેટલા સાવચેત રહે છે.

એક તો અત્યારે ઉત્સર્ગમાર્ગનો લગભગ લોપ જ થયો છે અને સંયમ તો શાસ્ત્રોના ચારણી જેવા અનેક અપવાદોથી પ્રવર્તે [illegible] છે. તેમાં પણ જો આવા મૂળ ગુણોનો નાશ કરનારા અપવાદો કાઢવામાં આવે જેનાથી સંઘમાં વિક્ષેપ, સમાજમાં કલહ, ધર્મની હેલના વગેરે થઈ રહ્યાં છે, તો સંયમ અને ધર્મ માટે સ્થાન ક્યાં રહે?

હવે [illegible] આ અપવાદને અવલંબીને કોઈ એમ કહેશે કે અમે [illegible], નીતિઓને [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

વા દઈએ તો જગતનું અકલ્યાણ થશે તો હું તેમને વિનંતી કરું
કે ભલે જગતનું અકલ્યાણ થાય. તો પછી જગત આખું આપોઆપ
ડામાં ભળી જશે. એકવાર અખતરો થઈ જવા દેવો જોઇએ. એથી
ખૂબ પડશે કે મુંડવેથી કલ્યાણ છે કે અકલ્યાણ?

એઓ જે કહે છે કે જો અમે નહિ હોઇએ તો હિંદુસ્થાનમાં
ીને કોઈ પેસી જશે અને દેશ ખુવાર થઇ જશે, પઠાણો આવશે,
ંદુઓ અને મુસલમાનો લડી લડીને મરી જશે. જેટલું આ ખોટું
તેટલીજ સાધુઓની કલ્યાણની દલીલ ખોટી છે. સાચી હોય તો
ખતરો થવા દે. લોકો એની પરીક્ષા કરી લેશે.

કહેવાનો આશય એ છે કે દીક્ષાના ધોરી માર્ગ સિવાય બીજા
ચવળા માર્ગનું આલંબન લઈ દીક્ષા આપવી તે નર્યું ગેરવાજબી
શાસ્ત્રથી વિરુદ્ધ છે; અને ભગવાન મહાવીરના શાસનને કલંકરૂપ
અને આગળ જણાવ્યા પ્રમાણે અપવાદ કરવાનું કશું કારણ
ણુ જણાતું નથી.

આગળ જે કહ્યું તે બધું શાસ્ત્રની મર્યાદામાં રહીને કહેવાયું છે.
માં કોઈ વસ્તુ સંક્ષેપ-વિસ્તારથી ભલે કહેવાણી હોય પણ મુખ્ય
ધાર તો શાસ્ત્રપ્રમાણનો જ છે. એથી જેમનામાં થોડી પણ
ચારશક્તિ છે અને શાસ્ત્ર પ્રત્યે સદ્ભાવ છે તેવા ભાઇઓ અને
હેનો સ્પષ્ટ સમજી શકશે કે આ નાશભાગ કરીને-કરાવીને અપાતી
ક્ષા, માતાપિતા અને કુટુંબીઓને રોવડાવીને અપાતી દીક્ષા, બીજા
ાલચો અને વેચાણખત કરી આપીને અપાતી દીક્ષા, અને જેઓ
મરે મોટા છતાં પોતાના કર્તવ્ય વિષે કશું સમજતા નથી એવાઓને
અપાતી દીક્ષા શાસ્ત્રથી તદ્દન વિરુદ્ધ છે. તેને શાસ્ત્રના કોઇપણ
ાનામાં સ્થાન નથી.

જેઓ શાસ્ત્રના નામે તેને ચલાવે છે તેઓ શાસ્ત્રના પૂજક
નથી, શાસ્ત્રને સમજતા નથી અને તેમને શાસ્ત્ર કે દીક્ષાની પરવા
કરતા તેમના આરામ અને મનાની પરવા જ માલૂમ પડે છે.

કહેવાનું એ કે શાસ્ત્રકાર પોતે પણ અપવાદનો ઉપયોગ કરતાં કેટલા સાવચેત રહે છે.

એક તો અત્યારે ઉત્સર્ગમાર્ગનો લગભગ લોપ જ થયો છે સંયમ એ કાણાંવાળી ચારણી જેવો અનેક અપવાદોથી પ્રવૃત્તિ [illegible] છે તેમાં પણ જો આવા મૂળ ગુણોનો નાશ કરનારા અપવાદો [illegible] વામાં આવે જેનાથી સંયમમાં વિક્ષેપ, સમાજમાં કલહ, ધર્મની [illegible] વગેરે થયાં કરતાં હો, તો સંયમ અને ધર્મ માટે સ્થાન ક્યાં રહે?

કોઈ રીતે આ અપવાદને અપનાવીને કોઈ એમ કહે કે [illegible]

[illegible]

[illegible]

"શ્રી મહાવીર મહારાજનો અભિગ્રહ સંવરરૂપ નથી પણ આસ્રવરૂપ છે. તો પછી તેવા આસ્રવરૂપ અભિગ્રહને ઉપોદ્દઘાત ગણવાની હઠ કરવામાં ધાર્મિકપણાની સ્થિતિ કેટલી ગણાય ?"

આ ઉપરથી એ વેશધારીઓ શાસ્ત્રને કેવા ખોટા અર્થમાં મૂકે છે, ખોટું સમજાવે છે, અને શાસ્ત્રનો કેટલો દ્રોહ કરે છે તે સમજાશે. જે જગ્યાનો એમણે પાઠ ઉતારેલો છે તે જગ્યાએ શાસ્ત્રકારે કહ્યું છે બીજું અને આ વેશધારીઓ સમજાવે છે બીજું.

અમદાવાદથી નીકળેલા એક હેન્ડબીલમાં આવા કેટલાય શાસ્ત્રના પાઠોના અનર્થો કરી બતાવવામાં આવ્યા છે. જે હેન્ડબીલ કોઈ વેશધારીએ પોતાનું નામ માણેકલાલ વાડીલાલ રાખીને સૂર્યપ્રકાશ પ્રેસમાં પ્રકાશિત કરાવ્યું લાગે છે.

શરૂઆતમાં અમે કહી ગયા છીએ કે શાસ્ત્રના નામે ઉપર પ્રમાણે જે ભ્રાન્તિઓ ફેલાવવામાં આવી છે અને આવે છે તેને દૂર કરવા માટે જ શાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. હવે એનો સમય-ધર્મની દૃષ્ટિએ વિચાર કરી લઈએ.

સમયધર્મની દૃષ્ટિએ દીક્ષાની પરીક્ષા

સમયધર્મ એવો બળવાન છે કે તેના સપાટાથી કોઈ બચી શકતું નથી. અવતારી પુરુષો, વીતરાગપુરુષો, તીર્થંકરો સુદ્ધાંય સમયધર્મને ઓળંગી શક્યા નથી. તો બિચારું શાસ્ત્ર તો તેની મર્યાદા કેમ તોડી શકે ?

શાસ્ત્રનો અર્થ અમુક કાળને અંગે થયેલા ઉપયોગી વિચારોની શબ્દગૂંથણી. કાળ બદલાયો કે એ શબ્દગૂંથણી બદલાઈ જ જવી જોઈએ

કદાચ કોઈ શાસ્ત્રપ્રેમી એને બદલવાની આનાકાની કરે તો શાસ્ત્રના એ શબ્દો પાનામાં જ પડ્યા રહે પણ તેનો વ્યવહાર તો ન જ થઈ શકે. વ્યવહાર તો સમયધર્મ ઉપર જ ચાલે છે. એટલે જે શાસ્ત્ર સમયધર્મ ઉપર જ ચાલે છે એટલે જે શાસ્ત્ર સમયધર્મ પ્રમાણે નહિ બદલાયું તે અવ્યવહારુ થયું એટલે તે નકામું થયું.

(૧) જુઓ તો ખરા. સાધુઓનો અત્યારે જે દાપદીપવાળો અને ભભકાદાર વેશ છે તે શું [illegible] હતો !

એ દીક્ષા આપનારાઓમાં કેટલાય આચાર્યો કહેવાય છે, [illegible] પંન્યાસો કહેવાય છે. પણ તેઓ બધાની સ્થિતિ આપણા [illegible] ખાતા જેવી છે. એ માટે આ એક જ ઉદાહરણ બસ થશે

તમે સૌ વરસોવરસના પર્યુષણમાં કલ્પસૂત્ર સાંભળતા [illegible] છો. તેમાં આવે છે કે ભગવાન મહાવીરે પોતાના મા[illegible] ભક્તિ—સેવાને માટે જ ગૃહસ્થાશ્રમના ત્યાગનો વિચાર [illegible] મોકુફ રાખેલો: અંતર તો તેમનું ત્યાગી હતું પરંતુ તેમણે [illegible] કર્યો તે એટલા માટે કે તેમના શાસનમાં બધા લોકો તેમ[illegible] પગલાનું અનુકરણ કરે અને માતાપિતા તેમજ કુટુંબીઓને [illegible] તરછોડવા માટે ન શીખે.

આના ઉપર કેટલાક તાર્કિકપણે તર્ક કરે છે કે [illegible] ઉપર માતપિતાનો ઉપકાર કેવો ? માતપિતાએ આપણું [illegible]

[illegible]

"શ્રી મહાવીર મહારાજનો અભિગ્રહ સંવરરૂપ નહીં પણ આસ્રવરૂપ છે. તો પછી તેવા આસ્રવરૂપ અભિગ્રહને ઉપાદેય ગણવાની હઠ કરવામાં ધાર્મિકપણાની સ્થિતિ કેટલી ગણાય ?"

આ ઉપરથી એ વેશધારીઓ શાસ્ત્રને કેવા ખોટા અર્થમાં મૂકે છે, ઊંધું સમજાવે છે, અને શાસ્ત્રનો કેટલો દ્રોહ કરે છે તે સમજાશે. જે જગ્યાનો એમણે પાઠ ઉતારેલો છે તે જગ્યાએ શાસ્ત્રકારે કહ્યું છે જુદું અને આ વેશધારીઓ સમજાવે છે બીજું.

અમદાવાદથી નીકળેલા એક હેન્ડબીલમાં આવા કેટલાય શાસ્ત્રના પાઠોના અનર્થો કરી બતાવવામાં આવ્યા છે. જે હેન્ડબીલ કોઈ વેશધારીએ પોતાનું નામ માણેકલાલ વાડીલાલ રાખીને સર્વપ્રકારા સૈમાં પ્રકાશિત કરાવ્યું લાગે છે.

શરૂઆતમાં અમે કહી ગયા છીએ કે શાસ્ત્રના નામે ઉપર પ્રમાણે જે ભ્રાન્તિઓ ફેલાવવામાં આવી છે અને આવે છે તેને દૂર કરવા માટે જ શાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. હવે એનો સમયધર્મની દૃષ્ટિએ વિચાર કરી લઈએ.

સમયધર્મની દૃષ્ટિએ દીક્ષાની પરીક્ષા

સમયધર્મ એવો બળવાન છે કે તેના સપાટાથી કોઈ બચી શકતું નથી. અવતારી પુરુષો, વીતરાગપુરુષો, તીર્થંકરો સુદ્ધાંય સમયધર્મને ઓળંગી શક્યા નથી. તો બિચારું શાસ્ત્ર તો તેની મર્યાદા કેમ તોડી શકે ?

શાસ્ત્રનો અર્થ અમુક કાળને અંગે થયેલા ઉપયોગી વિચારોની શબ્દગૂંથણી. કાળ બદલાયો કે એ શબ્દગૂંથણી બદલાઈ જ જવી જોઈએ.

કદાચ કોઈ શાસ્ત્રપ્રેમી એને બદલવાની આનાકાની કરે તો શાસ્ત્રના એ શબ્દો પાનામાં જ પડ્યા રહે પણ તેનો વ્યવહાર તો [illegible] જ થઈ શકે. વ્યવહાર તો સમયધર્મ ઉપર જ ચાલે છે. એટલે જે શાસ્ત્ર સમયધર્મ ઉપર જ ચાલે છે [illegible] શાસ્ત્ર સમય [illegible] બદલાયું તે અવ્યવહારુ થયું [illegible] થયું.

(૧) જુઓ તો ખરા. [illegible] ટા[illegible]
[illegible] વેશ છે તે શું પહેરેલા

(૨) સાધુઓ જે કોઇનું મન મોહી જાય એવા દેરાસરો કે તેવા દેરાસરો તેમના કોઈ પૂર્વજોએ પડાવેલા ખરા! કે કરાવેલા ખરા?

(૩) સાધુઓ અત્યારે જે જાતનાં રંગીન, મજાનાં અનેક પાત્ર [illegible] છે તે શું પહેલાં હતાં?

[illegible] સાધુઓ ગૃહસ્થો પાસે આગમો છપે છે તેમ [illegible] કરવું જરૂ [illegible]

[illegible] ના સાક્ષી લોકોને જે નામ [illegible]

[illegible] અને દેરાસા [illegible] હતી ખરી!

[illegible]

જે બોજો ઉપાડવાનો દેખાવ કરવામાં આવે છે તેનું પરિણામ બીજું શું આવી શકે!

પરવશપણે સમયને–કાળને વશ થવા કરતાં વિચારપૂર્વક વશ થવાય તો પરિણામ ઘણું સારું આવે એમાં શંકા નથી.

પહેલાં જે લોકો દીક્ષા લેતા હતા તે વખતે તેમની સામાજિક પરિસ્થિતિ જુદી હતી. અત્યારે દીક્ષા લેનારાઓની સામાજિક પરિસ્થિતિ જુદી છે.

પહેલાં આવું લુટારું પરરાજ્ય ન હોવાને કારણે આપણે દેખીએ છીએ તે કરતાં દેશ વધારે આબાદ હતો, સમૃદ્ધ હતો, લોકો સુખી હતા અને ઉદાર પણ હતા. હવે દેશ આબાદ નથી, દેશમા ખાવાના સાંસા છે, દારિદ્યનો પાર નથી.

આવે વખતે બધું કામકાજ છોડી દઈને બીજા ઉપર બોજો નાંખવો સારો છે કે બીજાના બોજામાં ભાગ પડાવવો એ સારું છે? જો કે બીજા ઉપર બોજો નાંખીને ખાવાપીવાનું મેળવવું અને માળા ફેરવ્યા કરવી એ વાત મનને ગમે તેવી છે. એ કામ અશક્તો સિવાય બીજા કરે એ દેશને પાલવે એવું નથી.

મજબૂત બાંધાના માણસો જો એવું કામ લઈ બેસે તો તેમાં તેમનું આળસ વધવા સિવાય અને દેશમાં એવો આળસ વધારનારો ચેપ ફેલાવવા સિવાય બીજું પરિણામ જણાતું નથી.

પ્રત્યેક ધર્મના ગુરુઓની સ્થિતિ જોતાં આપણે આ વસ્તુ પ્રત્યક્ષ કરી શકીએ એમ છીએ નહિતર હિંદુસ્થાન લાખો સાધુઓનું સ્થાન હોવા છતાં આટલું આળસુ કેમ થાય? પરતંત્ર કેમ થાય! અને આટલું સ્વાર્થી કેમ બને!

જો એ સાધુ ખરેખરા સાધુ હોય તો આવું ન જ બનવું જોઇએ. પણ એ જમાનામાં મોટો ભાગ પેટભાઉઓનો હોવાથી આપણે આ દશા ભોગવીએ છીએ. એટલે હું તો અમસ્તા જ એવી સલાહ આપી શકું કે ઓછામાં ઓછાં પાંચ વર્ષ સુધી કોઈ દીક્ષા ન લ્યે તો દેશને, સમાજને કે ધર્મને કંઈ ટોટો આવવાનો નથી.

દીક્ષા તો અત્યારે રાષ્ટ્રીય સ્વયંસેવકોની છે. જો એવી દી[illegible] લેવામાં આવે તો આપણી આપણી ગુલામી કાઢી શકીશે અને [illegible] પણે બરાબર થઈ શકીશે.

દેશની બેકારી, ભૂખમરો અને બેશરમપણું જોતાં પોતાને [illegible] બીજા ઉપર નાંખીને જે માથા ફેરવવાનું મન કરે તે શું [illegible]

રાષ્ટ્રીય દીક્ષા લેવાની હિંમત ન હોય તો કંઈ નહિ પણ પોતાની ભૂલો બીજા ઉપર ન નંખાય તો [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

કેટલાને વળી ઉજમણાં, ઉપધાન વગેરેનો નાટક-સીનેમા' જેવો રસ લાગ્યો છે. એમાં તેઓ સમાજના પૈસાનું પાણી કરતા અને પોતાના સંયમધર્મને નાશ કરતા અચકાતા નથી.

હમણાં હમણાં વળી ગુરુઓનાં મંદિરો, ગુરુઓની પાદુકાઓ અને ગુરુઓની મૂર્તિઓની પ્રથા, આપણા વિદ્યમાન આચાર્યોએ પોતાની મૂર્તિ બેસાડવા માટે કાઢી છે. પણ તેમને ખબર નથી કે તેમની અને મૂર્તિ ઉપર કાગડાઓ ઊડશે એવું તે બધાનું વર્તન છે.

અત્યારે તો આંધળે બેરૂં કૂટાય છે પણ રશિયામાં જેમ પાદરીના હાલ થયા તેવા જ હાલ એ મૂર્તિઓના અને મંદિરોના થવાના છે એમાં સંશય નથી.

આ સિવાય બીજાં એવાં ભયકર ખર્ચો છે, જે ખર્ચોને સમાજ નભાવી ન શકે. આવું દેશી રાજાઓની પેઠે સાધુઓનુ ઉડાઉપણું જોતાં અને સંયમને બદલે નર્યો અસંયમ જોતાં એમ કહેવું અયોગ્ય નથી કે હવે આ સમય એમના જેવા બીજાઓને વધારવા માટે નથી.

આ હકીકત માત્ર જૈન સાધુઓ માટે જ નથી પણ હિંદુસ્થાનના તમામ સાધુ, બાવા, ફકીર, સંન્યાસી માટે છે. આ તો વાંચનારા જૈન છે એટલે તેમની સામે જૈનસાધુઓની રહેણીકરણીના ઉદાહરણો મૂકવામાં આવ્યાં છે.

વાત એટલી જ છે કે સમયધર્મ માનવો કે સર્વતધર્મ માનવો એ ભજવાળી દલીલ હવે નહિ ચાલે. કારણ કે સર્વતધર્મ પણ સમયધર્મની મર્યાદાથી બંધાયેલો છે. જો ન બંધાયેલો હોય તો સર્વતધર્મ કહેવાય જ નહિ. એટલે સમયધર્મ તરફ લક્ષ રાખીને વિચાર કરતાં માલુમ પડે છે કે વર્તમાન મુનિઓએ પોતાનું વર્તન સમયધર્મને અનુસરીને રાખવું જોઇએ. એટલે કા તો તેઓએ સ્વયંસેવક થવું જોઇએ, અથવા તો પોતાની જવાબદારી પોતાને માથે ઓઢવતા થઈ જવું જોઇએ. અને ક્ષેમકુશળ જીવન વીતાવવું હોય તો હવે બીજા

વધારે વાગ્મો દિલ્લા ન કરવા અને તે અખતરો ઓછામાં ઓછો પાંચ વર્ષ સુધી જરૂર ચલાવવો જોઈએ.

આ લખાણમાં કોઈ વ્યક્તિને લક્ષમાં રાખીને કશું લખાયું નથી આવ્યું. માત્ર સત્ય હકીકત કહેવી, દીક્ષાની પ્રવૃત્તિ [illegible] અને એથી વધતો જતો સમાજ ઉપરનો બોજો એ બધું [illegible] ધાર્મિક દ્રષ્ટિએ અને વ્યવહારની દ્રષ્ટિએ વિચારણા [illegible] કરવામાં આવ્યા છે. કોઈની લાગણી દુખવવાનો કે [illegible] જરાપણ ઉદ્દેશ નથી. વાચકો આ વિષેનું [illegible] કંઈ [illegible] માલુમ પડે તો જરૂર જણાવે.

સાત ક્ષેત્રની યોજનાનો સદુપયોગ.

[illegible]

વિચાર કરતાં તો ઊલટું એમ માલુમ પડે છે કે એ સાતમાં સૌથી મહત્ત્વનું અને ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ અંગ શ્રાવિકા જ છે. શ્રાવિકા-અંગનો જેટલો વિકાસ, જેટલી શુદ્ધિ, જેટલું પોષણ અને જેટલી ઉત્ક્રાંતિ તેના જ પ્રમાણમાં તેનાં પૂર્વનાં બીજાં અંગોની ઉત્ક્રાંતિ અને વિકાસ સધાવાનાં અને એ મહત્ત્વના અંગની શક્તિનો જેટલો હ્રાસ, જેટલી અવનતિ અને જેટલી ઉણપ તેટલી જ ઉણપ અને અવનતિ તેનાં પૂર્વનાં અંગોમાં હોવાની.

જ્યારે જ્યારે આપણા સમાજ કે ધર્મની અવનતિનું કારણ વિચારવા લોકો ભેગા થાય છે ત્યારે તેમાંના કોઈના ખ્યાલમાં કુસંપ આવે છે, કોઇને વળી જાગૃતિનો અભાવ ભાસે છે, તો કોઈ વળી તીર્થો અને મંદિરોની અશાતના વધી પડયાનું કહે છે, કોઈ વળી સાધુ સાધ્વીની શિથિલતાને બતાવે છે અને કોઈ તો જૈન સાહિત્યના ઓછા પ્રચારને કલ્પે છે પણ આ બધાં કારણો શ્રાવિકા શક્તિની અવનતિ કરતાં ઘણાં ઊતરતાં છે.

કોઈ બરાબર વિચારશે તો સમજાશે કે શ્રાવિકા શક્તિનો વિકાસ જ્યારથી અટકી પડયો છે, તે શક્તિ જ્યારથી કચરાયા કરે છે અને જ્યારથી તેને ચારેકોરથી જકડીને બાંધી રાખવામાં આવી છે, ત્યારથી આપણા ધર્મ અને સમાજની અવનતિની પનોતી શરુ થઈ છે.

ઉપર્યુક્ત બીજા બધા કારણો દૂર કરવા પ્રયત્ન કરે અને આ કારણ વિષે તદ્દન બેદરકાર રહે તો તે પ્રયત્નો ધૂમાડાના બાચકા જેવા નીવડવાના એમાં જરાય શકાને સ્થાન નથી.

અવેડાની કુંડીનું પાણી બગડેલું જોઈને કોઈ તે કુંડીમાં જ દવા નાખીને બેસી રહે અને કૂવાની શુદ્ધિ ન કરે, એલરનો પાક સડી જતો જોઇને પ્રત્યેક ડૂંડાં ઉપર દવાનું ઇન્જેકશન મૂકાવે પણ ભૂમિ શુદ્ધ ન કરે, તેમ ધર્મ અને સમાજની અવનતિ જોઈ માત્ર ઉપલક પ્રશંસિ કરીને બેસી રહેનારા પણ શ્રાવિકા ક્ષેત્રશુદ્ધિ તરફ ધ્યાન નહિ દેનારા આજે તો નિષ્ફલ ગયા છે એ વાત ચોક્કસ છે.

આમ હોવાથી જ એ બાને ક્ષેત્રોમાં પ્રાવિણ્યનું ક્ષેત્ર ઘણું મહત્ત્વનું છે. અને બીજા ક્ષેત્રો કરતાં ખાસ પ્રધાન ગુણ ધરાવે છે માટે જ એ વિષે કહેવું સૌથી પ્રથમ પ્રસ્તુત છે.

અહીં [illegible] પરિચિત છે કે [illegible] પણ [illegible] હોય તો તેનું [illegible] કાર્ય કરી શકે છે. [illegible] વગેરે ગુણો [illegible] નથી તે [illegible] છે.

[illegible] છે.

[illegible] છે.

[illegible]

...સમાં મૂકી દઇએ. આમ કરવાથી સ્ત્રીશરીર સુદૃઢ અને નિરોગી બને, એમના દરેક અવયવો વ્યવસ્થિત વિકાસ પામશે અને તેમના શરીરમાં સ્ફૂર્તિ, બળ અને ચૈતન્ય અનેક ગણાં વધેલાં જણાશે.

જર્મની વગેરે દેશોમાં તો વિશાળ સપાટ મેદાનો પર સવાર ... હાથે સ્ત્રીઓ તાલીમ લેતી તમે જોઇ શકશો. આપણે પણ ...ની મર્યાદા પ્રમાણે સ્ત્રીઓને વ્યાયામની તાલીમ આપવાની વ્યવસ્થા કરવી ઘટે.

વ્યાયામના પ્રભાવથી આળસ આપો આપ ઓછાં થઈ જશે. કારણ કે વ્યાયામ બ્રહ્મચર્યનું પોષક છે અને તેથીજ વ્યાયામ કરનારી ... વધુ વખત આપોઆપ બ્રહ્મચર્ય પાળવાની હિમાયત કરશે.

જે શ્રાવિકાશક્તિમાંથી પ્રમાદ કાઢવો હોય, તેમને આરોગ્યમય બનાવવી હોય, તેમની કિકાશ ફેડવી હોય અને શ્રાવક તથા સાધુ– ...રીતે વિકાસ ઇષ્ટ હોય તો હવે એ શક્તિ માટે વ્યાયામમંદિર ...વ વગર વિલંબે તૈયાર કરી આપવા જોઇએ. અને અત્યાર સુધી ઉપાસરામાં પ્રભાવનાનો જે દુરુપયોગ થઇ રહ્યો છે તેનું વહેણ ત્યાં ... તેનો સદુપયોગ કરી લેવો જોઇએ. (સમાજમાં ધર્મની પણ ... પ્રવૃત્તિમાં લાલચ મુખ્ય અંગ તરીકે મૂકવામા આવી છે. વળી આપણો સમાજ ગણીત ઉપર જ જીવનારો છે તેથી જ તેમાં તે પ્રથા ... પ્રચાર પામી છે. માટે જ પ્રભાવનામા માનનારા માણસો માટે પ્રભાવનાનો સદુપયોગ કરવાનું સૂચવ્યું છે)

વ્યાયામમંદિરમાં કુશળ વ્યાયામશાસ્ત્રીઓની સલાહ લઈ, હાથ, ...મ, પેટ વગેરેના વ્યાયામની વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ. ઉપરાંત લાઠી, ...મ, મગદળ વગેરે ઉપકરણોની પણ જ્ઞાનોપકરણ જેટલી જ મહત્તા ...નવી જોઇએ. અને ખાસ વ્યાયામ માટે જ સ્ત્રીઓનો મર્યાદાપોષક ...ષાક આપણે તેના વિશારદો પાસે શોધાવી લેવો જોઇએ. જ્યારે ...મ થશે ત્યારે જ તે શક્તિ દ્વારા આપણો વિકાસ સાધવા આપણે ...મર્થ થઈ શકીશું.

આનો સ્ત્રીશક્તિના શારીરિક વિકાસ વિષે વાત કરી. હવે આપણે તેના બૌદ્ધિક વિકાસ વિષે વિચારી લઈએ.

શારીરિક વિકાસ સાથે બૌદ્ધિક વિકાસ માટે પણ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. બૌદ્ધિક વિકાસનો મુખ્ય અર્થ એટલો જ છે કે કોઈ પણ વસ્તુને પૂરેપૂરી સમજવાની અને તેના ગુણદોષ પારખવાની તથા તેને પરિસ્થિતિ પ્રમાણે ફેરફાર કરીને જીવનમાં ઉતારવાની બુદ્ધિશક્તિ ખીલવવી તે આપણે આ અર્થનો બુદ્ધિવિકાસ [illegible] તો આપણું [illegible] પણ [illegible] નહીં

કોઈ કહેશે કે કેટલીક [illegible] અને [illegible] સમાજમાં [illegible] છે. તેમ [illegible] અને [illegible] [illegible]

[illegible]

ભૂમિકાના જ નથી. વીર રમણીઓનાં ચરિત્રો, સાહસિક સ્ત્રીશક્તિનો પરિચય કરાવનારાં પુસ્તકો, યુદ્ધમાં ચડીને સ્વરક્ષણ કરનારી સ્ત્રીઓની રસધારો ઈત્યાદિ સ્ત્રીઉપયોગી ગ્રંથો એમની પાસે મુકાવા જોઈએ. પણ આ પુસ્તકો તેમની સામે મૂકતા પહેલાં તેમનાં અક્ષરજ્ઞાન અને સમજશક્તિ વધે તેવાં ખાસ સાધનો આપણે યોજવાં જોઈએ. વહેમનું ઝેર, રૂઢીને અનુસરવાની વૃત્તિ એ બધું તેમનામાંથી ઘટી જાય એ માટે આપણે ખાસ પ્રયત્નો કરવા જોઈએ.

કુટુંબના વડીલોએ તેમના ઉપર જે ખોટાં બંધનો લાદેલાં છે તે હવે હટાવી નાંખવાં જોઈએ. મતલબ એ છે કે સ્ત્રીશક્તિનો બૌદ્ધિક વિકાસ જેથી થાય તેવા દરેક પ્રયત્ન કરવામાં આપણે પાછી પાની ન જ કરવી જોઈએ. આ માટે આજના કેળવણીશાસ્ત્રીઓની સલાહ લઈને તેમને માટેનો અભ્યાસક્રમ આજની ચાલતી પાઠશાળાઓમાં દાખલ કરવો જોઈએ. અને તે અભ્યાસક્રમને યોગ્ય શિક્ષકો આપણે સત્વર શોધી લેવા ઘટે. આ પ્રવૃત્તિમાં જેટલો જેટલો વિલંબ થશે તેટલું જ આપણે બધાં અંગના વિકાસમાં સહેવું પડશે.

પુરુષોએ અત્યાર સુધી આ શક્તિની ભારે આશાતના કરી છે અને સાધુવર્ગે તો હંમેશાં **सावियाणं आसायणाए सावयाणं आसायणाए** એમ બોલી બોલીને માફી માગવા છતાં પણ તે શક્તિને દબાવવામાં જરાપણ પાછી પાની કરી નથી

હવે એ આશાતનાનું પ્રાયશ્ચિત કરીને આપણે શુદ્ધ થવું હોય, આપણાં તેજ અને વ્યક્તિત્વ વધારવાં હોય, આપણી સંતતિ ભગવાન અને બુદ્ધિમતી જોવી હોય અને ભગવાન મહાવીરનો અહિંસાનો ઝંડો ચારે ખૂણે ફરકાવવો હોય તો આપણે આ શક્તિના વિકાસ માટે મંડી પડવું જોઈએ.

આવક

શ્રાવકક્ષેત્રના વિકાસ માટે જેટલું શ્રાવિકા માટે જણાવેલું છે તેટલું તો અવશ્ય જોઈએ, અને તે ઉપરાંત કેટલાક બહારના ધંધા ઉદ્યોગો માટે પણ તેમને કેળવણી અપાવી જોઈએ. ઘરગથ્થુ ધંધા તો શ્રાવક

અને શ્રાવિકા બન્નેને શીખવાડવા જ જોઈએ. દેશદેશાંતરમાં [illegible]
આપણા વિદ્યાર્થીઓને ઉંચુ અને વ્યવહારુ જ્ઞાન આપવું જોઈએ.
આનું નામ જ ખરૂં સાધર્મિક વાત્સલ્ય છે.

એક શ્રાવકને પેટ ભરવા પૂરું અન્ન ન મળે અને એક [illegible] [illegible] તેમને પૂજા કરવા જાય એ વિગેરે પ્રકારે [illegible] આપવી એમાં સાધર્મિક વાત્સલ્યનો મોટો ડોળ છે.

મોટા વેપારીઓ પોતાના ધંધામાં પહેલું સ્થાન સાધર્મિકોને જ આપે જો તે ધંધા માટે યોગ્ય ન દેખાય તો, તેમને [illegible] પણ પહેલી પસંદગી એની કરે [illegible] કરવામાં [illegible] વિચારક [illegible] તે એમનો ધર્મ છે. આવું સાધર્મિક [illegible] [illegible] આગ્રહમાં [illegible] [illegible] કરે છે તે [illegible] સાધર્મિક વિષય જ છે.

[illegible]

ત્યાં બીજા સંપત્તિવાળા શ્રાવકોને એમને ધનાદિકથી આશ્વાસન દેવાનું એ જ સૂઝે છે. અરે ! ધર્મને લઈને એક શ્રાવક બીજા વેપારી શ્રાવકને હેરાન કરવા ચૂકતો નથી. જ્યાંસુધી શ્રાવકવર્ગમાં એક બીજાનું દુઃખ જાણવાની ધગશ અને તેને દૂર કરવાની વૃત્તિ નહિ આવે ત્યાં સુધી સંઘ, યાત્રા, પ્રતિષ્ઠા, જમણ વગેરેનાં ખર્ચો તો અગ્નિમાં ઘી હોમ્યા જેવાં વિફળ છે.

એક બે દાખલાથી સમજી શકાશે કે થોડા વખત પહેલાંના જ આપણા ભાઈઓ કેવા ઉદાર હતા અને ખરા સાધર્મિક વાત્સલ્યને કેટલે અંશે ઓળખનારા હતા ! સાંભળ્યું છે કે દીલ્હીમાં શ્રાવકો ઝાઝી સંખ્યામાં હતા. દીલ્હી વેપારનું મથક હતું એટલે ત્યાં આજીવિકા મેળવવા માટે અનેક શ્રાવકો આવ્યે જતા અને કામ કર્યે જતા. આવનાર શ્રાવક માટે ત્યાંના શ્રાવકમંડળે એવું ઠરાવેલ હતું કે જ્યાં સુધી તે આવનાર પગભર ન થાય ત્યાં સુધી એક એક દિવસને વારે દરેક શ્રાવકને ત્યાં તેણે નિમંત્રણથી જમવા જવું અને શક્તિવાળો શ્રાવક તેને જમ્યા પછી કાંઈ રોકડ નાણું આપે તે પેલાએ લઈ લેવું. આ વ્યવસ્થાથી ત્યાં કેટલાય શ્રાવકો ધંધા ઉપર ચડી નીતિશુદ્ધ આજીવિકા પ્રાપ્ત કરતા થઈ ગયા.

અત્યારે તો મુંબઈ, કરાંચી, કલકત્તા, અમદાવાદ જ્યાં મંદિરો ઉપર પણ સોનાના કળશો ચમકે છે ત્યાં એ મંદિરના પૂજક શ્રાવકોનો ભાગ્યે જ કોઈ ભાવ પૂછતું હશે.

બીજી એક વાત શ્રાવકોની નીતિની છાપ માટે સમજવા જેવી છે. શ્રાવક કહેવાયો એટલે ખોટું બોલે જ નહિ, ખોટી સાક્ષી આપે નહિ, અને ચોરી તો કરે જ શાનો !

ભરૂચમાં ધર્મસ્થાનમાં શ્રાવકો નિત્ય પ્રતિક્રમણ કરવા બેગા થાય. જ્યારે તેઓ સામયિક લેવા બેસે ત્યારે તેઓ પોતાનાં કપડાં તો બદલે પણ ઘરેણાં સુદ્ધાં કપડાં માથે જ ઉતારી નાખે. એક

... ત્યાંથી ઉપડી ગયું તેનો વિચાર્યું કે આ ...

શ્રા

કામણ કરવા આવનારો એક પણ આ જાતની પ્રકૃતિ કરે એવે ન[illegible] એથી તેનું સંશય પકડયો, અને ધારી લીધું કે કદાચ દુખઈ[illegible] કોઇ સાધર્મિક ભાઈએ આ પ્રકૃતિ કરી હશે. ઉચ્ચાર કર્યા વિ[illegible] વાતને ત્યાં જ દાબી દીધી અને એ વાતને પોતાનાથી બહાર ન[illegible] જ ન દીધી. એવાર વિસ્મ થયા કે તે પરેલું પાણું ને તે જ[illegible] આરી પડેલું તેને મરયું. ત્યારથી આવી ધીરજ અને [illegible] રૂપ જેવું સાધર્મિક વાત્સલ્ય આપણે નહિ ગોરીએ ત્યાં સુધી [illegible] કોઇનો વિકાસ થવાનો નથી.

વીસ ત્રીસ કે પચ્ચીસ પચ્ચીસ વર્ષના જુવાન છોકરા [illegible]

સિવિન છોકરું રીબાતું હોય તે સારૂ છે, પણ મહાજનની ગાયણીમાં દુધ જવું જ જોઈએ. જરાક વિષયાંતર થઇ ગયું પણ આપણી દુર્દશાનો ચિતાર આપવા આ બધું કહેવું જ પડે છે.

કેળવણીના ક્ષેત્રમાં આપણે કેટલા પછાત છીએ તે તેને લગતા આંકડાઓ ઉપરથી સૌ કોઇ સમજી શકે છે. વેપારી હોવાને લીધે મહીંમાં ઉકાં કે અક્ષરજ્ઞાન આપણે મેળવતીએ છીએ પણ જેનાથી શારીરિક અને માનસિક વિકાસ થાય, આખું જીવન નીતિથીજ પસાર થય, ધંધા ઉદ્યોગથી રાષ્ટ્ર અને સમાજને મદદ થાય, જગતમાં ચારે કોર આપણે હાથ પસારી શકીએ એવી આપણી લાગવગ વધે એ પ્રકારની કેળવણીમાં આપણે તદ્દન પછાત છીએ. આપણું ધાર્મિક જ્ઞાન પણ તદ્દન છીછરૂંજ છે. અત્યારે જે ધાર્મિક જ્ઞાનની શાળાઓ ચાલે છે તેમાં મોટે ભાગે વિદ્યાર્થીઓ કેળવાય છે તો ભાગ્યેજ, પણ આયંબિલ અને ઉપવાસ કરતા તો જરૂર થઇ જાય છે. પછી ભલેને તિસથી ખરા નાસ્તિકજ હોય. આ હું મારી કલ્પના નથી કહી રહ્યો. પણ તમે ગુરુકુલો અને બોર્ડીંગોના રીપોર્ટો અને જાહેરખબરોમાં વાંચશો તો તેમા લખ્યું હશે કે અમોના વિદ્યાર્થીઓ આયંબિલ કરે છે, આરતિ પૂજા કરે છે લીલી વનસ્પતિ ખાતા નથી, ઉનું પાણી પીએ છે, વગેરે વગેરે એ રીપોર્ટો ઉપરથી આ સિવાય કેળવણીના ક્ષેત્રમાં આપણે સાચેસ વિકાસની વધારે ખબર પડતી નથી.

એક ગુરુકુલના ૨ ૯૫ તે મ ધે મારે વિદ્યાર્થિઓના અભ્યાસ બાબત એક પ્રસંગે વાતચીત થ. (તેમા મ એમ કહેલું કે વિદ્યાર્થીઓના બે સમય ધમલાભ ન . . . નમાનો એક સમય કમી કરી તે સમયમાં વિદ્યાર્થી . . . . ભાષા શીખવવી, જેથી તેમને મૂળ સમજવામાં મદદ . . . . . ગદપતિજીને પ્રાકૃત ભાષાનો અભ્યાસ ધાર્મિક અભ્યા . . . એ વાત ગળે ન ઉતરી તે નજ ઉતરી. દશા આપણી કેળ. . . છે.

આમ ત્યાં હજુ . . . મોડું થયુ નથી. જો આપણા આગેવાનો

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
શિક્ષણ [illegible] [illegible] અને તે [illegible] [illegible] [illegible] જોવું નહિ

એક વાત મારે અહીં સ્પષ્ટ કરી દેવી જોઈએ કે [illegible] [illegible] આ [illegible] હેતુ ઉપર [illegible] હેતુ [illegible] છે. [illegible] જેઓ [illegible] બે હેતુ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] તેમને શિક્ષણ [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે. એમ ન [illegible] જેઓ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે તેઓ [illegible] [illegible] [illegible] નહિ [illegible] અને તેના [illegible], પુણ્ય અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે તેમાં શક નથી.

આ પછી [illegible] અને [illegible] હેતુ આવે છે. [illegible] [illegible]

[illegible] શિક્ષણ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
સાક્ષી [illegible] શિક્ષણ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

એમ નથી

આપણા આ બન્ને હેતુ [illegible] [illegible] [illegible] સિદ્ધિ છે. કેટલી બધી સ્ત્રીઓ અક્ષરજ્ઞાન વિનાની છે છતાં [illegible] [illegible] [illegible] કે તેમના [illegible] [illegible] [illegible] છે.

આ જમાનામાં અક્ષરજ્ઞાન વિનાની વ્યક્તિ માત્ર [illegible] [illegible] કેટલી [illegible] [illegible] [illegible] કે કેટલું બધું [illegible] છે! એટલી સ્ત્રીઓ અત્યારે આપણું [illegible] છે તેમને [illegible] [illegible] પછી [illegible] હું નથી કહેતો. પણ તેઓએ જે [illegible] [illegible] છે તે [illegible] જગતમાં [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે. તેનું [illegible] [illegible] છે. એક જ્ઞાન અને બીજું [illegible] [illegible] [illegible] જ્ઞાન કોઈ ન [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] એટલે જ કોઈ ન [illegible]. જ્ઞાન એટલે અક્ષરજ્ઞાનથી [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે તે [illegible] [illegible] જ્ઞાન, અને હિન્દી કે ગુજરાતીનું [illegible]

સમજવાની શક્તિ, સ્ત્રી
ફેલાવનારા જે ગ્રંથો છે તેને સમજવાની શક્તિ,
ા સદંતર નાશ, તથા ધર્મ અને ધર્મનાં ક્યા વસ્ત્રોના
ાવનું સ્પષ્ટ પૃથક્કરણ. ક્રિયા એટલે શરીર, મન અને વાણા
યમમાં રહે અને નકામાં ન પડ્યાં રહે એ પ્રવૃત્તિ. યાદ
ઇએ કે માત્ર માળા ફેરવ્યાજ કરવાથી, બે ટંક પ્રતિક્રમણ
ણ કરવાથી, ક્રિયાની સમાપ્તિ થતી નથી. બાકીના બચતા
તેઓ અવશ્ય સદુપયોગ કરે તેવી યોજના આપણે કરવી
. નહિતર બચના વખતમાં કૂથલી કે વઢવાડ સિવાય આપણે
જોઈ શકવાના નથી. સાધુઓ કરતાં સાધ્વીઓ મારે મન
પૂજ્ય છે. કારણ કે તેમનામાં સેવાભાવ અને અમર્યાદિત સહન-
હું જોઇ રહ્યો છું. માત્ર આપણા બંધારણની ખામીને લીધેજ
એ શક્તિ વેડફાઇ જતી જોઈને કાળજું કપાઈ જાય છે.
સત્યાગ્રહ આશ્રમની નિયમાવલિ જેણે જોઈ હશે તેઓ જાણતા
કે તેમાં ઉદ્યોગવ્રતને એક ખાસ સ્થાન આપવામા આવ્યુ છે.
ાવાન મહાવીરે પણ સાધ્વી માટે શ્રમણી શબ્દ વાપરીને ઉદ્યોગનું
ત્ત્વ સમજાવ્યું છે. જેનો સમય શ્રમમાંજ પસાર થાય છે તે શ્રમણી
હેવાય છે. શરીરની શક્તિને શ્રમમાં રોકવામાં ન આવે તો કદાઇ
ાય છે એટલુંજ નહિ પણ ઉન્માર્ગે વહી જાય છે. માટે આપણે એ
પવિત્ર સાધ્વીઓ માટે તેમના ધાર્મિક ક્રિયાથી બચતા વખતમા સંયમ
ધર્મનાં સહાયક એવાં શ્રમનાં સાધનો યોજી આપવાં જોઇએ.
અત્યારે તો પહેલા તેમના બધાના અક્ષરજ્ઞાનની યોજના કરવી
ઘટે. તેમ કર્યા પછી યોગ્યતાવાળી સાધ્વીઓને શાસ્ત્રાભ્યાસના ચિંતન
અને મનનમા પાડવી પણ એકલો અભ્યાસ કે ચિંતન જઠરને મંદ
પાડી માણસને રોગી બનાવે છે. માટે તેવી વિદુષી થવાને યોગ્ય
સાધ્વીઓ માટે આવશ્યક વખત સુધી શ્રમની યોજના થવીજ જોઈએ.
જે સાધ્વીઓ સામાન્ય કોટિની છે તેમને માટે ચાર ૭ કલાકના
શ્રમવાળું કામ શોધી આપવું જોઇએ.

સાધ્વીઓ માટે પણ આશ્રમની યોજના થવી જોઈએ. તદુપરાંત શ્રમના કાર્ય તરીકે કાંતવા વણવાનું મકરું જોઈએ. કાંતવાનું સાંભળીને વાઉકાય મરવાના ડરથી કોઈ કરતા નહિ. કાંતનારા કરતાં નહિ કાંતનારા વધારે વાઉકાય મારે છે. એ તો વધારે વિચારશો તો તમને જ જણાઈ આવશે. માણ્સોની એવી કઈ ક્રિયા છે જેમાં વાઉકાય નથી મરતો. કપડાં પહેરવાં, ભિક્ષા લાવવી, પાતરા રંગવા, કપડાં સીવવાં, બોલવું, મંદિરે જવું, કપડાં ધોવાં, કપડાંને સાબુ લગાડવો, પડિલેહણ કરવું, પ્રતિક્રમણ કરવું, એ બધી ક્રિયાઓમાં ક્યાંય વાઉકાય બચતો હોય એવું કોઈ સાબીત કરી આપે તો હું મારો વિચાર જરૂર ફેરવી શકું.

શરીર છે ત્યાં સુધી હિંસા તો અવશ્ય થવાની એટલે હિંસા થવાની બીકે પોતાના ચિત્તમા રહેલી વાસનાઓ અને વિકારોનો નાશ કરવા પણ પ્રયત્ન ન કરવો અને એદીની માફક અક્રિય બેસી રહેવું એના જેવું બીજું મોટું પાતક નથી. વાસનાઓ અને વિકારોનો નાશ શરીર અને મનની શુદ્ધિ વાટે કરી શકાય છે. શરીરશુદ્ધિ એટલે શરીર અને ઇન્દ્રિયોને બધો સમય પ્રવૃત્તિમાં રાખી નિગ્રહિત કરી સયમમાં આણવાં, અને મનશુદ્ધિ એટલે મનમાં સરલતા, ઉદારતા, વિશાળતા વગેરે ગુણો સ્થાપી તેના મળ દૂર કરવા.

ભગવાને કહ્યું છે કે શરીરનાં વર્ણ, રૂપ, રસ, ગંધ, અધિક અધિક દિપ્તિવાળાં થાય તે માટે સાધુ આહાર ન કરે પણ સંયમી નિર્વાહ માટે જ તેણે પરિમિત અને શરીરને વિક્રાવે નહિ તેવો આહાર લેવો. ભોજન જ પાપનું મૂળ છે. છતાં ભગવાને ઉપરના કારણથી નિર્ગ્રંથોને તેની અનુમતિ આપી. એ જ ઉદ્દેશથી શ્રમવાળી શારીરિક પ્રવૃત્તિ યોજવામા આવે તો પાપના બંધનો સંભવ જ નથી.

ભગવાને જ એ વાત આ પ્રમાણે કહેલી કે જે શ્રમણ કે શ્રમણી યતનાથી ખાય, યતનાથી બોલે, યતનાથી સૂવે અને યતનાથી રહે તેને પાપકર્મનો બંધ થતો નથી.

આ દૃષ્ટિને લક્ષમાં રાખીને જ આપણે તે પવિત્ર સાધ્વીઓને

...રીતે શ્રમની યોજના કરીએ તો તેમાં કશું ખોટું નથી એટલું જ
...નું ભગવાનના આદેશ પ્રમાણે જ એ છે.
દેશને માટે ઉપાશ્રયોમાં ખાસ વ્યાયામની વ્યવસ્થા થવી જોઇએ.
...સાધ્વીઓને વાંચતાં લખતાં આવડે એવું જ્ઞાન તો ફરજીયાત
...વું જોઇએ. અને દરેકના ઉચ્ચારો વધારે શુદ્ધ બને તે તરફ
...ક્ષ રાખવો જોઇએ. કારણ કે ઉચ્ચારશુદ્ધિ વિના અર્થ સમજાતો
...અને તે વિના થતી ક્રિયા જડ ક્રિયા જેવી છે.
સ્ત્રીઓના રોગોના ઉપચારનું અને તેની માવજતનું જ્ઞાન પ્રત્યેક
...ત્વી નીરોગી રહે તે માટે આપવું જોઈએ.
અક્ષરો સુધારવા માટે દરેક સાધ્વીઓને લેખનકળાનો અભ્યાસ
...વો જોઇએ. અને સારું અને ઝીણું કાંતી શકે તે માટે કાંતવાની
...ળા શીખવવી જોઈએ. કદાચ તેઓને રેંટિયો અનુકૂળ ન દેખાતો
...તો દયણીની પેઠે તેઓ તકલી જરૂર રાખી શકશે. આ
...થી તેઓ જેવાં ઇચ્છે તેવાં ઝીણાં નિર્દોષ કપડાં પહેરી શકશે.
ઉપરાંત બીજી ઉપયોગી કળાઓ તેમને શીખવાય તે ઇષ્ટ છે.
આટલું તો બરાબર શીખવવું જ જોઈએ.
આ વર્ગમાંથી પસાર થયેલ સાધ્વીઓમાંની કોઈ સાહિત્યના
...સ તરફ વળે તો સગવડતા કરી આપવી આવશ્યક છે. અને
કેટલીકની પાસે માત્ર પોથીઓની નકલો કરાવવાની વ્યવસ્થા
...ઘટે. કેટલીક દ્વારા સાધ્વીઓમાં અક્ષરજ્ઞાનનો ફેલાવો કરવો
...એ. જો સાધ્વીઓ માંદાની માવજતનું જ્ઞાન ધરાવતી થઈ હોય
સાધ્વીવર્ગમાં મૂળ નાખીને પેઠેલા રોગોનો સદંતર નાશ કરશે
...ને નહિ ગમે ? જો સાધ્વીઓ તકલીનિષ્ણાત હોય તેઓ દ્વારા
...માં તથા શ્રાવક શ્રાવિકા સમાજમાં તેનો પ્રચાર થાય તો ધર્મની
દેશની આબાદીમાં ઘણો વધારો થશે.
વ્યાયામ અને કાંતણનો સમય તો દરેકને ફરજીયાત હોવો જોઈએ.
...વાકી બધું યોગ્યતા પ્રમાણે અભ્યાસ કરવું જોઇએ. આ વ્યવસ્થાથી

દશામાં ઉપાશ્રયમાં જોવામાં આવતા કચરાપટ્ટા, કુથી કે ઉપધ-
ગની જરૂઆતી જોવામાં નહિ આવે. કારણ એ થશે કે સાધ્વીઓ
નીરોગી થશે, કર્તવ્ય પરાયણ બનશે, અને તેમના કર્તવ્યનું પાલ-
સમજી આવતાં તેમનો ઉન્માદ અનેકગણો વધી તેમને અધિકાધિક
સંયમમાં દૃઢ કરશે. તેઓમાં અનાચાર કે અનારોગ્યનાં નિશાન જ
નહિ રહે અને જ્યાં જોશો ત્યાં સાધ્વીશરીરમાં ચૈતન્ય ઊભરાતું દેખાશે.
આમ થવાથી આપણો શ્રીસમાજ ત્વરિત ગતિથી કેળવાશે, ઉચ્ચ
બનશે, અને વહેમ વિનાના ધર્મમાં વધુ દૃઢ બનશે.

કાંતવાનું એટલા માટે કહેવું પડે છે કે અત્યારે જે રીતે તેઓ
વસ્ત્ર મેળવે છે તે રીત સાવદ્ય છે, સંયમની ઘાતક છે અને ભગવા-
નની આજ્ઞા વિરુદ્ધ છે. આ કરતાં તેઓ જો કાંતીને વસ્ત્ર મેળવે તે
રીત ગોચરીની પેઠે કે પડિલેહણની પેઠે નિર્દોષ છે અને સંયમની
વધારે પોષક છે. આમાં પ્રશ્ન એ છે કે તેઓ રૂ ક્યાંથી મેળવશે. પણ
તેનું નિરાકરણ આપણી પાસે છે, અને તે એ છે કે તેમને ગોચરી આપ-
નારાઓ તેમને વસ્ત્ર પૂરતું રૂ આપે તેમાં કશો બાધ કોઈ રીતે દેખાતો
નથી. કેટલેક ઠેકાણે કાનમાં નાખવા શ્રાવકો પાસેથી રૂ લેવામાં આવે
જ છે; તેજ રીતે કપડાં માટે રૂ જેમ પાતરાં માટે રંગ રોગાન વહો-
રવામાં આવે છે તેમ વહોરવામાં આવે તો શું વાંધો છે?

વાત એક જ છે કે સંયમધર્મની વૃદ્ધિ અને પોષણ માટે
સંયમીઓએ શ્રમ કરવો જોઈએ. યતનાથી થતો શ્રમ કર્મબંધનો હેતુ
નથી એવું ભગવાને મોટા સાદથી કહેલું છે.

રજોહરણ ધાર્મિક ઉપકરણ છે માટે તેની દશીઓ વણવામાં
કોઈ સાધ્વી કર્મબંધ માનતી નથી; પાતરાં ધાર્મિક ઉપકરણો છે
માટે કોઈ સાધ્વી તેને રંગવામાં કર્મબંધ માનતી નથી, કપડાં ધોઈને
સ્વચ્છ રાખવામાં ધર્મની શોભા છે માટે કોઈ સાધ્વી તે પ્રવૃત્તિને
કર્મબંધન માનતી નથી; એજ પ્રમાણે વસ્ત્ર પણ ધાર્મિક ઉપકરણ
હોવાથી તેને માટે યતનાથી એકાગ્ર ચિત્તે કાંતવામાં કોઈ સાધ્વી કર્મ-
બંધ માને એવું માન્યામાં આવતું નથી.

પ્રાચીન સાધુઓને વાયુસ્નાન અને સૂર્યસ્નાન પૂરતાં મળ તેમજ તેઓ ધ્યાની હોવાથી તેમનાં બ્રહ્મચર્ય અને શીલ વ્યવસ્થિ રહેતાં. વળી તેઓ તીવ્ર તપસ્વી હોવાથી તેમના શારીરિક મ આપોઆપ ભસ્મ થઈ જતા. આ બધી વસ્તુઓ આપણી વચ્ચે વસ સાધુઓમાં આવવી કઠણ છે. માટે તેમણે શૌચની પેઠે શરીરશુ અને મુખશુદ્ધિ કરવી જોઈએ. જો તેઓ કપડાં ધૂએ છે, જો તે શૌચ જઈને પાણી લે છે, અને હાથ પગ ધૂએ છે, અને જો તેમ અપાસરામાં ગાર કે પ્લાસ્ટર કરાવવું પડે છે તો સંયમના સાધ શરીરની શુદ્ધિ માટે તેઓ શા માટે સ્નાન ન કરે કે દાતણ (મુખ શુદ્ધિ) ન કરે ?

સ્નાન બ્રહ્મચર્યનું એક આવશ્યક અંગ છે તે પણ ભૂલવું ન જોઈ શાસ્ત્રમા સ્નાનનો નિષેધ છે એ ખરૂં. સ્નાન તો શું પણ મોઢ ઉપર ભીનો હાથ ફેરવવાનો પણ નિષેધ છે. પણ તે શરીરની શોભ માટે, શરીરના વર્ણ માટે, કે શરીરના શણગાર માટે; નહિ શરીરના નિર્વાહ માટે.

આહાર જેટલો અનિવાર્ય છે તેટલી શરીરશુદ્ધિ પણ અનિવાર્ય જ છે. આ માટે વિવેકી સાધુએ જરૂર કાંઈ યુક્તિ શોધી કાઢવી જોઈએ. જેથી શ્રાવક તકલીફમા ન પડે અને તેઓ સ્વચ્છ શરીરે નીરોગી રહીને સયમ આરાધી શકે.

સયમસિદ્ધિ માટે જેટલી શરીરની ઉપયોગિતા છે તેટલીજ ઉપયોગિતા વસતી (અપાસરો) અને વૈયાવચ્ચની છે. શાસ્ત્રમાં જે પ્રકારની વસતી બનાવવામાં આવી છે તે વસતી તો અત્યારે કોઈ વાપરતુંજ નથી. જો કે શાસ્ત્રમાં કહેલી વસતી વાપરવી શક્ય છે પણ સાધુઓ જે વિલાસવશ વસતીઓ સાધુતાની ભજક છે તેને વર્તમાનમાં વાપરી રહ્યા છે. જો સાધુને સયમ પાળવો હોય અને આત્મધ્યાન જ સાધવું હોય તો તેણે એક હજાર આજના ઉપાશ્રયોમાં

અ

ખુણાખાંચરા હોય છે.આવા એકાંતના ભાગો સાધુઓને સમાધિમાં સ્થાનો નિમિત્ત થવાને બદલે વિષયોપભોગનાં નિમિત્ત બને છે. તે ઓરડીઓ અને ખુણાખાંચરાને પ્રતાપે સાધુઓનું બ્રહ્મચર્ય ટકી શકયું નથી. જો તેમને પોતાનાં શીલ અને બ્રહ્મચર્યનું રક્ષણ કરવાની આકાંક્ષા હોય અને વિષયોપભોગનો મોહ ઓછો કરવા વૃત્તિ હોય તો તેમણે વસતી એક પણ ઓરડી કે ખુણા ખાંચરા વિનાની પસંદ કરવી જોઈએ.

જેવી નાતને જમવાની વાડી હોય છે તેવી વાડીઓ વસતી માટે યોગ્ય લેખાય. પણ તેમાં એ સુધારો થવો જોઈએ કે વાડીઓમાં કોઈ કોઈ ભાગમાં જે ઓરડીઓ હોય છે તેવી ઓરડીઓ આમાં ન જોઈએ. અને તે વાડીઓ પણ ગામ બહાર જ હોવી જોઈએ. એક મોટા પાંચ ૭ ફર્લાંગનો ચોક હોય તેમાં એક બાજુ કે વચ્ચે ૬૦ થી ૧૦૦ ફીટ લાંબી, અને ૨૦ થી ૩૦ ફીટ પહોળી ઉપર છાપરાવાળી ચાલી હોવી જોઈએ. બાકીના ખુલ્લા ભાગમાં આરોગ્યપ્રદ વૃક્ષો અને એક તરફ સરસ બાંધેલો કુવો હોવો જોઈએ આટલું હોય તો તે વસતી સરસ છે. તેમાં પણ બત્તીઓની સગવડ તો ખાસ હોવી જોઈએ. ખુણાખાંચરાવાળાં મકાનો અને અંધારાને લીધે મોટ મોટા આગમધર સાધુઓના જે ભવાડા સંભળાયા છે તેથી અત્યંત કલેશ પામીને આવી વસતીની કલ્પના કરવી પડી છે.

મુનિરાજો એમ શંકા કરશે કે ગામ બહાર અમારી વખાણુ વાણી સાંભળવા કોણ આવશે અને નહિ લોકો સાંભળે ત્યાં સુધી તેમનું કલ્યાણ પણ શી રીતે થશે ? પણ હું હાથ જોડીને તેમને વિનતિ કરું છું કે હવે તેઓ અમારી મુદ્દલ ચિંતા ન કરે. અને માત્ર ૭ ૪ મહિના વખાણવાણી બંધ રાખીને અન્તર્મુખ થઇને પોતાનું જ વખાણ વાંચે તો તેમને મારી નમ્ર સૂચનાનો હેતુ ખ્યાલમાં આવી જશે.

શ્રાવકો પણ પોતાની ધાર્મિક ક્રિયાઓ માટે આવી વસતીની વ્યવસ્થા નહિ કરે તો તેમના સામાયિક અને પૌષધો ઉપર પાણી ફરવાનું છે એમાં જરાય શંકા નથી. ફરીથી કહેવું જોઇએ કે એવી વસતીમાં પણ બત્તીઓની વ્યવસ્થા કરવા ભૂલવું ન જોઇએ.

થાવકો અને બાળકો રાત્રે મુનિરાજોની વૈયાવચ્ચ કરવા પધારે છે તે તુરતમાં બંધ થવું જોઇએ. એ પ્રગટ્યંપીનાં પરિણામો ઘણાં અનિષ્ટ આવ્યાં છે. અને સાધુની એ ભક્તિ તેમના સંયમ અને શ્રાવકના ચારિત્રની ભજક બની છે.

સાધ્વીઓ માટે પણ આવી જ જરા વધારે મર્યાદાવાળી વસતી હોવી જોઇએ. અત્યારે તો સાધુ ઉપર અને સાધ્વી નીચે રહે એવા દેખાવો નજરે આવ્યા કરે છે. એ જૈનશાસનને શોભા આપે એવું નથી. વર્તમાન ઉપાશ્રયોને નિશાળના કે એવા બીજા કામમાં લેવાથી તેની સફળતા છે.

આવી જાતની વસતીઓમાં રહેવાથી સાધુ સાધ્વી ઉપર જે મેલાપણાનો આક્ષેપ છે તે ટળી જશે. એવી વસતીઓમાં વાડા નહિ રાખવા પડે અને શહેરના રસ્તા ઉપર જે ગંદકી તેમનાથી થાય છે તે અટકી પડશે; અને ભગવાને કહેલી પારિષ્ઠાપનિકા સમિતિનું સ્વાભાવિક રીતે પૂરેપૂરુ પાલન થઇ જશે.

આવી વસતીઓમાં રહેવુ સાધુઓને થોડું આકરૂં લાગશે. પણ જો તેઓ તે જાતનો અખતરો કરશે તો તેમાં તેમનુ અને સંઘનું સ્વાસ્થ્ય સમાએલુ છે એવો ખ્યાલ આવ્યા વિના નહિ રહે. આવી વસતીઓમાં જ એક ખૂણા પર એક સાદુ એટલે કે તદ્દન ઓછા ખર્ચવાળું અને વાસી શકાય તથા ઉઘાડી શકાય તેવી જાળી વાળું મંદિર હોય તો તે ગામના શિખરબંધ મંદિર કરતા વધારે શ્રેયસ્કર છે. આ કાળમાં તો જે આવુ મંદિર બંધાવશે તે જ મંદિર બંધાવવાનું ખરૂં ફળ પ્રાપ્ત કરશે.

જિનાગમ

પાંચમું ક્ષેત્ર જિનાગમ આવે છે. જિનાગમના ક્ષેત્ર માટે આપણા મધ્યમાના કોઈએ આ જમાનાને અનુકૂળ કરી પ્રયત્ન કર્યો હોય તેવુ

જૂના લોકોએ તે તે કાળને યોગ્ય પ્રયત્ન અવશ્ય કરેલા છે. પરંપરાથી ચાલતી આવેલી જિનવાણી પુસ્તકારુઢ થઇ. તેના ઉપર નિર્યુક્તિ, ચૂર્ણિઓ, ભાષ્યો, ટીકાઓ વગેરે લખાયા તેની પણ નકલો લખવાનો પ્રચાર થયે તેના અનેક ભંડારો અનેક સ્થળે સ્થપાયા. જો કે લખનારો એક ધંધાદાર વર્ગ હતો, પણ કેટલાક આચાર્યો અને વિદ્વાન સાધુઓ પણ શુદ્ધિની દૃષ્ટિએ લખીને જ્ઞાનની પૂજા કરતા. અત્યારના ભંડારોમાં એવાં કેટલાંય પુસ્તકો છે જે અનેક દિગ્વિજયી આચાર્યોએ લખેલાં છે. ન્યાયવિશારદ યશોવિજય ઉપાધ્યાય પુસ્તકો હાથે લખતા, એ તેમના હસ્તાક્ષરવાળા અનેક પુસ્તકો જોવાથી આપણને માલુમ પડે એવું છે.

અત્યાર સુધી આવી આગમની પૂજા કાળને અનુરૂપ હતી. પણ હવે આ યુગમાં તેની પૂજા જે રીતે આપણે કરીએ છીએ તે પૂજા નથી પણ તેની આશાતના જ છે. જો આપણે એ પૂજામાં સાવધાન રહ્યા હોત તો આપણું સાહિત્ય લંડન અને બર્લિનની પુસ્તકાલયોમાં જે શોભા પામી રહ્યું છે તેવી શોભા આપણા ભંડારોમાં પામત.

જેમ શરીરને સાચવવા આપણે વ્યવસ્થા કરવી પડે છે તેમ પુસ્તકનું અંતર અને બાહ્ય સાચવવા વ્યવસ્થા ન કરીએ તો આપણે આગમના પૂજક નથી પણ નાશક છીએ. આગમની પૂજા રૂપાના પાટલા ઉપર મૂકવાથી થતી નથી. પુસ્તકને અંદરથી ઉધઈ ખાતી હોય અને ઉપરથી રેશમી બંધન બાંધેલું હોય તથા તેની ઉપર ફૂલ વાસક્ષેપ કે રૂપિયા પડેલા હોય તે શું તેની પૂજા છે?

આપણે ત્યાં વર્ષમાં એક જ્ઞાનપંચમી આવે છે તે દિવસે થોડાંક પતાસા, પૈસા કે લાડવા ચઢાવીને અને દેવવંદનાદિની થોડી ક્રિયાઓ કરીને જ્ઞાન પૂજાયાનું માની લઇએ છીએ પણ એ દેવવંદનાદિમાં જે જે આગમોનું આપણે સ્મરણ કરીએ છીએ તે આગમોની શી દશા છે તેનો કોઈ જાતઅનુભવ વિચાર કરતા હોય તેવું ...

એક વાર ખરે બપોરે હું ભંડાર જોવા ગયેલો ત્યારે તે વખતે ત્યાં રહેતા એક હૃષ્ટપુષ્ટ આચાર્ય મારી સાથે આવેલા. મેં તેમને કહ્યું કે "તમારા અહીંના નિવાસ દરમ્યાન આ પુસ્તકોનો ઉદ્ધાર થાય તેવો કાંઈ પ્રયત્ન ન કરો ?" તેમણે તેમના શરીરને બરાબર છાજે તેવો જ જવાબ આપ્યો "આવે ખરે બપોરે અહીં આવેય કોણ ? આતો તમે અહીં આવ્યા છો એટલે આવ્યો છું. વળી અમને ફુરસદ પણ નથી. અત્યારે તો સૂવાનો વખત છે." ભગવાન મહાવીરના વારસના મોઢામાં આવો જવાબ શોભે ખરો ?

હું એક બીજા ભંડારમાં ગયેલો પણ તે પુસ્તકભંડારમાં એક કોઠીમાં દાણાની જેમ પુસ્તકો ભર્યાં હતાં ત્યાં કામ કરવા બેઠા પછી તરત અર્ધા કલાક પછી મને તાવ આવી ગયો અને એજ દશામાં મેં બરાબર પાંચ છ કલાક કામ કર્યું. જ્યાં આપણા ભંડારોનાં મકાનની આવી દશા છે ત્યાં જ્ઞાનપંચમીને દિવસે કાગળ કાઢીને ઢગલા કરીએ તે કયા પ્રકારની જ્ઞાનપૂજા છે તે સમજાતું નથી.

જો આપણે ખરી જ્ઞાનપૂજા કરવી હોય અને આગમના ક્ષેત્રને સમૃદ્ધ બનાવવું હોય તો નીચે પ્રમાણેની યોજના તમારી સમક્ષ મૂકું છું :

પહેલી તો ભંડારવાર એકેએક વણછપાયેલા પુસ્તકોનું વિષયવાર અને કર્તાવાર વર્ગીકરણ કરીને પ્રકાશિત કરવું જોઈએ. પછી તેમાના દરેક પુસ્તકને પાકા બાઇન્ડિંગથી બંધાવવું જોઈએ (વળી છપાયેલા પુસ્તકોની બાંધણીનો નમૂનો જોવો હોય તો [illegible] મગાવી જોઈ લેવું)

સાધુઓમાંના કેટલાક [illegible] પ્રવાસ કરવો જોઈએ, અને [illegible] સાધ્વીઓ પાસે કરાવવા જોઈએ, [illegible] હોય તો બહિનોએ. પાસે કરાવવા જોઈએ [illegible] [illegible] ઓએ તપાસવાં જ જોઈએ [illegible]

તિલિપિ ભંડારમાં ન જ રહી શકે. આવા પ્રયાસના અભાવે આપણાં લાંય પુસ્તકો નષ્ટ થઈ ગયાં છે એટલું જ નહિં પણ છેક સૂત્ર ને ચૂર્ણિઓ જેવાં અમૂલ્યનાં પુસ્તકો એટલાં બધાં અશુદ્ધ છે કે ને શોધવાનું કામ બહુ દુષ્કર થઈ પડ્યું છે.

દરેક જીર્ણ પ્રતિની પણ એ રીતે શુદ્ધ પ્રતિલિપિ થવી જોઈએ, અને ભંડારના માલિકો વરસે વરસે જે તાડપત્રનાં કટકાઓ ફેંકી દે છે તે અટકી જવું જોઇએ. કોઈ પણ તાડપત્રનો કટકો ફેંકાય તે પહેલાં વિદ્વાનની સમક્ષ આવવો જ જોઈએ. પાટણમાં તાડપત્રના કકડાનો ભરેલો ડબો જોઈને ખરેખર મને તો રડવું જ આવેલું.

દરેક ભંડાર ઉપર એક વિદ્વાન ગ્રંથપાલ નિયત થવો જોઈએ. આ તો થયું લખેલ પુસ્તકોનું પૂજન. પણ તેની સમયોચિત પૂજા આ પ્રમાણે કરવી જોઈએ:

એ પુસ્તકોમાંનાં અત્યંત ઉપયોગી પુસ્તકોને જ છપાવવાં જોઇએ. તમે કહેશો કે અત્યારની બધી સભાઓ અને સમિતિઓ ગ્રંથો છપાવે તો છે ! પણ એ છપાવવું આ જમાનાને બિલકુલ અનુપયોગી છે.

જે પુસ્તક છપાવવું હોય તેની જેટલી મળે તેટલી પ્રતો ભેગી કરવી જોઈએ. પછી મૂળ શુદ્ધ પાઠને ઉપર રાખી બાકીના અર્થવાળા ઉપયોગી પાઠોને નીચે મૂકવા જોઈએ. પાછળ ગાથા, શબ્દ, અને ઐતિહાસિક માહિતીના અનુક્રમો, શરૂઆતમાં વિસ્તૃત વિષયાનુક્રમ અને ગ્રંથને લગતી બધી બાબતો વાળો મોટો ઉપોદ્ઘાત, અને જો પુસ્તક સર્વોપયોગી થઈ શકે એવું હોય તો તેનો ગુજરાતી સાર કે અનુવાદ! આટલું તો ઓછામાં ઓછું દરેક પુસ્તકમાં હશે તો જ આજનો વિદ્યાર્થીગણ તેનો ઉપયોગ કરી શકશે આમ નહિ કરવામાં આવે તો સાહિત્યનો પ્રચાર થવાનો નથી અને અત્યાર સુધી આમ નહિ થએલું હોવાથી થયો પણ નથી.

આગમોદય સમિતિએ આગમોની પૂજા કરી છે કે આશાતના કરી છે તે કહેવું કઠણ છે. તમે તો વેપારીઓ છો. તમારામાં ઘણા ઓછા સંસ્કૃત પ્રાકૃત જાણતા હશે. તેથી જ તમને એ વસ્તુ સમજાય ન પડે. પણ જ્યારે હું એ સમિતિના આગમો જોઉં ! ત્યારે તેમાં મૂળ પાઠ કાંઈક હોય, ટીકામાં તેની પ્રતિક જુદી જ હોય, પાઠાંતરો તો ક્યાંય મળે જ નહિ અને વિષયાનુક્રમનું તો નામ જ ન મળે ! એ બધુ તો ઠીક પણ કેટલાંક અંગોના નામ પણ ખોટાં છપાયા છે. તે આગમો મારા કામમાં આવ્યાં છે તેથી તે સમિતિનો ઋણિ તો છું જ; તોપણ એ પદ્ધતિને હું તો પસંદ ન જ કરું. મારો આ અણગમો મેં આનંદસાગરજી મહારાજને જણાવેલો.

આપણાં આગમો એ વેદ જેવા છે. તેનાં સંસ્કરણો કાઢવાં હોય તો સંસ્કાર કરનારે પહેલાં તેની ભાષા ઉપર કાબૂ મેળવવો જોઈએ. તેમાંનો વિષય તો તેમને એવો આવડવો જોઈએ કે તે આજના વિદ્વાનવર્ગને બરાબર સમજાવી આપે। આનો અર્થ એવો નથી કે અનુભવગમ્ય વસ્તુને બુદ્ધિગમ્ય કરી દે, પણ બુદ્ધિગમ્યને તો તે રીતે જ કરી દે [illegible] અત્યારે કોઈ કહે કે સાધુઓના પગ ચાંપવાથી [illegible] મળે છે એમ શાસ્ત્રમાં લખેલું છે [illegible] નથી

જે [illegible] નમથી મૂળ, ટીકા, નિર્યુક્તિ, [illegible] જોઈએ [illegible] મૂળાર્થ [illegible] અને [illegible] નીચે ઓછાંને છપાવવું જોઈએ. [illegible]

અત્યારે તો પાટ ઉપર બેસીને વ્યાખ્યાન આપનાર કોઈ સાધુઓને પૂછીએ કે ભગવાનના અભિષેક વખતના કળશો પચીસ યોજન ઊંચા, બાર યોજન પહોળા, અને એક યોજન લાંબા નાળચા વાળા શાસ્ત્રમાં કહ્યા છે તો પ્રશ્ન એ થાય છે કે ભલા ! સ્નાન-કરનાર અને કરાવનાર કેટકેટલાં દૂર બેઠાં હશે ! એ કળશમાં પાણી કેટલું માયું હશે ? દેવો રાત્રે અભિષેક કરવા કેમ આવ્યા ? દિવસે કેમ ન આવ્યા ? તેમને કોઈનો ડર હતો તે તો માની શકાય તેવું નથી; કારણ કે દિવસે સમવસરણમાં તો આવે જ છે ? તો અભિષેક વખતે કેમ ન આવી શકે ?, અને બુદ્ધિમાન દેવો દ્વારા અભિષેક માટે ૨૫ યોજન ઊંચા એક કરોડ સાઠ લાખ કળશોથી પાણીનો વ્યય થાય એ શું શોભારૂપ છે ? લાખ યોજન ઊંચો મેરુ અત્યારે ક્યાં સંતાઈ ગયો છે ? આખી પૃથ્વીની અનેકવાર પ્રદક્ષિણા કરનારા અત્યારે હયાત છે પણ એમાંનો કોઈ પણ તે વિષે કાંઈ કહેતો હોય તેવું સંભળાતું નથી ! આવા આવા અનેક પ્રકારના પ્રશ્નો સાંભળીને મહારાજ ધ્રૂજી ઊઠે છે અને આવી જ વાતો જ્યારે પુરાણમાં આવે છે ત્યારે તેની નિંદા કરવાનું પણ ચૂકતા નથી.

આવા આવા મુનિરાજો જે વર્ગમાં વસે છે તે વર્ગના હાથે આગમોનો ઉદ્ધાર થાય તે નહિ થવા જેવો જ સમજવો. મને આગમોદ્ધારની જે રીત પસંદ છે તે મેં આગળ જણાવી દીધી છે.

ખરી રીતે જો આગમપૂજા કરવી હોય તો તેને વિખ્યાત આચાર્યોના નામની ગ્રંથમાળાઓ કાઢી તે દ્વારા તેમના જ ગ્રંથો ઉપર કહેલી રીતે પ્રકાશિત કરવા જોઈએ. આમ થવાથી જ ખરી ગુરુપૂજા થશે, નહિ કે માત્ર તેઓની મૂર્તિ પધરાવવાથી.

અત્યારના કેટલાક લોકો અંગ્રેજોએ શોધેલાં અને છપાવેલાં આપણાં પુસ્તકો ઉપર ભાર મૂકે છે; પણ તટસ્થ ભાવે તપાસતાં માલુમ પડે છે કે તેમાં પણ આપણને ચોકાવનારી ખામીઓ રહી જવા પામી છે.

શ્રી. જીવરાજ ઘેલાભાઈ નામના ગૃહસ્થે જેકોબીએ તપાસે[illegible] આગમો છપાવ્યાં છે. પણ તેમાંય અર્થદોષ અને અશુદ્ધિઓનો પાર નથ[illegible] અમુલખ ઋષિ નામના એક સાધુએ આગમોનો ઉદ્ધાર કર્યો છે પ[illegible] તેમાં પણ એજ પ્રકારના દોષો ઉપરાંત મતાગ્રહ વધારે છે. આ[illegible] સાહેબે જ્યારે આગમો છપાવ્યા ત્યારે આ જાતની શુદ્ધિ કરવા[illegible] તેમને કોઈ સઝાડે એવુ ન હતુ. એટલે તેમનુ આગમો માટેનું દા[illegible] પ્રશંસનીય છે અગ્રેજોનો પ્રયત્ન પણ અત્યંત આદરણીય છે. પ[illegible] આપણી બેદરકારીથી આગમોની જે આશાતના થઈ રહી છે [illegible] અટકી જવી જોઈએ અને તેના સરા અભ્યાસી અને સંપાદ[illegible] આપણામાંથી તૈયાર કરીશુ ત્યારે જ આગમપૂજા સમાજના હિ[illegible] સાધનમા સફળ નીવડશે અન્યથા જેમ અત્યારે ચાલે છે તે[illegible] ચલાવ્યા જ કરીશુ તો એક તરફ આગમો સડયા કરશે અને બીજ[illegible] બાજુ આપણી પૂજા પણ ચાલ્યા જ કરશે પરિણામે આગમોને ક્ષય થવાનો એમા શંકા નથી.

પુસ્તક લખવુ કે છપાવ[illegible] તે મ[illegible]નુ અંગ એટલા જ માટે મનાયુ છે કે તેનાથી [illegible] સાહિત્યનો પ્રચાર થાય અને સમાજનુ [illegible]

અત્યારે સુધીમા [illegible] નથી નથી કે જે [illegible] પૂર્વક કાર્ય- લયનો [illegible] ત્રમાંના મનમમ [illegible] અને એને [illegible]

હવે [illegible] મુખ્ય કામ [illegible] લાખો પ્રતિઓ [illegible] વર્ણના સાધનોથી [illegible] પ્રસિદ્ધ [illegible] કરી

ગયો છે એ બધાને સુવિદિત છે. હજુ જો આપણે આંખ ઊંચી કરી નહિ જોઈએ અને દરેક પ્રાંતની ભાષામાં આપણું સાહિત્ય તૈયાર કરી પાણીને મૂલે નહિ ફેલાવીએ તો ભગવાન મહાવીરના વિચારોના શું આપણે દ્રોહી નથી થતા ?

આગમપૂજામાં માત્ર પુસ્તકોનું પ્રકાશન જ નથી આવતું પણ વિદ્યાર્થીઓને ઉત્તેજન મળે એવી બધી પદ્ધતિઓ સમાઈ જાય છે. આપણાં છાત્રાલયો નાતજાતના કે ધર્મમતના મતભેદ વિનાનાં હોવાં જોઈએ. ફી ન આપી શકે તેવાઓને ફી પૂરી પાડવી અને પુસ્તકો ન મેળવી શકે તેને પુસ્તકો આપવાં; જ્યાં શિક્ષાનો પ્રચાર નથી ત્યાં ઘેર જઈને શિક્ષાનો પ્રચાર કરવો: આ બધું આગમપૂજામાં આવી જાય છે.

પણ આપણે તો આગમપૂજાનો એવો અર્થ લઈ બેઠા છીએ કે જેને પરિણામે ભગવાન મહાવીરની સંસ્કૃતિ અત્યારે વગોવાઈ રહી છે. છતાંય આપણે તો આગમપૂજાનાં નગારાં વગાડયેજ જઈએ છીએ. બીજું તો ઠીક પણ જેનો વરઘોડો આપણે હાથી ઉપર કાઢીએ છીએ એવા કલ્પસૂત્રની પ્રતિ પણ પૂર્વ રીતે શુદ્ધ છપાયેલી ઉપલબ્ધ નથી. વળી ભગવાન મહાવીરના ચરિત્રના સાંસાજ છે. છતાં આપણે તેમની માતાનાં સ્વપ્નાંઓનું નાટક તો બજવ્યાજ કરીએ છીએ !

જિનબિંબ અને જિનભવન

છઠ્ઠું અને સાતમું ક્ષેત્ર જિનબિંબ અને જિનભવનનું છે. આપણે ભક્તિને નામે એ પવિત્ર જિનભવન અને જિનમૂર્તિની ભારે આશાતના કરી રહ્યા છીએ. છતાંય એ વસ્તુ આપણા ખ્યાલમાં આવતી નથી.

પહેલી આશાતના તો શ્વેતાંબર દિગંબરની લડાઈ. ભલા ! વીતરાગની મૂર્તિ માટે કોઈ કાળે આવા કજીયા થયા હશે ખરા ! એક જણ આવીને ભગવાનની મૂર્તિની આંખો કાઢી નાખે તો બીજો

આવીને ચીપકાવે ! એક જણ ફૂલ ચડાવે તો બીજો ઉતારી નાખે ! આ તે મૂર્તિની પૂજા કે મશ્કરી ?

જૂના વખતમાં તો એવી મૂર્તિઓ હતી જે શ્વેતાંબર તેમજ દિગંબરને બરાબર માન્ય થતી. શ્વેતાંબરો અને દિગંબરો એકજ મૂર્તિનો અભિષેક કરતા. શ્વેતાંબર સંઘવીના સંઘમાં હજારો દિગંબરો જતા. આ બધો પ્રેમ કયાં સંતાઈ ગયો ? જો મૂર્તિના જ કારણથી વિદ્વેષ થતો હોય તો હુ તો મૂર્તિને ભંડારવાની જ સલાહ આપું. પણ વિદ્વેષનું ખરૂ કારણ તો જુદુ જ છે. અને તે તમને બધાને શાંત ચિત્તે વિચારવાથી જડી આવશે.

અંતરીક્ષ ભગવાનનો કજીઓ, કેસરિયાનાથજીમાં થયેલા ખૂનો, મક્ષિજીનું તોફાન આ બધુ શુ મહાવીરના પુત્રોને મહાવીરનાજ નામે કરવુ શોભા આપે એવુ છે ?

પહેલા તો મારે સ્પષ્ટ કહી દેવુ જોઈએ કે આંગી ચોટાડવાની પદ્ધતિ, ટપકા લગાડવાની પદ્ધતિ અને [illegible] જે શ્વેતાંબરોમાં [illegible] કે કયા [illegible] માંથી એ જન્મી [illegible] છે

વીતરાગની [illegible] નિર્મળ નેત્રવાળી [illegible] છે કે તેમને ભગ [illegible]

ભગવાનને [illegible] મહર્ષિએ શીખવ્યુ છે કે [illegible] કરે છે

કેસરિયા નાથ [illegible] હતો. અને કેટલો પણ [illegible] તે એટલા માટે કે કેશરવર [illegible] પણી [illegible]

પણ એ પાંચ સેરનો કંદોરો બનાવનારે કદીએ ન વિચાર્યું કે આવો કંદોરો તે વીતરાગને શોભે ?

જે મહાપુરૂષ યથાજાત વિચરતા અને તેજ રીતે જીવતા સુધી રહ્યા તેની આ કેટલી બધી વિડંબના !

શ્વેતાંબર દિગંબરનો કજીયો પરસ્પર ઈર્ષા અને દ્વેષમૂલક છે. તેમાં ધર્મનો અંશ પણ નથી. અહીં આવેલાં સાંભળનારાં બ્હેનોએ અને ભાઈઓએ કજીયા તરફ જરાપણ લક્ષ ન આપવું જોઈએ. આપણે તો ભગવાનની દશા સૂડી વચ્ચે સોપારી જેવી કે બે પત્નીવાળા પતિના જેવી કરી નાખી છે. અને એ બધુંય ભગવાન મહાવીરની ભક્તિના નામે જ !

વીતરાગની મૂર્તિ ઉપર લાખોનાં ઘરેણાં ચડે, પુષ્પોના ઢગલાથી તે મૂર્તિ ઢંકાઈ જાય, મૂર્તિની પાસે ઘીના ડબાના ડબા બળી જાય, દૂધના હાંડા ઢોળાય, આ બધું શું તેની ભક્તિ છે ? જ્યાં પૂજનારા પૂરૂં ઘી દૂધ પામતા નથી, દરિદ્ર હાલતમાં ધંધા વિના રખડયા કરે છે, ત્યાં એવી પૂજાઓ બહુ દિવસ નહિ નભે.

વીતરાગનું નામ લઈને લાખો રૂપિયા ભેગા કરવામાં આવે છે. અને તે દ્રવ્ય મૂર્તિને મઢાવ્યા સિવાય બીજામાં વપરાતું નથી. પણ એ દ્રવ્યના ટ્રસ્ટીઓએ ખ્યાલમાં રાખવું જોઈએ કે જો તેઓ એ દ્રવ્યનો ઉપયોગ સમાજના હિતમાં નહિ કરે તો ટર્કીમાં મસ્જીદ વગેરે ધર્મસ્થાનોની જે દશા કરવામાં આવી છે તે દશા મંદિરોની થશે.

જ્યાં જુઓ ત્યાં મંદિરની આસપાસ ગંદકીનો તો પાર જ નહિ; એટલું જ નહિ પણ એક બાજુ મૂર્તિ અને તે મૂર્તિની જ પાછળ પેશાબનું પાયખાનું. એવાં પણ મંદિરો આ રાજનગરમાં જોવામાં આવે છે ! આ તે ભગવાનની પૂજા કે આશાતના ? આવી ગંદકીમાં આપણી પૂજાથી શું શ્રેય સધાવાનું હતું ?

બૂમો પાડે છે તે આપણા નિષ્ઠુર કાનમાં નથી આવતી પણ સર જગદીશચંદ્ર બાસુના કાનમાં તો ક્યારનીય પહોંચી ગઈ છે.

આનો અર્થ કોઈ એમ ન કરે કે મૂર્તિ ન માનવી કે તેની પૂજા ન કરવી. આનો સરલ અર્થ એ છે કે મૂર્તિદ્વારા પરમાત્માનું સ્મરણ કરવું અને જે સાધનોમાં ઓછામાં ઓછી હિંસા થતી હોય તે સાધનોનો ઉપયોગ કરવો અને જે સાધનો માત્ર આડંબરરૂપ છે તેને દૂર કરવાં.

જિનવરની ખરી પૂજા તો જિનવરની આજ્ઞાને આચારમાં મૂકવામાં જ છે. મૂર્તિને નહિ માનનારા પણ જો તેમની આજ્ઞાનુસાર આચરણ કરશે તો તે પણ ભગવાનની પૂજાજ છે. અને મૂર્તિને પૂજનારા પણ જો તેમની આજ્ઞાને નહિ અનુસરે તો તેઓ ભગવાનની પૂજા નથી કરતા પણ મશ્કરી જ કરે છે.

વૈષ્ણવોના શૃંગારની જેમ આપણે ત્યાં પણ એ પ્રથા ઘર થઈ છે એટલુંજ નહિ પણ હવે તો હદને પણ વટાવી ગઇ છે. જેઓ રૂપેરી કે સોનેરી પાનાંથી અને બાદલાથી મૂર્તિને શણગારવામાં કલાકોના કલાકો ગાળે છે તેઓ વિચારશે કે તેઓ કોને શણગારે છે? ભલા! વીતરાગને શણગાર હોય ખરા!

અત્યારે જ્યાં રસ્તાઓ ઉપર મોટરનાં ભૂંગળાંઓ ગર્જી રહ્યાં છે અને ટ્રામની ઘંટડીઓ સતત વગડવાજ કરે છે ત્યાં મંદિરનાં નગારાં અને ઘંટા શા કામનાં છે એ મારી તો સમજમાં જ નથી આવતું.

પૂજામાં કેસર વપરાવવાની ટીકા ક્યારે કોણે કરી છે તે તો હજુ જૈન વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓને શોધવાનું બાકી જ છે. અત્યારે તો એ મૂર્તિ તીર્થની પેઢી [illegible]ઓને દમ પેઠ કરવાનું સાધન થઇ પડી છે. આજે કેટલાંય જિનવરનાં [illegible]

-છે અને આપણા પૂર્વજો તે ઈર્ષ્યા દ્વારા નિહાળીને પોતાના સંતાનો -તરફ વિષાદભરી દૃષ્ટિથી જોઈ રહ્યા છે. પણ આપણા જેવા પૂજારીઓ અર્થાત્ ખરેખરા પૂજાના અરિઓને (શત્રુઓને)તેની શી પડી હોય !

આથી કોઈ સ્થાનકવાસી એમ ન સમજે કે આપણો પક્ષ મજબૂત છે. પક્ષ તો કોઈનોય મજબૂત નથી જ. બન્ને આગ્રહમાં પડયા છે. અને દુરાગ્રહમાં પડીને એક જિનની મૂર્તિની આશાતના કરી રહ્યો છે, જ્યારે બીજો તેના નામની આશાતના કરી રહ્યો છે.

આ પ્રકારે આપણે અનેક રીતે જિનભવનની અને જિનબિંબની આશાતના કરી રહ્યા છીએ. પણ હવે તો સમજપૂર્વક એ આશાતનાથી બચી જવું એજ આપણો ધર્મ છે. અને જ્યારે એ આશાતનાનો નાશ થશે ત્યારે નહિ હોય શ્વેતાંબર દિગંબરના ઝગડા કે નહિં હોય મૂર્તિપૂજક સ્થાનકવાસીના ટંટાઓ !

એ આશાતનાથી દૂર રહેવા માટે સૌથી પહેલું આપણે એ કરવાનું છે કે ઉપર જણાવેલી રીતે વસતીથી પેરે જિનમંદિર બહાર ખુલ્લા ચોગાનમાં બંધાવવા માટે જ્યાં આસપાસ જગા [illegible] હોય અથવા પ્રાકૃતિક સૌંદર્ય હોય (કદાચ એવું કાંઈ પણ ન હોય તોપણ ખુલ્લું મેદાન તો અવશ્ય હોવું જોઈએ) ત્યાં જિનભવન આપણને [illegible] જ ખર્ચ કરીને બંધાવીએ; તેમાં પછી [illegible] [illegible] ન હોય અને એવું ખર્ચ કેટલી [illegible] [illegible] [illegible] વગેરે હોવું જ જોઈએ [illegible]

[illegible] નક્કી કરાવવી [illegible] મકાનમાં એક બાજુ [illegible] હોવાં જોઈએ. [illegible] જિનમ[illegible] ઉપર [illegible] કરાવી ત્યારે

આપણા કલ્યાણનો સૂરજ ઉગશે. નહિતર કાકાસાહેબના શબ્દોમાં જે મંદીરના દ્વારે જમૈયાવાળા આરબો હશે તે જિનમંદીરો નથી પણ શાક્ત મંદીરો છે.

આપણે વહેલામાં વહેલી તકે જિનભવનોમાં અને જિનબિંબોમાં ઘટતો ફેરફાર કરી એ આશાતનાથી દૂર થવું જોઇએ; અને એમ થશે ત્યારે જ એ ક્ષેત્રોની યોજનામાં તેમનું સ્થાન ઉપયોગી ગણાશે; અન્યથા નહિ.

આ સાત ક્ષેત્રને લગતા મારા ભાષણનો સાર એ છે કે જો આપણે આ સાતે ક્ષેત્રોના પાયારૂપ શ્રાવિકાક્ષેત્રનો વિકાસ કરીશું, તો બીજા ક્ષેત્રોનો વિકાસ આપોઆપ થઇ જશે. આ છેલ્લા મૂર્તિના વિષયમાં જે વધારે આકરું કહેવું પડ્યું છે તે ભગવાનની મૂર્તિ ઉપરની મારી શ્રદ્ધાને લીધેજ કહેવાયું છે. જ્યારે એ પવિત્ર કરુણામય મૂર્તિની પાસે હું ગાયના ત્રાસથી નીપજેલી ચામડીને જોઉં છું ત્યારે બહુ અકળાઈ જાઉં છું. તે મૂર્તિની આસપાસ જ્યારે ગંદું જોઉં છું ત્યારે તો મારું મન મૂઢ જ થઇ જાય છે. જ્યારે ગંદી શેરીઓમાંથી મૂર્તિ સહિત સોના રૂપાના રથો પસાર થતા જોઉં છું, ત્યારે તેને પૂજા કેવી રીતે કહેવી તે સમજાતું નથી. આવી શ્રદ્ધાપૂર્વક વેદનાથી જ ભગવાનની આપણે હાથે થતી આશાતનાઓ અત્રે મૂકવામાં આવી છે. અને તે પણ એટલા જ માટે કે આપણે હવે સાવચેત બનીએ.

સાધુ સાધ્વીના ક્ષેત્ર વિષે પણ જે કાંઈ કહેવાયું છે તે પણ તેમના ઉપરના સદ્‌ભાવને લીધે જ કહ્યું છે. સંસારમાં આપણાં સાધુ સાધ્વીઓ સદા પૂજનીય મનાય છે. જો તેઓ વધારે દીપી નીકળે, શીલવંત અને જ્ઞાનવંત થાય, તથા સમાજનું હિત વિચારે તો આપણો બેડો [illegible] છે: અને એ દ્દષ્ટિથી જ [illegible]

આગમના ઉદ્ધાર વિષે જે કાંઈ કહેવામાં આવ્યું છે તે પણ આગમ ઉપરની અનન્ય શ્રદ્ધાથી જ, અશુદ્ધ આગમો જોતાં જ મન કકળી ઊઠે છે એ વેદનાથી જ, અહીં કહેવામાં આવ્યું છે.

આપણા પૂર્વજોએ આ જે સાત ક્ષેત્રની યોજના કરેલી છે તેનો જો આપણે સદુપયોગ કરીએ અને તેમાં આવેલા દોષોનું નિવારણ કરીએ તો આપણું શાસન આપણો સંઘ અને આપણી સંસ્કૃતિ આખા સંસારને અનુકરણીય થશે.

છેવટે આ કથનથી કોઈને માઠું લાગવા જેવું થયું હોય તો દરગુજર કરશે અને કહેનારના શુદ્ધ આશય તરફ લક્ષ આપશો એવી વિનંતી છે.

બેચરદાસ

